

Keupers, Ingrid

Working Paper

Armoede en ongelijkheid bij ouderen: Een vergelijkende studie van de pensioenstelsels in België en Nederland

LIS Working Paper Series, No. 521

Provided in Cooperation with:

Luxembourg Income Study (LIS)

Suggested Citation: Keupers, Ingrid (2009) : Armoede en ongelijkheid bij ouderen: Een vergelijkende studie van de pensioenstelsels in België en Nederland, LIS Working Paper Series, No. 521, Luxembourg Income Study (LIS), Luxembourg

This Version is available at:

<https://hdl.handle.net/10419/95574>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

Luxembourg Income Study Working Paper Series

Working Paper No. 521

Poverty and Inequality among the Elderly. A Comparative Study of the Pension Systems in Belgium and the Netherlands

Ingrid Keupers

August 2009

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN
OPLEIDING SOCIOLOGIE

Armoede en ongelijkheid bij ouderen

Een vergelijkende studie van de pensioenstelsels in
België en Nederland

Promotor: Prof. Dr. J. BERGHMAN
Verslaggever: Prof. Dr. G. VAN HOOTEGEM
Assessor: G. CURVERS

MASTERPROEF
aangeboden tot het
verkrijgen van de graad van
Master in de Sociologie
door
Ingrid KEUPERS

academiejaar 2008-2009

Abstract

Er rijzen steeds meer vragen over de houdbaarheid van het pensioenstelsel vooral met het oog op de toenemende vergrijzing van de bevolking. Als oplossing wordt voorgesteld om meer in te spelen op de tweede- en derdepijlerpensioenen. Men moet hierbij echter wel opletten dat de sociale doelstellingen van de welvaartsstaat niet uit het oog worden verloren. De redistributieparadox van Korpi & Palme (1998) wordt in deze masterproef getest door armoede en ongelijkheid bij Belgische en Nederlandse gepensioneerden met elkaar te vergelijken op basis van microinkomensgegevens uit de LIS databank. De redistributieparadox stelt dat de armoede het grootst zal zijn bij pensioenstelsels die zich enkel richten tot de armen en het kleinst bij universele programma's. We vinden dan ook dat het armoederisico voor ouderen in België (middengetoetst minimum) veel hoger is dan voor ouderen in Nederland (universeel minimum). Vrouwelijke gepensioneerden hebben bovendien een veel groter armoederisico dan mannen en dit genderverschil is groter in Nederland dan in België. Volgens de redistributieparadox zal de ongelijkheid het grootst zijn bij pensioenstelsels die een flat-rate eerste pijler voorzien en het kleinst bij een systeem van loongekoppelde uitkeringen. Op het eerste zicht ongelijkere uitkeringen leiden dus tot de meest gelijke uitkomst. In Nederland (flat-rate uitkering) is de ongelijkheid tussen ouderen groter dan in België (loongekoppelde uitkering) wanneer dit wordt berekend op basis van de pensioeninkomsten. Wanneer ongelijkheid wordt berekend op basis van het netto beschikbaar inkomen dan is deze iets groter in België dan in Nederland. Men kan echter een veel grotere reductie van de ongelijkheid t.o.v. niet-gepensioneerden vaststellen in België dan in Nederland. De ongelijkheid in inkomen is groter voor mannen dan voor vrouwen en dit zowel in België als in Nederland. Om armoede en ongelijkheid te minimaliseren is het dus aangeraden dat zowel België als Nederland hun wettelijke pensioenstelsels verder versterken en zeker niet afbouwen.

Trefwoorden:

redistributieparadox, armoede, ongelijkheid, België, Nederland, pensioenstelsel

English Abstract

Pension systems in European countries are under review due to demographic changes. As a solution to the graying population, second and third pillar pensions are advocated. However, it is important not to lose sight of the social consequences of encouraging these private pensions. In this master thesis the paradox of redistribution from Korpi & Palme (1998) is tested on two cases namely Belgium and the Netherlands. Based on micro data on household income as found in the LIS database, pensioners are compared on their poverty rates and inequality. The redistribution paradox states that poverty will be the highest in pension systems that are targeted and will be the lowest in universal systems. In Belgium (targeted minimum pension) poverty rates are much higher than in the Netherlands (universal minimum pension). Poverty rates are higher for elderly women than for elderly men and this gender difference is greater in the Netherlands than in Belgium. The paradox of redistribution further states that inequality will be higher when the first pillar provides flat-rate pensions and will be the lowest for wage coupled pensions that out compete more unequal private pension provisions. In the Netherlands (flat-rate pension), inequality is higher than in Belgium (wage coupled pension) when calculated on the basis of pension income. When disposable income is taken as reference than the inequality is slightly larger in Belgium than in the Netherlands. There is however a much larger reduction in inequality compared to pre-pensioned individuals in Belgium than in the Netherlands. The inequality in income is higher for men than for women both in Belgium and in the Netherlands. In order to minimize poverty and inequality, it is thus advised to further strengthen the pensions systems in both Belgium and the Netherlands not to reduce them.

Keywords:

paradox of redistribution, poverty, inequality, Belgium, the Netherlands, pension system

Inhoud

ABSTRACT.....	I
ENGLISH ABSTRACT.....	II
LIJST VAN TABELLEN.....	V
LIJST VAN FIGUREN.....	V
LIJST VAN BIJLAGEN.....	VI
DANKWOORD.....	VII
INLEIDING.....	1
1 HET BELGISCH EN NEDERLANDS PENSIOENSTELSEL.....	5
1.1 EERSTE PIJLER WETTELIJK PENSIOEN.....	5
1.1.1 België.....	5
1.1.1.1 Werknemerspensioen.....	6
1.1.1.2 Zelfstandigenpensioen.....	9
1.1.1.3 Ambtenarenpensioen.....	10
1.1.1.4 Overlevingspensioen.....	11
1.1.1.5 Sociale bijstand voor ouderen.....	12
1.1.2 Nederland.....	13
1.2 TWEDE PIJLER ARBEIDSGERELATEERD PENSIOEN.....	15
1.2.1 Wetgeving.....	15
1.2.1.1 België.....	15
1.2.1.2 Nederland.....	17
1.2.2 Belang en evolutie.....	19
1.2.2.1 België.....	19
1.2.2.2 Nederland.....	20
1.3 DERDE PIJLER VRIJWILLIG INDIVIDUEEL PENSIOEN.....	23
1.3.1 Wetgeving.....	23
1.3.1.1 België.....	23
1.3.1.2 Nederland.....	25
1.3.2 Belang en evolutie.....	26
1.3.2.1 België.....	26
1.3.2.2 Nederland.....	27
2 TYPOLOGERING VAN PENSIOENSTELSLS.....	29
2.1 BISMARCK VERSUS BEVERIDGE.....	29
2.2 INKOMENS- EN BASISZEKERHEID.....	31
2.3 WETTELIJK EN AANVULLEND PENSIOEN.....	32
2.4 COMPREHENSIEVE TYPOLOGIE VAN DE WERELDBANK.....	33
2.4.1 Redistributieve eerste zuil.....	33
2.4.2 Verzekeringsgebaseerde tweede zuil.....	34
3 EFFICIËNTIE VAN PENSIOENSTELSLS.....	37
3.1 TOEREIKENDHEID.....	37
3.1.1 Basiszekerheid.....	37

3.1.2	<i>Inkomenszekerheid</i>	42
3.2	ONGELIJKHEID	43
3.2.1	<i>Vergelijken van inkomensdistributies</i>	44
3.2.2	<i>Praktische indices</i>	45
3.2.2.1	Percentiel ratio's	45
3.2.2.2	GINICOëfficiënt	46
4	PROBLEEMSTELLING EN HYPOTHESEN	47
4.1	ONDERZOEKSVRAAG	47
4.2	HYPOTHESEN	48
4.2.1	<i>Redistributieparadox</i>	48
4.2.2	<i>Genderverschillen</i>	51
5	METHODOLOGIE	57
5.1	CASE SELECTIE	57
5.2	DATAVERWERVING	58
5.2.1	<i>Luxembourg income study</i>	58
5.2.2	<i>Referentiejaar</i>	59
5.2.3	<i>Observatie en analyse eenheid</i>	59
5.2.4	<i>Inkomen</i>	63
5.2.5	<i>Equivalentieschaal</i>	66
5.2.6	<i>Armoede en ongelijkheid</i>	67
6	RESULTATEN	69
6.1	ARMOEDE	69
6.1.1	<i>België</i>	69
6.1.2	<i>Nederland</i>	71
6.1.3	<i>Vergelijking tussen België en Nederland</i>	72
6.2	ONGELIJKHEID	76
6.2.1	<i>België</i>	76
6.2.2	<i>Nederland</i>	78
6.2.3	<i>Vergelijking tussen België en Nederland</i>	79
7	BESLUIT	87
8	REFERENTIES	93
9	BIJLAGEN	101

Lijst van tabellen

Tabel 1. Vergelijking inkomensgarantie voor ouderen met de armoedegrens (bedragen in euro per jaar op 1 januari 2006).....	13
Tabel 2. Overzicht ontwikkeling premieaftrek (x miljard €).....	27
Tabel 3. Typologie van pensioenstelsels volgens Palme.....	31
Tabel 4. Typologie van pensioenstelsels volgens Behrendt.....	32
Tabel 5. Typologie van pensioenstelsels volgens Whitehouse.....	35
Tabel 6. Redenen van uitsluiting naar geslacht in procent van aandeel in de witte vlek in 1996.....	55
Tabel 7. Verdeling Belgische 65+ bevolking volgens geslacht en samenstelling huishouden (in procent).....	61
Tabel 8. Verdeling Nederlandse 65+ bevolking volgens geslacht en samenstelling huishouden (in procent).....	62
Tabel 9. Armoederisico in procent voor individuen in België.....	69
Tabel 10. Armoederisico in procent voor individuen in Nederland.....	71
Tabel 11. Vergelijking armoederisico individuen in 65+ huishoudens in België en Nederland.....	73
Tabel 12. Vergelijking armoederisico mannen en vrouwen in 65+ huishoudens in België en Nederland.....	74
Tabel 13. Ginicoëfficiënt in België.....	76
Tabel 14. Ginicoëfficiënt in Nederland.....	78
Tabel 15. Vergelijking ginicoëfficiënten in België en Nederland.....	80
Tabel 16. Vergelijking ginicoëfficiënten mannen en vrouwen in 65+ huishoudens in België en Nederland.....	83

Lijst van figuren

Figuur 1. Witte werkgeversvlek volgens leeftijd en naar grootteklasse bedrijf, Nederland, 2001.....	22
Figuur 2. TIP curve en “three ‘I’s of poverty”.....	41
Figuur 3. Grafische voorstelling van Ginicoëfficiënt.....	46
Figuur 4. Structuur van de bevolking voor het Belgische Rijk op 1 januari 2008 per leeftijdsgroep van 5 jaar en per 1000 inwoners..	51
Figuur 5. Structuur van de bevolking voor het Nederlandse Rijk op 1 januari 2008 per leeftijdsgroep van 1 jaar en per 1000 inwoners..	52
Figuur 6. Opbouw Belgische bevolking.....	62
Figuur 7. Opbouw Nederlandse bevolking.....	63
Figuur 8. Leeftijdsstructuur steekproef.....	64

Figuur 9. Genieters van enkel eerstelijnerpensioen en zowel eerste als tweedelijnerpensioen bij gepensioneerde werknemers, naar hoogte van het eerstelijnerpensioen, België, 2001.....	66
Figuur 10. Tip-curves voor individuen in 65+ huishoudens in België...71	71
Figuur 11. Tip-curves voor individuen in 65+ huishoudens Nederland. .73	73
Figuur 12. Vergelijking Tip-curves individuen in 65+ huishoudens in België en Nederland.....	74
Figuur 13. Vergelijking TIP-curves mannen en vrouwen in 65+ huishoudens in België en Nederland.....	76
Figuur 14. Lorenzcurve voor individuen in 65+ huishoudens in België	78
Figuur 15. Lorenzcurve voor individuen in 65+ huishoudens in Nederland.....	80
Figuur 16. Vergelijking Lorenzcurve België en Nederland (pensioeninkomsten).....	81
Figuur 17. Vergelijking Lorenzcurve België en Nederland (netto beschikbaar inkomen).....	82
Figuur 18. Vergelijking Lorenzcurves vrouwen in 65+ huishoudens in België en Nederland (netto beschikbaar inkomen).....	84
Figuur 19. Vergelijk Lorenzcurves mannen in 65+ huishoudens in België en Nederland (netto beschikbaar inkomen).....	85
Figuur 20. Vergelijk Lorenzcurves mannen en vrouwen in 65+ huishoudens in Nederland (pensioeninkomsten).....	86
Figuur 21. Vergelijk Lorenzcurves mannen en vrouwen in 65+ huishoudens in België (pensioeninkomsten).....	86

Lijst van bijlagen

Bijlage 1. Werkzaamheidsgraad vijftigplusers in verschillende Europese landen.....	101
Bijlage 2. Case-selectie technieken.....	102
Bijlage 3. Samenstelling variabele netto beschikbaar inkomen.....	104
Bijlage 4. Samenstelling variabele pensioeninkomsten.....	104
Bijlage 5. SAS code armoederisico.....	105
Bijlage 6. SAS code TIPcurve.....	106
Bijlage 7. SAS code ginicoëfficiënt.....	108
Bijlage 8. SAS code Lorenzcurve.....	110

Dankwoord

Deze masterproef zou niet tot stand gekomen zijn zonder de steun en hulp van een aantal personen uit mijn naaste omgeving. Ik wil in de eerste plaats mijn assessor, Giselda Curvers, bedanken voor haar geduld, inzicht, advies en opbouwende kritiek. Mijn dank gaat ook uit naar Hans Peeters voor zijn initiële hulp bij deze masterproef. Voorts wil ik mijn ouders en zussen bedanken voor hun onvoorwaardelijke steun tijdens mijn opleiding tot master in de sociologie waarvan deze masterproef het resultaat is. Zonder hen zou ik niet de moed gehad hebben om vol te houden. Tot slot zou ik ook nog mijn vriend, Jan Cranshof, willen bedanken voor zijn liefde, steun en voor het vele malen nalezen van dit werk.

Inleiding

Europese landen hebben er voor geopteerd om - bij de uitbouw van de welvaartstaat na de tweede wereldoorlog - verschillende pensioenstelsels op te richten. Deze verscheidenheid is te verklaren door het fenomeen van path dependency, dat ook in andere beleidsdomeinen wordt teruggevonden. De “nieuwe” pensioenstelsels werden immers gebaseerd op de reeds bestaande gewoontes en instituties die in elk land verschillend waren. De positie van de gepensioneerden wat betreft hun armoede en inkomensongelijkheid is door deze uiteenlopende voorzieningen dan ook sterk verschillend in de diverse Europese landen.

In deze masterproef wordt gefocust op de pensioenstelsels van België en Nederland, twee landen die grotendeels vergelijkbaar zijn. Beide landen zijn immers ontwikkelde industriële democratieën met een kapitalistische markteconomie die sinds de tweede wereldoorlog onder het bewind stonden van een ononderbroken parlementaire democratie. Toch hebben ze ervoor geopteerd om een verschillend pensioenstelsel uit te bouwen. Kort gesteld kent Nederland een systeem van (lage) universele wettelijke pensioenen die aangevuld worden met arbeidsgelateerde pensioenvoordelen. In België daarentegen is de Bismarckiaanse band tussen loopbaan en wettelijke pensioenuitkeringen nog steeds sterk aanwezig en is het pensioen voornamelijk loongerelateerd. Beide wettelijke stelsels worden gefinancierd op basis van repartitie. Het is dus de actieve bevolking die bijdragen betaalt die op hun beurt uitgekeerd worden aan de gepensioneerden. Een alternatief financieringssysteem zou kunnen bestaan uit een financiering op basis van kapitalisatie. Hierbij worden de betaalde bijdragen tijdens de actieve loopbaan opzijgezet en dit bijeengespaarde bedrag wordt dan uitgekeerd na het op pensioen gaan. Dit financieringssysteem wordt meestal gebruikt voor de opbouw van arbeidsgelateerde pensioenvoordelen.

Al sinds enkele jaren rijzen er grote bekommernissen over de financiële houdbaarheid van de huidige Westerse wettelijke pensioenstelsels die gebaseerd zijn op repartitie. Deze zorgen kennen verschillende oorzaken nl. demografische veranderingen zoals de vergrijzing en ontgroening, individualisering, de grotere dynamiek in

de economie, mededingingsvraagstukken en buitenlandse ontwikkelingen zoals de Europese problematiek (Boot, 2003, p. 52). Ook een slordige beeldvorming gekoppeld aan een ideologisch vooroordeel ten gunste van privé-sparen en van beleggingen op de financiële markten voeden de angst voor de toekomst van de pensioenen (Deleeck, 2000, p. 1). Tot slot dragen de verhoogde arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, de rijping van het pensioensysteem en de lage werkgelegenheidsgraad bij ouderen bij tot een stijgende pensioenkost (Palmans, Peeters & Berghman, 2006, p. 5).

Één van de belangrijkste oorzaken echter zijn de demografische veranderingen, de bevolking in de Westerse landen wordt immers steeds ouder. Dit wordt veroorzaakt door een dubbele ontwikkeling. Enerzijds worden er minder kinderen geboren, wat leidt tot een ontgroening. Anderzijds stijgt de levensverwachting nog steeds, wat zorgt voor een vergrijzing. De afhankelijkheidsratio, gedefinieerd als het aantal personen ouder dan 65 jaar als percentage van de personen van 15 tot 64 jaar, zal toenemen van 26,3 % voor België in 2005 tot 48,1% in 2050 (Eurostat, 2007a). In 2050 zal er dus bijna één persoon boven de 65 jaar zijn per twee personen tussen de 15 en 64 jaar.

Om het financiële evenwicht te bewaren in het Belgische pensioenstelsel gaan er stemmen op om het eerstepijlerpensioen om te bouwen van een loongekoppeld systeem tot een flat-rate systeem zoals dit in Nederland aanwezig is. Of dit systeem werkelijk kostenbesparend is, zeker wanneer men de doelstellingen van de moderne welvaartstaat blijft voor ogen houden, moet evenwel grondig onderzocht worden. Een eerste doelstelling van de welvaartstaat bestaat er immers in gelijkheid via herverdeling na te streven. Als tweede doelstelling van de welvaartstaat kan men het waarborgen van de sociale integratie aanhalen en dit zowel op financieel als op sociaalpsychologisch vlak (Deleeck, Berghman, Van Heddegem & Vereyken, 1980, pp. 50-51).

In deze masterproef zal daarom onderzocht worden welk pensioenstelsel het efficiëntst is in het bereiken van de doelstellingen van de welvaartsstaat, dat van België of Nederland. Hiervoor worden gegevens over de armoede en ongelijkheid in inkomens van gepensioneerden in beide landen met elkaar vergeleken. Deze

worden berekend op basis van microinkomensgegevens uit de LIS databank.

Concreet zal in een eerste deel een overzicht gegeven worden van de pensioenstelsels in België en Nederland zoals deze vandaag bestaan en hoe ze hiertoe geëvolueerd zijn. Vervolgens worden verschillende typologieën om deze pensioenstelsels te karakteriseren besproken. Deze worden opgesteld om een inzicht te krijgen in de gemeenschappelijkheden en de verschillen tussen de diverse uitgebouwde voorzieningen. Daarna worden verscheidene maatstaven van efficiëntie die kunnen worden teruggevonden in de literatuur besproken.

Na deze literatuurstudie volgt een tweede, meer praktisch deel. De hoofdonderzoeksvraag namelijk “Is het Belgische pensioenstelsel efficiënter dan het Nederlandse pensioenstelsel?” wordt opgesplitst in verschillende deelonderzoeksvragen waarna de hypothesen omtrent de verwachte resultaten worden geformuleerd. Deze hypothesen zijn gebaseerd op de redistributieparadox van Korpi & Palme (1998). Deze paradox stelt dat de armoede het grootst zal zijn bij pensioenstelsels die zich enkel richten tot de armen en het kleinst bij universele programma’s. Zij stellen ook dat ongelijkheid het grootst zal zijn bij pensioenstelsels die een flat-rate eerste pijler voorzien en het kleinst bij een systeem van loongekoppelde uitkeringen. Op het eerste zicht ongelijkere uitkeringen leiden dus tot de meest mogelijke gelijke uitkomst.

Alvorens over te gaan tot de dataverwerking wordt eerst ingegaan op de methodologie die gehanteerd wordt bij dit onderzoek. Hierbij gaat speciale aandacht naar de case-selectie en de keuzes die gemaakt werden met betrekking tot de dataverwerving. Om af te ronden wordt er een genuanceerd besluit met betrekking tot deze twee cases genomen.

1 Het Belgisch en Nederlands pensioenstelsel

Zoals reeds in de inleiding werd aangehaald bestaat er een enorme verscheidenheid aan instituties voor pensioensvoorzieningen. Om structuur in deze instituties aan te brengen werd begin jaren tachtig het concept van de ‘drie pijlers’ ontwikkeld om zo het samengaan van de private en publieke elementen binnen de sociale zekerheid beter te begrijpen. Hierin staat de eerste pijler voor het wettelijk pensioen, de tweede pijler voor het arbeidsgereleerde aanvullend pensioen en de derde pijler voor het individuele aanvullend pensioen (Gieselink, Peeters, Van Gestel, Berghman & Buggenhout, 2003, p. 12). Deze onderverdeling wordt hier dan ook gebruikt om het Belgische pensioenstelsel met het Nederlandse te vergelijken.

1.1 Eerste pijler wettelijk pensioen

1.1.1 België

De eerste pijler bevat de regelingen waarbij de herverdelende financiële stromen worden gecontroleerd door publieke instituties. In België worden hiertoe het werknemerspensioen, het ambtenarenpensioen en het zelfstandigenpensioen gerekend (Gieselink et al., 2003, p. 12). Er zijn dus drie verschillende pensioenstelsels in België en elke sector heeft specifieke regels. Daarom worden de pensioenen berekend en uitbetaald door drie verschillende instellingen, namelijk de “Rijksdienst voor Pensioenen” (RVP) voor de werknemers, het “Rijksinstituut voor Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen” (RSVZ) voor de zelfstandigen en de “Pensioendienst voor de Overheidssector” (PDOS) voor de ambtenaren. In wat verder volgt zal eerst het werknemerspensioen verder uitgediept worden en van hieruit zullen de voornaamste verschillen met de andere stelsels besproken worden.

Naast deze pensioenen waarvan het recht op aanspraak wordt opgebouwd op basis van de loopbaan, bestaat ook nog de regeling van het overlevingspensioen en de inkomensgarantie voor ouderen.

Deze twee regelingen hebben een grote impact op het inkomen van gepensioneerden en worden daarom ook besproken.

In 2000 ging 34,6 % van de totale sociale zekerheidsuitgaven naar pensioenen. In absolute cijfers is dit gelijk aan 544 miljard BEF (13,5 miljard EUR). De pensioenen zijn hiermee de tweede grootste tak van de sociale zekerheid (na ziekte- en invaliditeit waarnaar 38,9 % gaat) en kunnen dus een sterke herverdelende functie hebben (Decoster, 2000, p. 349).

1.1.1.1 Werknemerspensioenen

Het wettelijk werknemerspensioenstelsel werd in België reeds voor de tweede wereldoorlog ingevoerd. In 1924 werd voor arbeiders een op verzekeringen gebaseerd verplicht pensioen ingesteld¹. Een gelijkaardig systeem werd ook van kracht voor bedienden in 1925². De waardevermindering van de munteenheid bracht deze op verzekeringen gebaseerde regeling geleidelijk aan in het gedrang. Reeds tijdens de oorlog werden plannen gemaakt om de sociale verzekeringen na de oorlog anders in te richten. In oktober 1944 werd hierover een ontwerpovereenkomst tot sociale solidariteit ondertekend³. Voor de mijnwerkers⁴ en voor de zeelieden ter koopvaardij⁵ werden gelijkaardige regelingen uitgewerkt. Op 1 januari 1968 werden de handarbeiders, de hoofdarbeiders, de mijnwerkers en de zeelieden in één en dezelfde regeling opgenomen, daar waar er vroeger vier verschillende regelingen bestonden. Het repartitie financieringssysteem werd veralgemeend en de voorheen verplichte kapitalisatie werd volledig gebannen.⁶

---

1 Wet van 10 december 1924 betreffende de geldelijke gevolgen van ouderdom en vroegen dood der arbeiders, *BS*. 22-23 december 1924.

2 Wet van 10 maart 1925 betreffende de verzekering tegen ouderdom en vroegtijdig overlijden der bedienden, *BS*. 1 april 1925.

3 Besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid voor arbeiders - Aanvullende ouderdoms- en rustpensioenen, *BS*. 30 december 1944.

4 Besluitwet van 10 januari 1945, *BS*. 1 februari 1945.

5 Besluitwet van 7 februari 1945, *BS*. 17 februari 1945.

Om recht te hebben op een pensioen moet de persoon de normale pensioenleeftijd bereikt hebben. In 1997 werd beslist dat tegen 2009 de wettelijke pensioenleeftijd voor vrouwen (toen 60 jaar) zou worden opgetrokken tot hetzelfde niveau als de pensioenleeftijd voor mannen (65 jaar)⁷, dit om conform met de Europese wetgeving te zijn⁸. Vanaf 1997 wordt de pensioenleeftijd voor vrouwen om de drie jaar met één jaar verhoogd. Dus in 1997 werd de pensioenleeftijd 61 jaar. Dit werd 62 jaar in 2000, 63 jaar in 2003, 64 jaar in 2006 en in 2009 is de pensioenleeftijd voor mannen en vrouwen gelijk. Andere toekenningsvoorwaarden zijn de beroepswerkzaamheden stopzetten⁹, en geen sociale uitkeringen zoals invaliditeitsvergoedingen, werkloosheidsuitkering enz. genieten (Bauwelinckx, 2007, p. 8).

Het pensioen dat zal worden uitgekeerd wordt berekend a ratio van een volledige loopbaan die 45 dienstjaren telt. Het percentage loon dat als pensioen wordt ontvangen wordt afhankelijk gesteld van de gezinssituatie. Een gezinspensioen a ratio van 75% wordt uitgekeerd aan een gehuwde man (of vrouw) waarvan de echtgeno(o)t(e) noch pensioen, noch ziektevergoedingen, noch werkloosheidssteun ontvangt en bovendien geen beroepsactiviteit uitoefent boven bepaalde grenzen. Een alleenstaandenpensioen a ratio van 60% wordt uitgekeerd aan een man of vrouw die niet aan de voorvermelde voorwaarden voldoet (Bauwelinckx, 2007, pp. 9, 39).

Uit deze gegevens leiden we de principiële formule af om het wettelijke pensioenrecht per loopbaanjaar te berekenen:

---

6 KB nr. 50, 24 oktober 1967 betreffende het rust- en overlevingspensioen voor werknemers, *BS*. 27 oktober 1967.

7 KB van 23 december 1996 tot uitvoering van de artikelen 15, 16 en 17 van de wet van 26 juli 1996 tot modernisering van de sociale zekerheid en tot vrijwaring van de leefbaarheid van de wettelijke pensioenstelsels, *BS*. 17 januari 1997.

8 Uitspraak van het Europees hof van justitie op 17 mei 1990 in de zaak Barber die de discriminerende behandeling tussen mannen en vrouwen aanklaagde stelde immers dat een ongelijke pensioenleeftijd een niet geoorloofde discriminatie is.

9 Jaarlijkse bedrag van inkomsten uit arbeid mag niet groter zijn dan een bepaalde grens.

In werkelijkheid is deze formule veel complexer aangezien men onder andere rekening moet houden met forfaitaire lonen (voor 1955 voor arbeiders en voor 1958 voor bedienden), loongrenzen (voor arbeiders vanaf 1983) en wijze van berekening van de lengte van de loopbaan (Bauwelinckx, 2007, p. 11). Sommige berekeningscomponenten hebben een grote impact op het verzekeringsprincipe waar het pensioenstelsel in België oorspronkelijk van uitging. Drie hiervan worden hieronder kort uitgelegd. Het gaat dus om maatregelen die ervoor gezorgd hebben dat de pure verzekering uitgehold werd en dat er reeds een evolutie heeft plaatsgevonden naar een flat-rate minimumpensioen voor iedereen.

Een eerste aspect is de mogelijkheid tot gelijkstelling van niet gewerkte periodes. Dit zijn periodes waarin de persoon in kwestie eigenlijk geen betaalde arbeid heeft verricht, maar die toch meetellen bij de berekening van het pensioen. Periodes die onder andere gelijkgesteld kunnen worden (sommigen tegen betaling) zijn beroepsopleiding, legerdienst, arbeidsongeschiktheid, invaliditeit, bepaalde loopbaanonderbrekingen, tijdscrediet, onvrijwillige werkloosheid en conventioneel brugpensioen. Voor deze periodes worden forfaitaire lonen in aanmerking genomen bij de berekening van het pensioen (Rijksdienst voor Pensioenen, 2009).

Ten tweede wordt er een loongrens gehanteerd die een begrenzing naar boven instelt. Deze loongrens is het maximumbedrag aan loon dat in aanmerking komt voor de berekening van de pensioenen. Dit bedrag wordt geïndexeerd en kan jaarlijks forfaitair verhoogd worden volgens de wet-Namèche¹⁰ met een percentage dat per ministerieel besluit wordt vastgelegd (Bauwelinckx, 2007, p. 9).

---

10 Wet van 28 maart 1973 tot verhoging van de werknemerspensioenen en tot invoering van een mechanisme waardoor het bedrag van de pensioenen wordt aangepast aan de evolutie van het algemeen welzijn, *BS*. 11 juli 1973.

Een derde en laatste belangrijk aspect is de instelling van pensioenminima die een begrenzing naar onder instellen. Zo heeft iemand recht op een minimumpensioen wanneer men minstens een loopbaan van 30 jaar kan voorleggen. Het minimumpensioen wordt dan vermenigvuldigd met de loopbaanbreuk die werd gepresteerd. Ook wordt een minimumbedrag aan pensioen per loopbaanjaar toegekend op basis van het minimum gewaarborgd loon. Dit gebeurt evenwel enkel op voorwaarde dat er minstens halftijds gewerkt werd gedurende minstens 15 jaar (Bauwelinckx, 2007, p. 12).

1.1.1.2 Zelfstandigenpensioen

Doordat de zelfstandigen erg gehecht waren aan hun vrijheid en ervan overtuigd waren dat ieder voor zichzelf diende in te staan, kantten zij zich lange tijd tegen de invoering van een verplichte pensioenverzekering. Zij vonden het systeem van de vrije (gesubsidieerde) pensioenverzekering¹¹ voldoende. Daarom kreeg het wettelijk pensioenstelsel voor zelfstandigen pas vorm in 1956¹². Dit stelsel was toen nog zeer beperkt. Ten eerste werden de pensioenbedragen forfaitair vastgelegd en stonden ze dus los van de doorlopen beroepsloopbaan. Ten tweede werden deze pas toegekend na een bestaansmiddelenonderzoek. De wetgever ging immers uit van het idee dat de zelfstandige tegen de behoefte moest gevrijwaard worden; het behoud van een vergelijkbare levensstandaard werd niet verzekerd om de pensioenbijdragen op een laag peil te houden (Van Limberghen & Verheyden, 2004, pp. 33-34). Met de invoering van de wet Mainil in 1984¹³ werd hieraan een einde gemaakt en de toekenningsvoorwaarden en pensioenberekening verloopt sindsdien gelijkaardig aan die van de werknemers hoewel zelfstandigen nog steeds een lagere uitkering genieten omdat lagere bijdragen worden betaald.

11 Algemene lijfrentekas opgericht in 1850 en later omgevormd tot de Algemene Spaar- en Lijfrentekas in 1965.

12 Wet van 30 juni 1956 betreffende het ouderdomspensioen der zelfstandigen, *BS*, 4 juli 1956.

13 Wet van 15 mei 1984 houdende maatregelen tot harmonisering in de pensioenregelingen, *BS*, 22 mei 1984.

Net als bij de werknemers is het bedrag dat in aanmerking komt voor de berekening begrensd. Het aantal gelijkgestelde periodes is wel veel geringer bij het stelsel van de zelfstandigen dan bij het stelsel van de werknemers omdat het sociaal statuut van de zelfstandigen minder omvangrijk is dan dat van de werknemers (Gieselink et al., 2003, pp. 18-20).

Het bedrag waarop de sociale bijdragen verplicht zijn voor zelfstandigen is geplafonneerd. Dit in tegenstelling tot de werknemers waar de werknemersbijdrage 13,07 % van het brutoloon bedraagt en de werkgeversbijdrage $\pm$ 32 % van het brutoloon, beiden ongeplafonneerd. Omdat de zelfstandigen dus aanzienlijk minder bijdragen betalen dan de werknemers en werkgevers werd een temperingcoëfficiënt ingevoerd. Hierdoor worden de pensioenen van de zelfstandigen verhoudingswijs herleid in functie van de lagere bijdragenlast die zij kennen (De Vleeshouwer, 2007, p. 43).

1.1.1.3 Ambtenarenpensioen

Het wettelijke pensioen van de ambtenaren voorziet in een zeer hoge vervangingsratio. De pensioenuitkering is dan ook eerder opgevat als een voortgezet loon. Bij de berekening van deze pensioenuitkering wordt enkel rekening gehouden met de bezoldiging van de laatste vijf jaar. In deze laatste jaren heeft men meestal een fors hoger inkomen dan in het begin van de carrière, waardoor het uitgekeerde pensioen een minder grote kloof vertoont met het laatstverdiende loon dan bij de twee andere wettelijke stelsels. Daar zij ook geen bijdragen betalen voor de vorming van hun eigen rustpensioen ontbreekt elke verzekeringsgedachte (De Vleeshouwer, 2007, p. 39). De wetgever achtte het gerechtvaardigd dat de Staat zelf een kosteloos pensioen uitkeert aan diegenen die hun hele beroepsloopbaan ten dienste hadden gesteld aan het Rijk. De Staat werd immers verantwoordelijk geacht voor het verdere onderhoud van zijn dienaren omdat de ambtenarenwedden ontoereikend waren voor de opbouw van een afdoende bescherming tegen inkomensverlies bij ouderdom (Van Limberghen & Verheyden, 2004, p. 38).

Omdat het ambtenarenpensioen een individueel recht is wordt er bij de berekening van het ambtenarenpensioen geen onderscheid gemaakt tussen een gezins- en een alleenstaandenpensioen. Alle ambtenarenpensioenen worden berekend met behulp van volgende formule:

$$\text{Aantal dienstjaren} * \frac{1}{60} * \text{gemiddelde loon laatste 5 jaren}$$

Bij een volledige loopbaan van 45 jaar levert dit een pensioen a ratio van 75 % van het gemiddelde loon over de laatste vijf jaar die gewerkt werden op (Simoens, 2003, p. 225).

Anders dan bij de werknemers en zelfstandigenpensioenen die worden geïndexeerd en geherwaardeerd wordt bij de ambtenarenpensioenen uitgegaan van het beginsel van perequatie. Dit beginsel houdt in dat de pensioenen verhoudingsgewijs worden opgetrokken bij elke stijging van de bezoldigingen van de actieve ambtenaren. De ambtenarenpensioenen zijn dus volledig welvaartsvast. Dit is dan ook een bijkomende verklaring waardoor gepensioneerde ambtenaren doorgaans een hoger pensioen hebben dan gepensioneerde werknemers of zelfstandigen (Simoens, 2003, p. 225).

1.1.1.4 Overlevingspensioen

Naast rustpensioenen worden in België ook overlevingspensioenen uitgekeerd. Het overlevingspensioen is een sociale voorziening die wordt toegekend aan een persoon die zijn werkende of gepensioneerde partner overleeft. Toen dit systeem werd uitgebouwd ging men er immers van uit dat vrouwen niet buitenshuis werkten en dat mannen de kostwinnaars waren. Voor deze vrouwen moest dus een voorziening ingesteld worden indien de kostwinner wegviel.

De overlevende echtgeno(o)t(e) van een werknemer, zelfstandige of ambtenaar heeft recht op een overlevingspensioen op basis van de loopbaan van de echtgeno(o)t(e) op voorwaarde dat

- hij/zij minstens 1 jaar getrouwd was (behalve als er kinderen zijn of het om een overlijden wegens ongeval gaat)

- hij/zij 45 jaar oud is, minstens 1 kind ten laste heeft of tenminste 66% werkonbekwaam is
  - hij/zij geen beroepsactiviteiten boven bepaalde grenzen uitoefent
- Het overlevingspensioen bedraagt dan 80% van het werkelijke of theoretische gezinspensioen van de echtgeno(o)t(e) (Bauwelinckx, 2007, p. 16).

1.1.1.5 Sociale bijstand voor ouderen

Het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB) werd ingevoerd in 1969¹⁴ vanwege het groeiend besef dat bepaalde groepen in de samenleving niet voldoende beschermd werden door de sociale zekerheid. Het GIB is een bijstandsregeling die de overheid verstrekt aan ouderen die de leeftijd van 65 jaar hebben bereikt en die door omstandigheden geen of onvoldoende loopbaan jaren hebben kunnen opbouwen en daardoor over onvoldoende bestaansmiddelen beschikken. Het wordt dus pas toegekend na een onderzoek naar de bestaansmiddelen. Er wordt met alle bestaansmiddelen waar de gepensioneerde en zijn partner over beschikken, rekening gehouden. Hiertoe behoren beroepsinkomens, pensioeninkomsten, kapitalen en (on)roerende goederen. Het GIB werd in 2001 vervangen door de Inkomens Garantie voor Ouderen (IGO)¹⁵. Deze overgang moest voor een inkomensverbetering voor de ouderen zorgen. De nadruk kwam voornamelijk te liggen op gelijke behandeling van mannen en vrouwen, gehuwden en samenwonenden en op een verhoging van het inkomen (De Vleeshouwer, 2007, p. 50).

Dit stelsel hoort strikt genomen niet tot het pensioenstelsel, maar wordt hier toch kort besproken omdat het een grote impact heeft op het armoederisico van ouderen. Het heeft immers als doel armoedepreventie.

Op 1 januari 2007 waren er in totaal 70.132 personen die een IGO ontvingen. De IGO-populatie is voornamelijk een vrouwelijke

---

14 Wet van 1 april 1969 tot instelling van een gewaarborgd inkomen voor bejaarden, *BS*, 29 april 1969.

15 Wet van 22 maart 2001 tot instelling van een inkomensgarantie voor ouderen, *BS*, 29 maart 2001.

populatie, maar liefst 7 op 10 van de IGO-gerechtigden is een vrouw (Kenniscentrum Statistiek, 2008).

Begin 2006 lag het bedrag van de IGO nog steeds lager dan de EU-armoedegrens (zie Tabel 1.). Vanaf december 2006 werd het IGO bedrag verhoogd zodat het boven de armoedegrens werd gebracht (Vandecasteele & Schalenbourg, 2006).

Tabel 1. Vergelijking inkomensgarantie voor ouderen met de armoedegrens (bedragen in euro per jaar op 1 januari 2006)

	Koppel	Alleenstaande
IGO	10.979,82	8.234,87
Armoedegrens	14.987,40	9.991,56

Bron: Federale overheidsdienst Sociale Zekerheid, s.d. + De Loose, 2006, p. 6

1.1.2 Nederland

In 1913 werd de eerste verzekering voor ouderdom ingevoerd in Nederland¹⁶. Deze wet dekte het financiële risico van invaliditeit bij werknemers, ongeacht de oorzaak. Als een 'loontrekker' de leeftijd van 70 jaar bereikte, werd dit gelijkgesteld met invaliditeit. Met de ouderdomswet¹⁷ werd een vrijwillige ouderdomsverzekering ingesteld die niet beperkt was tot de loonarbeiders. Na de tweede wereldoorlog werden deze regelingen vervangen door een middelen getoetst noodpensioen¹⁸. Dit maakte de weg vrij voor de Algemene Ouderdomswet¹⁹ die in 1956 het pensioenstelsel danig transformeerde door een verplicht flat-rate pensioen voor alle inwoners van Nederland te introduceren. In dit systeem betaalt de overheid de bijdragen van diegenen die een onvoldoende groot inkomen hebben waardoor in principe een universeel recht op

16 Wet van 5 juni 1913 (Invaliditeitswet), *Stb.* 205.

17 Wet van 4 november 1919, *Stb.* 628.

18 Wet van 24 mei 1947 Noodwet Ouderdomsvoorziening, *Stb.* 155.

19 Wet van 31 mei 1956 inzake een algemene ouderdomsverzekering, *Stb.* 281.

pensioen ontstaat binnen de bevolkingsgroep op actieve leeftijd. Tot 1985²⁰ was dit recht echter nog niet universeel omdat het niet apart werd toegekend aan getrouwde vrouwen.

Het in de Algemene Ouderdomswet (AOW) geregelde sociale zekerheidspensioen van de staat wordt gefinancierd door heffingen op het inkomen²¹ met een wettelijk vastgesteld maximum van 18,25 %. Het verschaft alle inwoners van Nederland vanaf 65 jaar een forfaitair pensioen dat in principe een netto uitkering van 70% van het netto minimumloon van een 23 jarige garandeert. Dit komt neer op een bruto vervangingsratio van ongeveer 30% bij een carrière met een gemiddeld loon (Europese commissie, 2006, p. 221). Wel moet hierbij worden opgemerkt dat elke persoon van een koppel slechts 50 % van het AOW recht ontvangt en alleenstaanden 70 % (Frericks, Maier & de Graaf, 2006, pp. 485-486).

Gedurende de verzekerde periode, d.w.z. zolang de betrokkene in Nederland woont, worden de rechten opgebouwd met 2% per jaar. Hierdoor ontstaat een aanspraak van 100% op de leeftijd van 65 jaar, mits de verzekeringsperiode geen gaten vertoont²² (Europese commissie, 2006, p. 221). Het doel van de AOW is het bieden van een minimuminkomensgarantie aan alle ouderen.

---

20 Wet van 28 maart 1985 strekkende tot invoering van gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de Algemene Ouderdomswet alsmede aanpassing van de overige volksverzekeringswetten, *Stb.* 180.

21 Van het inkomen uit arbeid in het bedrijfs- en beroepsleven wordt een bedrag, gelijk aan 15% van het bruto-minimumloon buiten aanmerking gelaten; alsmede indien en voor zover het inkomen meer bedraagt dan dit bedrag, een derde gedeelte van dat inkomen (Art. 11 AOWwet 1956).

22 Een gat ontstaat wanneer de verzekerde buiten Nederland woont.

1.2 Tweede pijler arbeidsgerelateerd pensioen

Tot de tweede en derde pijler behoren de sociale zekerheidsregelingen waarbij de herverdelende financiële stromen worden gecontroleerd door private instituties. De tweede pijler onderscheidt zich van de derde pijler door haar arbeidsgebonden karakter.

1.2.1 Wetgeving

1.2.1.1 België

In 1975 werd de controledienst voor de verzekeringen (CDV) opgericht²³. Deze kreeg de toezichts- en erkenningsbevoegdheid voor de aanvullende pensioenvoorzieningen (zowel tweede als derde pijler voorzieningen). Zo was het verzekeringstechnische en het financiële reeds vroeg geregeld, maar de sociale bescherming van de werknemer werd pas ten harte genomen door de wetgever met de wet Colla²⁴. Het doel van deze wet was om de sociale bescherming van werknemers die bij een ondernemingsgebonden aanvullend pensioenstelsel waren aangesloten, te verhogen. De wet regelt dus aspecten van sociale aard en legt hierbij vooral de nadruk op de verplichtingen van de werkgever. De wet Colla stelt vier principes voorop nl. bescherming van de individuele rechten van de aangeslotenen, overdraagbaarheid van die rechten zonder vergoeding, verbod op elke vorm van discriminatie en inspraak van de werknemer in het beheer van hun aanvullende pensioenen (Bauwelinckx, 2007, pp. 91-93).

In 2003 werd geprobeerd om de pensioenen van de tweede pijler verder te democratiseren via de wet op de aanvullende pensioenen, beter bekend onder de naam wet Vandenbroucke of ook de WAP²⁵. De meeste bepalingen hiervan traden in werking op 1 januari 2004.

---

23 Wet van 9 juli 1975 betreffende de controle der verzekeringsondernemingen, *BS*, 29 juli 1975.

24 Wet van 6 april 1995 betreffende de aanvullende pensioenen, *BS*, 29 april 1995.

Het concept van sociale pensioenplannen en sectorpensioenplannen werd ingevoerd en er werden ook strenge criteria opgelegd aan individuele pensioenplannen. Het streven naar een betere bescherming van de rechten van de werknemers, zoals ook reeds aanwezig in de wet Colla, werd dus nog verder uitgebouwd. Nieuw is het streven naar een grotere transparantie. Zo wordt bijvoorbeeld aan de werkgever een informatieplicht via een pensioenfiche opgelegd.

Een gelijkaardige wet werd ook opgesteld voor de zelfstandigen nl. de wet op de aanvullende pensioenen voor zelfstandigen (WAPZ)²⁶. Deze wet had als doel de vrijmaking van de pensioenmarkt, de harmonisering van de aanvullende pensioenvorming voor de zelfstandigen en de democratisering van de tweede pensioenpijler door zoveel mogelijk zelfstandigen te stimuleren om aan aanvullende pensioenopbouw te doen. (Van Eesbeeck & Vereycken, 2008, p. 5). De twee soorten pensioenplannen voor zelfstandigen, die vanaf 1 januari 2004 in werking traden, zijn de gewone pensioenplannen voor zelfstandigen (VAPZ) en de sociale pensioenplannen. Deze laatste worden aangemoedigd door een hogere fiscale premieaftrek. De minimale voorwaarden waaraan moet worden voldaan om van een sociaal pensioenplan te spreken, zijn vastgelegd in het KB Solidariteitsprestaties²⁷.

De financiering van de tweedepijlerpensioenen gebeurt verplicht op basis van kapitalisatie. Deze verplichting vloeit voort uit de reglementering op de pensioeninstellingen. Zowel verzekeraars als pensioenfondsen functioneren immers verplicht op basis van reservevorming. Het pensioenplan kan voorzien in werkgeversbijdragen, in werknemersbijdragen of in een combinatie van beiden. Teneinde de werknemers te beschermen tegen de wisselvalligheden van de financiële markten wordt voor alle

---

25 Wet van 13 maart 2003 betreffende de aanvullende pensioenen en het belastingsstelsel van die pensioenen en van sommige aanvullende voordelen inzake sociale zekerheid, *BS*, 15 mei 2003.

26 Programmawet (I) 24 december 2002 (art. 41-82), *BS*, 31 december 2002.

27 KB van 15 december 2003 tot vaststelling van de solidariteitsprestaties verbonden met de sociale pensioenovereenkomsten, *BS*, 9 januari 2004.

aanvullende pensioenen een minimumrendement gewaarborgd voor de door de werkgever en de werknemer betaalde bijdragen. Zelfstandigen dragen een percentage bij van de bedrijfsinkomsten. De jaarlijkse bijdragen die fiscaal kunnen worden afgetrokken zijn zowel voor werknemers, werkgevers als zelfstandigen geplafonneerd (Gieselink et al., 2003, pp. 35-44).

De inrichting van een aanvullend pensioen is in België niet verplicht. De beslissing tot invoering van een aanvullend pensioen behoort in beginsel tot de uitsluitende bevoegdheid van de werkgever of de zelfstandige. Een uitzondering hierop is het sectorpensioen waartoe de deelname verplicht is voor de werkgevers waarop dit van toepassing is (Gieselink et al., 2003, pp. 21-22).

1.2.1.2 Nederland

Sinds 2007 vervangt de nieuwe Pensioenwet²⁸ de oude Pensioen- en spaarfondsenwet (PSW)²⁹. Deze nieuwe wet heeft dezelfde doelstelling als de oude nl. het waarborgen van de binnen de arbeidsrelatie overeengekomen pensioenen. In de nieuwe Pensioenwet zijn daartoe echter strengere normen vastgelegd dan in de PSW. De basisprincipes van deze nieuwe wet zijn transparantie, toezicht en toegang. Het arbeidsgebonden pensioen blijft echter wel nog steeds een arbeidsvoorwaarde waarvoor de sociale partners primair de verantwoordelijkheid dragen. Zij bepalen de inhoud van de pensioenregelingen. De overheid treedt hierbij slechts ondersteunend op. Net zoals in België geldt er in Nederland immers geen pensioenplicht. Sociale partners zijn nog altijd vrij om wel of geen pensioen in de arbeidsrelatie overeen te komen (Zweers, 2006, p. 21; 27). De nadruk op een grotere informatieplicht in de nieuwe Pensioenwet is ook terug te vinden in de WAP in België en duidt op een algemene trend in aanvullende pensioenwetgeving.

---

28 Wet van 7 december 2006 houdende regels betreffende pensioenen, *Stb.* 697.

29 Wet van 15 mei 1952, houdende regelen betreffende pensioen- en spaarvoorzieningen, *Stb.* 274.

In de PSW werden twee soorten pensioenregelingen onderscheiden: een uitkeringsgerelateerde toezegging (defined benefit) en een premiegerelateerde toezegging (defined contribution). In de Pensioenwet worden nieuwe termen geïntroduceerd waarmee duidelijk wordt gemaakt welke verwachtingen de deelnemers aan de pensioenovereenkomst mogen verbinden. Elke pensioenovereenkomst moet onder het nieuwe recht gekarakteriseerd worden als een van volgende drie overeenkomsten:

- uitkeringsovereenkomst
- kapitaalovereenkomst
- premieovereenkomst

De uitkeringsovereenkomst garandeert een periodieke pensioenuitkering in euro's. De hoogte van de uitkering wordt bij deze toezegging gegarandeerd en wordt al dan niet geïndexeerd conform hetgeen daarover in de regeling bepaald is. De kern van een kapitaalovereenkomst is dat een deelnemer met zekerheid aanspraak opbouwt op een gegarandeerd kapitaal. Bij de premieovereenkomst wordt uitsluitend de premie gegarandeerd, waarbij duidelijk wordt gemaakt bij wie de risico's komen te liggen (werknemer of pensioenuitvoerder) (Zweers, 2006, pp. 37-39). Net zoals in België gebeurt de opbouw van het tweedepijlerpensioen via kapitalisatie.

De hoogte van het aanvullend pensioen is afhankelijk van de door de werkgever toegezegde pensioenregeling. Bij de meeste berekeningswijzen voor deze tweedepijlerpensioenvoordelen wordt rekening gehouden met het AOW-voordeel dat reeds ontvangen wordt. Arbeidsgerelateerde pensioenen zijn dus gebaseerd op het loon boven een bepaalde grens. Deze grens wordt de AOW-franchise³⁰ genoemd. Arbeidsgerelateerde pensioenen mikken op het realiseren van 70% van het laatstverdiende inkomen. Deze 70% wordt beschouwd als een maatschappelijk aanvaarde norm voor een goede oudedagsvoorziening (Social Protection Committee, 2006, pp. 88-90).

---

30 Dat deel van het loon waarvoor geen aanvullende pensioenrechten worden opgebouwd omdat het verondersteld wordt gedekt te zijn door de AOW.

1.2.2 Belang en evolutie

1.2.2.1 België

Gegevens over het premie-incasso en van de reserves uitgedrukt in functie van het percentage van het BBP laten toe om een beeld te vormen van het absolute belang van de aanvullende pensioenen. Wanneer deze gegevens worden afgezet tegen de evolutie van de wettelijke pensioenen dan kunnen deze data gebruikt worden om het relatieve belang in te schatten (Gieselink et al., 2003, p. 57).

Wanneer gekeken wordt naar de evolutie van het absolute belang van de tweedepijlerpensioenen dan is een duidelijk stijgende trend merkbaar. Tussen 1988 en 2000 steeg het globale premie-incasso van 0,6% tot 1,4% van het BBP. In diezelfde periode stegen de wiskundige reserves van de groepsverzekeringen en pensioenfondsen van 8,9% tot 15,5% van het BBP. Ook het relatieve belang van de tweedepijlerpensioenen is sterk gestegen in deze periode nl. van 20% tot 30%. Anders gezegd, daar waar in 1988 voor elke € 100 wettelijk pensioen € 20 werd besteed aan de vorming van een aanvullend pensioen, is deze besteding in 2000 opgelopen tot € 30 (Gieselink et al., 2003, pp. 57-70).

Het aantal deelnemers binnen de tweede pijler is moeilijker te bepalen. Wel kan men vaststellen dat het aantal deelnemers in stijgende lijn gaat, ook al blijft het aantal deelnemers uitgedrukt als percentage van het totaal aantal werknemers behoorlijk laag nl. maximaal 30% in 1999 (Gieselink et al., 2003, pp. 64-67).

Deze toegang blijkt daarenboven ook niet gelijk verdeeld te zijn onder de werknemers. Binnen de ondernemingen waar een collectief ondernemingspensioen wordt ingericht, zijn het voornamelijk de hogere inkomensgerechtigden aan wie een aanvullend pensioen wordt aangeboden. Bovendien blijken kaderleden en bedienden vaker deel te nemen dan arbeiders. Dit verschil in deelname tussen werknemers is grotendeels te wijten aan een verschil in deelname tussen ondernemingen, eerder dan aan een verschil in deelname binnen een onderneming. Zo is het verschil in deelname sterk gecorreleerd met de grootte van het bedrijf en de sector waartoe het bedrijf behoort. Bedrijven uit de financiële en chemische sector bieden meer dan gemiddeld een aanvullend pensioen aan daar waar

bedrijven uit de sectoren bouwnijverheid en hotels & restaurants minder vaak dan gemiddeld een tweedepijlerpensioen aanbieden (Gieselink et al., 2003, pp. 57-70; Peeters et al. 2003, pp. 1096-1100).

1.2.2.2 Nederland

Het is de bedoeling van de wetgever dat het lage forfaitaire pensioen dat aan iedereen wordt toegekend, wordt aangevuld met collectief of individueel pensioensparen om toch een redelijke vervangingsratio te bekomen bij het op pensioen gaan. Het probleem met deze aanpak is wel dat niet iedereen in dezelfde mate toegang heeft tot een aanvullend pensioen. Onderzoek van de Pensioenkamer (1987) wees uit dat in 1985 18 % van alle werknemers tussen 25 en 65 jaar oud geen aanvullende pensioensvoorziening genoot. Deze witte vlek bestond vooral uit vrouwen die parttime werkzaam waren in de dienstverlening en mannen uit de dienstverlening die fulltime werkzaam waren met een jaarloon van meer dan 28.000 gulden (Pensioenkamer, 1987, pp. 27-48).

In 1996 werd dit onderzoek overgedaan om te kijken of de inspanningen om de witte vlek te verkleinen hadden geloond. De bevindingen van van der Werf & Smidt (1997) tonen aan dat dit het geval is. De witte vlek daalde tot 9 % van de werknemers in 1996 (van der Werf & Smidt, 1997, p. 28). Niet iedereen die geen aanvullend pensioen ontvangt en dus tot de witte vlek behoort, ervaart dit ook als een gemis. De kern van de witte vlek wordt daarom gedefinieerd als dat deel van de witte vlek waarvan het maatschappelijk ongewenst is dat ze geen pensioenvoorziening hebben. Wanneer enkel naar de kern van de witte vlek wordt gekeken, verlaagt het percentage verder tot 7,7 % van alle werknemers tussen 25 en 64 jaar (van der Werf & Smidt, 1997, pp. 51-55).

De afname van de witte vlek van 1996 t.o.v. 1985 is het gevolg van zowel maatschappelijke ontwikkelingen³¹ als een veranderende regelgeving. Zo werd bijvoorbeeld in 1996 het verbod op de

---

31 Bv. Toenemende belang van arbeidsparticipatie van vrouwen.

uitsluiting van deeltijdswerkenden ingevoerd³². Ook werd er een wet gestemd met een verbod op uitsluiting op basis van geslacht³³. Deze wet kwam er onder druk van Europa.

Ondanks de globale afname van de grootte van de witte vlek, ontdekten van der Werf & Smidt (1997) toch dat het relatieve aandeel van bepaalde categorieën van werknemers binnen de witte vlek toeneemt. Zo is het profiel van de werknemer zonder een arbeidsgerelateerde pensioenvoorziening veranderd. Meer dan de helft van de witte vlek bestaat uit werknemers werkzaam in de dienstensector die geen vast contract hebben. Twee derde van hen is vrouw en een derde is man. Ze concluderen dan ook dat het onderscheid tussen een vast en een flexibel contract belangrijker is geworden dan het onderscheid tussen fulltime/niet fulltime werken en het inkomen. Deze toename van bepaalde categorieën is het gevolg van de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Vooral de groei van de zakelijke dienstverlening en de toename van flexibele contracten zijn in dat opzicht belangrijk (van der Werf & Smidt, 1997, pp. 47-51).

De reden dat sommige werknemers geen aanvullende pensioenvoorziening genieten, is vooral te vinden bij de werkgever. Werkgevers die geen aanvullende pensioenvoorziening aanbieden aan hun werknemers worden witte werkgevers genoemd. De term grijze werkgevers wordt voorbehouden om die groep van werkgevers aan te duiden die wel aanvullende pensioenvoorzieningen voor hun werknemers voorzien, maar die andere en/of aanvullende voorwaarden stellen aan de deelname³⁴. In totaal gaat het hierbij om een vijfde van alle werkgevers³⁵ (van der Werf & Smidt, 1997, pp. 23-25). In 2001 was het aantal werkgevers dat een

---

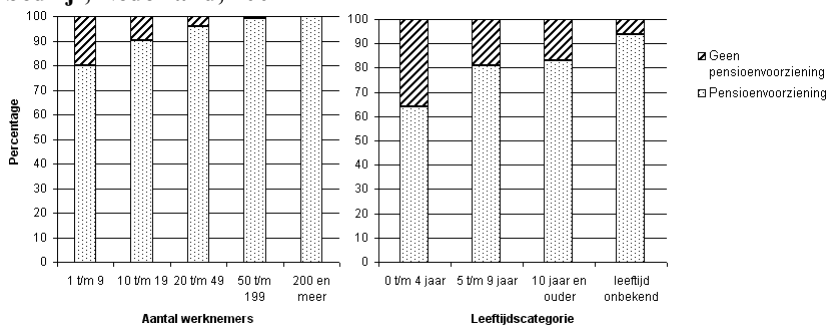
32 Wet van 3 juli 1996, houdende wijziging van het Burgerlijk Wetboek en de Ambtenarenwet in verband met het verbod tot het maken van onderscheid tussen werknemers naar arbeidsduur, *Stb.* 391.

33 Wet van 2 maart 1994, betreffende algemene regels er bescherming tegen discriminatie op grond van godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, nationaliteit, hetero- of homoseksuele gerichtheid of burgerlijke staat, *Stb.* 230.

34 Voorbeelden zijn toetredingsleeftijd, wachttijden of uitsluitingsgronden zoals tijdelijk dienstverband, thuiswerkers, oproepkrachten, schoonmakers (Pensioencommissie, 2002, p. 19).

pensioenvoorziening aanbod gestegen tot 84 %. Deze toename heeft zich vooral bij kleinere, relatief jonge bedrijven voorgedaan, maar desondanks vormen deze nog altijd de grootste groep witte werkgevers. Dit is duidelijk te zien in Figuur 1. Ook in welke sector de werkgever actief is bepaald mede de kans of deze een pensioenvoorziening aanbiedt. Voornamelijk de zakelijke dienstverlening en cultuur, recreatie en overige dienstverlening scoren slecht. Dit kan verklaard worden door het relatief grote aandeel kleine werkgevers dat in deze bedrijfstak actief is (Pensioencommissie, 2002, pp. 15-16).

Figuur 1. Witte werkgeversvlek volgens leeftijd en naar grootteklasse bedrijf, Nederland, 2001

Bron: Pensioencommissie, 2002, p. 15

35 Dit is 26 % van de 72 % werkgevers met een aanvullende pensioenvoorziening.

1.3 Derde pijler vrijwillig individueel pensioen

Aan de derde pijler kan iedereen vrij deelnemen ongeacht zijn/haar professioneel statuut. Ieder moet voor zichzelf beslissen of hij/zij aan deze regelingen, die toelaten om een extra pensioen op te bouwen, deelneemt. Als er via de eerste en tweede pijler te weinig pensioenrechten worden opgebouwd, kan dus via de derde pijler het tekort worden aangevuld. Zowel in België als in Nederland wordt het derdepijlerpensioen fiscaal gestimuleerd door de premies aftrekbaar te maken. Hierdoor wil men mensen aanzetten om zelf geld opzij te zetten voor hun oude dag. Men kan hier echter wel de bedenking maken in hoeverre armere mensen in staat zijn om geld opzij te leggen indien dit geen verplicht karakter heeft. Tevens kan men opmerken dat deze fiscale voordelen enkel weggelegd zijn voor mensen met een belastbaar inkomen.

1.3.1 Wetgeving

1.3.1.1 België

In België zijn er twee mogelijkheden om een derdepijlerpensioen op te bouwen namelijk de individuele levensverzekering en het pensioensparen. De individuele levensverzekering³⁶ is een verzekering die zich ertoe strekt een kapitaal of een rente uit te keren op het ogenblik dat de verzekerde een zekere leeftijd heeft bereikt en/of bij het overlijden van de verzekerde (Gieselink et al., 2003, p. 48). De levensverzekering is dus een kanscontract met de menselijke levensduur als voorwerp. Er kan opgemerkt worden dat onder de noemer individuele levensverzekeringen twee verschillende producten behoren. Klassieke levensverzekeringen en *Universal-life* levensverzekeringen worden als tak 21 omschreven. Tak 21 producten betreffen levensverzekeringen met een gewaarborgd rendement. Dit gewaarborgd rendement kan nog aangevuld worden met een winstdeelname naargelang de prestaties die de beheerders

---

36 Wet betreffende de controle der verzekeringsondernemingen, BS, 29 juli 1975; KB 5 juli 1985 betreffende de levensverzekeringsactiviteit

van het fonds tijdens het afgelopen jaar hebben geleverd. Deze tak 21 producten zijn fiscaal aftrekbaar indien aan de voorwaarden³⁷ is voldaan. Naast tak 21 producten vallen ook de tak 23 producten onder de noemer van de individuele levensverzekeringen. Het belangrijkste verschil tussen tak 21 en tak 23 is het ontbreken van de waarborg van een gegarandeerd rendement. Daarnaast zijn tak 23 producten ook niet fiscaal aftrekbaar (Bauwelinckx, 2007, p. 49).

De mogelijkheid tot pensioensparen werd ingevoerd in 1986³⁸. De enige voorwaarde om van pensioensparen te spreken is dat het contract ten vroegste wordt afgesloten op de leeftijd van 18 jaar en ten laatste voor de leeftijd van 65 jaar. Onder de noemer pensioensparen vallen drie verschillende spaarproducten nl. de spaarverzekering, de collectieve spaarrekening en de individuele spaarrekening. De spaarverzekering is in wezen een gewone individuele levensverzekering, het enige verschil ligt in de fiscale behandeling. Anders dan bij de individuele levensverzekering is het bedrag van de vermindering enkel beperkt door een absolute grens. De relatieve grens in functie van de hoogte van de beroepsinkomsten van de belastingplichtige geldt niet in het kader van het pensioensparen. Een bijkomend verschil voor de collectieve en individuele spaarrekening is dat deze niet aangeboden worden door verzekeringsondernemingen maar door kredietinstellingen met als voornaamste vertegenwoordigers de banken. Bij de collectieve spaarrekening is een grotere risicospreiding mogelijk dan bij de individuele spaarrekening omdat de gelden collectief worden belegd i.p.v. individueel (Gieselink et al., 2003, pp. 52-54).

---

37 Aangegaan voor 65 jaar, minimale eindleeftijd 65 jaar, minimale looptijd van 10 jaar

38 KB van 22 december 1986 tot invoering van een stelsel van derdeleeftijds- of pensioensparen, *BS*, 1 januari 1987.

1.3.1.2 Nederland

In Nederland kan men tevens twee verschillende soorten verzekeringen afsluiten om een derdepijlerpensioen op te bouwen namelijk de lijfrenteverzekering en de kapitaalverzekering. Deze verschillen van elkaar doordat bij lijfrenteverzekeringen een rente wordt uitgekeerd aan de gepensioneerde terwijl bij kapitaalverzekeringen slechts een eenmalig bedrag wordt uitgekeerd bij het op pensioen gaan (Europese Commissie, 2006, p. 221-224).

De lijfrenteverzekering heeft begin jaren negentig van de vorige eeuw een grondige metamorfose ondergaan met de Wet Brede Herwaardering³⁹. Dit zorgde ervoor dat er, voor wat betreft vormgeving, een steeds grotere overeenkomst is met het fiscale regime voor het werknemerspensioen in de tweede pijler. Hierdoor zijn de grenzen tussen de tweede en de derde pijler meer en meer vervaagd. Zo wordt bijvoorbeeld de hoogte van de maximale lijfrentepremieaftrek mede bepaald door de opbouw in hetzelfde jaar in de pensioenregeling in de tweede pijler. In deze visie dienen lijfrentepremies dus echt om gaten in de pensioenopbouw te dichten (Dietvorst, 2008).

Met de wet fiscale behandeling van pensioenen ook bekend als het Witteveenkader⁴⁰ wordt het door de fiscus gefaciliteerd pensioensparen geregeld. De meest recente ingreep in het derde pijler pensioensparen is de invoering van het banksparen vanaf 1 januari 2008⁴¹. Omdat momenteel banken en verzekeraars in de meeste gevallen onderdeel uitmaken van hetzelfde concern heeft dit echter geen grote veranderingen teweeg gebracht.

---

39 Wet van 12 december 1991, *Stb.* 697.

40 Wet van 29 april 1999, houdende aanpassing van de Wet op de loonbelasting 1964, de Wet op de inkomstenbelasting 1964, de Coördinatiewet Sociale Verzekering en in samenhang daarmee enige andere wetten naar aanleiding van de voorstellen van de werkgroep Fiscale behandeling pensioenen, *Stb.* 211.

41 Wet van 20 december 2007, houdende wijziging van de Wet inkomstenbelasting 2001 en van enige andere wetten inzake fiscale facilitering banksparen ten behoeve van pensioenopbouw of aflossing eigenwoningschuld, *Stb.* 577.

1.3.2 Belang en evolutie

1.3.2.1 België

Wanneer gekeken wordt naar de evolutie in het absolute belang van de derdepijlerpensioenen dan is een duidelijke stijgende trend zichtbaar. Tussen 1987 en 2000 steeg het globale premie-incasso van 0,9% tot 4,2% van het BBP. In diezelfde periode stegen de wiskundige reserves van de derdepijlerpensioenen van 4,8% tot 18,0% van het BBP. Ook het relatieve belang van de derdepijlerpensioenen is sterk gestegen in deze periode nl. van nauwelijks 10% in 1989 tot bijna 50% in 2000. Anders gezegd, in 2000 werd voor iedere € 2 bijdrage voor de eerste pensioenpijler, € 1 bijgedragen binnen de derde pijler (Gieselink et al., 2003, pp. 71-76). Ook Wuyts, Stinglhamber, Valenduc & Zachary (2007) bevestigen het stijgende belang van de derde pijler. Na analyse van belastingaangiften vinden zij een stijging van 42 % in de bijdragen tussen 1993 en 2003 tot 1786 miljard euro in 2003. Deze stijging wordt zowel veroorzaakt door een stijging in het aantal deelnemers aan derdepijlerpensioensparen als door een stijging in de contributies.

De analyse van derdepijlerpensioengegevens door Gieselink et al. (2003, pp. 70-78) toont aan dat hoewel deze derdepijlerpensioenen in principe toegankelijk zijn voor iedereen, dat in de praktijk veel minder het geval is. Formele toegang is dus zeker nog geen reële toegang. Voornamelijk zelfstandigen, hogere inkomensgroepen, ouderen en eigenaars van een woning nemen het meeste deel aan derdepijlerpensioensparen. Velen beschouwen het derdepijlersparen als een manier om fiscaal voordelig te beleggen, dat losstaat van de bevrediging van een reële inkomensbehoefte. Deze gedachte staat natuurlijk haaks op de visie die de wetgever voor ogen had wanneer ze probeerde om de derdepijlerpensioenen te democratiseren zodat iedereen een voldoende groot pensioen zou ontvangen op behoeftige leeftijd. Dezelfde trend wordt ook bevestigd door Wuyts et al. (2007). Leeftijd, inkomen, zelfstandige tewerkstelling en huisbezit hebben allen een positieve impact op de participatie in en op de bijdragen aan een derde pijler pensioen. Werkloosheid en aantal afhankelijke personen in het huishouden

hebben daarentegen een negatieve impact op de participatie in en op de bijdragen aan een derde pijler pensioen. Tevens vinden Wuyls et al. (2007) een opmerkelijk verschil in deelname en contributies aan derdepijlerpensioenplannen tussen de verschillende regio's in België. Desondanks dat de belastingsaftrek dezelfde is voor Vlaanderen, Brussel en Wallonië, zijn er meer Vlamingen die sparen via de derde pijler dan Walen en Brusselaars. Ook zijn de gespaarde bedragen groter in Vlaanderen. Het is dus duidelijk dat naast belastingsaftrek andere factoren ook een belangrijke rol spelen in de beslissingsvorming.

1.3.2.2 Nederland

In Nederland heeft de derde pijler ongeveer hetzelfde relatieve belang in samenstelling van het pensioeninkomen als de derde pijler in België (Stevens & van Rijckevorsel, 2007, p. 21). Vanuit de inkomenskant van de gepensioneerden blijkt dus dat het belang van de derde pijler groot is. Ongeveer 10 % van het inkomen van 65-plussers bestaat uit lijfrenten (Dietvorst, 2008, p. 9).

Het belang van de derde pijler kan ook via de aftrekzijde benaderd worden. In deze methode wordt gekeken naar hoeveel premies de actieven nu storten om hun pensioen dat ze ontvangen wanneer ze inactief zijn op te bouwen. Deze premies zijn bekend aangezien ze worden aangegeven aan de fiscus om ze te kunnen aftrekken. De evolutie is weergegeven in Tabel 2. De betaalde premies voor het derde pijler sparen zijn meer dan verdubbeld over een periode van 10 jaar. In 2008 waren er ongeveer 1 miljoen belastingplichtigen die gebruik maakten van de lijfrentepremieaftrek (Dietvorst, 2008, p. 9).

Tabel 2. Overzicht ontwikkeling premieaftrek (x miljard €)

	1990	1992	1995	1997	2000
lijfrenten	1,5	1,3	2,0	2,7	4,0

Bron: Caminada & Goudswaard, 2003, p. 4

2 Typologering van pensioenstelsels

Om verschillende landen met elkaar te kunnen vergelijken, is het aangeraden om een model op te stellen waarin de verschillende pensioenstelsels kunnen worden opgedeeld. De typologie die hierdoor ontstaat moet de karakteristieken die van belang zijn voor het onderzoek voldoende weerspiegelen. Deze typologie is immers een vereenvoudigde samenvatting van de complexe werkelijkheid die het mogelijk maakt om het onderzoek, de vergelijking tussen verschillende systemen, mogelijk te maken. Het gaat dus steeds om ideaaltypes die nooit als dusdanig in de werkelijkheid voorkomen. Het is belangrijk om goed voor ogen te houden welke verschillende typologieën mogelijk zijn daar dit van belang is voor de uiteindelijke interpretatie van de onderzoeksresultaten. Verschillende pogingen om modellen van sociaal beleid te identificeren weerspiegelen immers verschillen in perspectieven en doelstellingen (Palme, 1990, pp. 84-86). Om dit aan te tonen worden hieronder kort vier verschillende typologeringen besproken en toegepast op de twee cases van deze masterproef nl. België en Nederland. De eerste typologie bevindt zich op het niveau van de welvaartstaat en is dus algemener toepasbaar dan de andere drie typologeringen die zich specifiek toespitsen op het opdelen in ideaaltypes van pensioenstelsels.

2.1 Bismarck versus Beveridge

Het Bismarck versus Beveridge onderscheid is een typologering van de instituties van de sociale zekerheid. Ze is gebaseerd op de ontstaansgeschiedenis van de sociale zekerheid. De twee vaders van wat wij vandaag aanduiden als de sociale zekerheid nl. Bismarck en Beveridge, hadden immers beiden een fundamenteel verschillende visie op wat sociale zekerheid inhoudt.

In 1883 werd door de Duitse kanselier Bismarck voor het eerst een regeling van sociale verzekeringen die specifiek gericht is op de noden van de werknemers ingericht. Tegen betaling van een premie werden werknemers beschermd tegen een aantal sociale risico's.

Doelstelling hier was het arbeidsinkomen te beschermen tegen bepaalde sociale risico's om aldus de bereikte levensstandaard, althans gedeeltelijk, te vrijwaren (Berghman & Lammertyn, 2004, p. 5).

Tijdens de tweede wereldoorlog onstond een andere opvatting van de sociale zekeheid dat tot uitdrukking kwam in het Beveridge rapport dat gepubliceerd werd in 1942. Beveridge wenste te voorzien in een algemene minimumbescherming, gefinancierd uit de algemene middelen van de staat, om aldus de burger, ongeacht zijn hoedanigheid, van armoede te vrijwaren (Berghman & Lammertyn, 2004, p. 5).

In België worden de eerstelijerpensioenen berekend op basis van het loon en het aantal dienstjaren die gepresteerd werden. Ze zijn dus sterk gelinkt aan arbeid en gaan uit van een verzekeringsprincipe. Werknemers en de van hen afhankelijke gezinsleden zijn verzekerd tegen sociale risico's. Ook werden verschillende pensioenen voor verschillende geledingen van de maatschappij uitgebouwd. Dit stelsel kan dan ook in principe Bismarckiaans genoemd worden. Toch kan men een evolutie waarnemen die van deze Bismarckiaanse principes afwijkt. Zo werd de bescherming in de sociale verzekeringen, via de afgeleide rechten, uitgebreid naar niet- actieven, en worden zij sinds geruime tijd niet enkel meer gefinancierd door bijdragen maar ook uit de algemene middelen.

In Nederland is het recht op een AOW pensioen onafhankelijk van andere inkomsten. Iedere inwoner van Nederland tussen 15 en 65 jaar is dus verzekerd door de AOW. Er wordt geen rekening gehouden met het feit of men al dan niet werkt dit in tegenstelling tot het Belgische pensioenstelsel. Er bestaan dan ook geen verschillende pensioensectoren zoals deze in België gegroeid zijn op basis van de tewerkstellingscategorie. Nederland volgt dus meer de Beveridge traditie.

2.2 Inkomens- en basiszekerheid

In de studie van de pensioenstelsels in 18 OECD landen uitgevoerd door Palme (1990) worden de pensioensystemen getypologeerd op basis van de twee dimensies van toereikendheid namelijk in welke mate het pensioenstelsel in basiszekerheid en inkomenszekerheid voorziet. Deze classificatie kan samengevat worden in onderstaande kruistabel.

Tabel 3. Typologie van pensioenstelsels volgens Palme

		Basiszekerheid	
		<i>afwezig</i>	<i>aanwezig</i>
Inkomens zekerheid	<i>afwezig</i>	Residueel model	Basiszekerheids model
	<i>aanwezig</i>	Inkomenszekerheids model	Institutioneel model

Bron: Palme, 1990, p. 87

In het residueel model voorziet de staat noch in basiszekerheid noch in inkomenszekerheid. In deze landen is de sociale zekerheid in het algemeen (nog) niet goed uitgebouwd. Gerichte, middelengetoetste uitkeringen die niet iedereen bereiken zijn meestal het kenmerk van een residueel model.

In het basiszekerheidsmodel wordt een aanvaardbaar minimum gegarandeerd aan de gehele bevolking. De enige toekenningsvoorwaarde is staatsburgerschap. Door het gebrek aan een inkomensgerelateerd eerste pijler pensioen in het residueel en het basiszekerheidsmodel, is het belang van aanvullende pensioenen en andere private inkomensbronnen groter in deze landen. Diegene die een sterke positie hebben op de arbeidsmarkt kunnen bijkomende inkomenszekerheid voor henzelf bekomen. Uit de bespreking van het wettelijke pensioen in Nederland is duidelijk dat het pensioenstelsel kan gekarakteriseerd worden als het basiszekerheidsmodel.

Een derde model is het inkomenszekerheidsmodel. De nadruk ligt bij dit pensioenstelsel op het garanderen van een bepaalde levensstandaard na het op pensioen gaan. Alleen diegene die een bepaalde loopbaan kunnen voorleggen ontvangen pensioenvoordelen

die in verhouding staan tot wat tijdens deze loopbaan werd verdiend. Diegenen die niet actief waren op de arbeidsmarkt kunnen niet rekenen op een pensioenuitkering. Het Belgisch pensioenstelsel kan onder dit model gerekend worden.

Het laatste model dat Palme onderscheidt is het institutionele model. Dit model combineert basiszekerheid voor iedereen met een inkomensgerelateerde uitkering voor diegenen die economisch actief zijn. Aanspraak op sociale bescherming gebeurt dus zowel op basis van staatsburgerschap als op basis van de verdienstelijkheid op de arbeidsmarkt. In het inkomenszekerheids model en het institutioneel model pensioenstelsel is de nood voor aanvullende (ongelijkere) privé initiatieven klein door het voorzien van een voldoende grote inkomenszekerheid.

2.3 Wettelijk en aanvullend pensioen

Een zeer overzichtelijke typologering voor pensioenstelsels te classificeren wordt aangeboden door Behrendt (1999). Deze classificatie combineert slechts twee kenmerken, namelijk of het wettelijk pensioen flat-rate is of werkgerelateerd en of het aanvullend pensioen verplicht of vrijwillig is. De pensioenstelsels van België en Nederland kunnen gemakkelijk gekarakteriseerd worden binnen deze typologie zoals is weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 4. Typologie van pensioenstelsels volgens Behrendt

		aanvullend pensioen	
		<i>verplicht</i>	<i>vrijwillig</i>
wettelijk	<i>flat-rate</i>	Nederland	
pensioen	<i>werkgerelateerd</i>		België

Bron: Behrendt, 1999, p. 5

In Nederland voorziet het eerste pijler wettelijk pensioen in een flat-rate uitkering die voor iedereen gelijk is ongeacht zijn/haar arbeidsverleden. Het tweede pijler aanvullend pensioen is zo goed als verplicht gesteld zodat meer dan 90 % van de werknemers een

tweede pijler pensioen opbouwd (Europese Commissie, 2006, p. 221).

In België daarentegen zijn zowel het eerste als tweede pijler pensioen anders ingericht. Het wettelijke pensioen voorziet in principe in werkgerelateerde uitkeringen en het aanvullende pensioen wordt enkel opgebouwd op vrijwillige basis. Het geschatte aantal deelnemers in 1999 is dan ook slechts 30 % (Gieselink et al., 2003, pp. 64-67).

2.4 Comprehensieve typologie van de Wereldbank

De aanpak die door de Wereldbank (Whitehouse, 2007) wordt gebruikt om een typologie op te stellen is om de rol en het doel van elk deel van het pensioenstelsel apart te bekijken. Het raamwerk van de typologie bestaat uit twee zuilen: een eerste redistributieve en een tweede verzekeringsgebaseerde. De redistributieve component van pensioensystemen heeft als doel gepensioneerden van een absolute minimumstandaard te voorzien. De verzekeringscomponent daarentegen heeft als doel om een bepaalde levensstandaard die gebaseerd is op de prepensioenjaren tijdens het pensioen te kunnen behouden. Binnen deze tweede zuil wordt nog een verder onderscheid gemaakt naar de vorm namelijk publiek of privaat.

Bij deze typologie moet men wel opletten dat men de eerste en tweede zuil concepten die hier gebruikt worden niet verward met het eerste pijler wettelijk pensioen, tweede pijler arbeidsgerelateerd pensioen en derde pijler vrijwillig individueel pensioen, een opdeling die reeds eerder werd gebruikt om het pensioenstelsel van België en Nederland te bespreken.

2.4.1 Redistributieve eerste zuil

Bijna alle landen hebben een veiligheidsnet dat erop gericht is om armoede onder ouderen te vermijden. Deze stelsels, hier eerste zuil, redistributieve stelsels genoemd, kunnen uit drie verschillende types bestaan. Basis pensioenprogramma's, gerichte pensioenprogramma's

en minimum pensioenprogramma's. Allemaal worden ze voorzien door de publieke sector en zijn ze verplicht.

In basis pensioenprogramma's is het uitbetaalde voordeel ofwel flat-rate ofwel bepaald door het aantal gewerkte jaren (niet door hoeveel er in die jaren werd verdiend). Met andere inkomensbronnen wordt geen rekening gehouden om aanspraak te kunnen maken op deze basisvoorziening. Bij gerichte pensioenprogramma's daarentegen worden hogere bedragen uitgekeerd aan de armeren en worden verminderde bedragen uitgekeerd aan diegenen die over andere inkomensbronnen beschikken. Minimum pensioenprogramma's zijn vergelijkbaar met de gerichte pensioenplannen daar zij er ook op gericht zijn om te voorkomen dat de pensioenuitkering onder een bepaald niveau daalt. Wat wel verschillend is, is dat de toegangsvoorwaarden bepaald worden door de regels van de arbeidsgerelateerde tweede zuil. Gepensioneerden moeten een bepaald aantal jaren bijdragen hebben betaald alvorens een minimumuitkering te kunnen genieten.

In Nederland is er naast de AOW uitkering ook nog een systeem van sociale bijstand dat voorziet in een uitkering voor ouderen die toch geen rechten hebben opgebouwd binnen dit systeem doordat ze bijvoorbeeld in het buitenland woonden gedurende een bepaalde periode. Er is dus naast de AOW basisvoorziening ook een gericht systeem aanwezig.

In België is er duidelijk een minimumpensioenprogramma waar het recht op een minimumpensioen afhankelijk wordt gesteld van de duur van de loopbaan. Ook is er een gericht programma aanwezig namelijk de inkomensgarantie voor ouderen.

2.4.2 Verzekeringsgebaseerde tweede zuil

De tweede zuil in deze typologie van pensioenstelsels speelt een verzekeringsrol. De bedoeling hier is om ervoor te zorgen dat gepensioneerden een geschikte vervangingsratio ontvangen en niet gewoon een armoedevoorkomende, vaste uitkering. Net zoals de eerste zuil, zijn ook deze voorzieningen verplicht. Er worden drie verschillende types onderscheiden nl. defined benefit (DB), defined contribution (DC) en puntenplannen. Hierbij is defined benefit het

populairste plan om gepensioneerden te voorzien van een verzekerd pensioeninkomen gerelateerd aan het prepensioeninkomen. Dit wordt dan ook zowel in Nederland als in België gebruikt. Het grote verschil tussen beide landen is echter wel dat de verplichte verzekering in België binnen de eerste pijler valt en in Nederland toebehoort aan de tweede pijler. Deze kenmerken van het Belgische en Nederlandse pensioenstelsel worden samengevat in Tabel 5.

Tabel 5. Typologie van pensioenstelsels volgens Whitehouse

Functie	Eerste Zuil: redistributief			Tweede Zuil: verplichte verzekering		
	Type	gericht	basis	minimum	publiek	privaat
België	✓			✓	DB	
Nederland	✓		✓		DB	

Bron: Whitehouse, 2007, p. 6

Whitehouse (2007) stelt dat deze opdeling alle pensioenstelsel comprehensief kan typologeren, maar hierbij kunnen we bedenken dat de eerder besproken derde pijler voorzieningen niet worden opgenomen. Ook worden de vrijwillige tweede pijler voorzieningen in België niet opgenomen in deze opdeling terwijl de tweede pijler voorzieningen van Nederland wel worden opgenomen vanwege hun algemene karakter. Dit is toch een grote tekortkoming van deze typologie.

3 Efficiëntie van pensioenstelsels

In deze masterproef willen we onderzoeken welk pensioenstelsel het meest efficiënt is in het bereiken van de doelstellingen van de welvaartstaat. Deze efficiëntie kan op verschillende manieren geëvalueerd worden. Daarom worden de begrippen die hier mee samenhangen hieronder verduidelijkt. Eerst wordt de toereikendheid van de stelsels besproken, daarna de ongelijkheid die de stelsels teweegbrengen.

3.1 Toereikendheid

Een eerste belangrijk aspect om de efficiëntie van pensioenstelsels te evalueren is kijken naar de toereikendheid van de stelsels. Myles (1984) merkte voor het eerst op dat het concept toereikendheid eigenlijk opgebouwd is uit twee verschillende dimensies nl. *basiszekerheid* (minimumbescherming) enerzijds en *inkomenszekerheid* (levensstandaardbehoud) anderzijds. Deze eerste dimensie hangt nauw samen met bijstandsregelingen en de flat-rate pensioenen in Nederland. De tweede dimensie hangt dan weer nauw samen met het verzekeringsprincipe waarop het wettelijke Belgische pensioenstelsel is gebaseerd en met de tweede pijler aanvullende pensioenen.

3.1.1 Basiszekerheid

“Armoede verwijst in eerste instantie naar een tekort aan middelen om te voldoen aan bepaalde essentiële behoeften. Deze ruwe definitie van armoede veronderstelt dat de middelen in kwestie ongelijk verdeeld zijn in de samenleving: sommige mensen kunnen een beroep doen op meer middelen dan anderen. Tegelijk overstijgt het concept van armoede dat van ongelijkheid, omdat het een breuklijn veronderstelt tussen armen en de rest van de samenleving, die niet zomaar te overbruggen valt. De idee van een breuklijn verklaart waarom armoedeonderzoekers meestal zoeken naar een armoedelijn waardoor armen van niet-armen onderscheiden kunnen worden.” (Debels & Palmans, 2004, p. 2)

Om te kunnen bepalen in welke mate mensen in armoede leven, moet men het eerst eens worden over wat armoede juist is. Het definiëren van wat armoede is heeft belangrijke gevolgen voor de uiteindelijke uitkomst en verdient daarom de nodige aandacht. Vroeger werd armoede eenvoudigweg omschreven als een gebrek aan inkomen. De jongste jaren wordt meer en meer de klemtoon gelegd op het multi-dimensionele karakter en op de niet-monetaire aspecten ervan. Armoede betekent immers meer dan geldgebrek.

De Wereldbank heeft armoede altijd al gedefinieerd in termen van inkomen en koopkracht. Wie minder dan 1\$ per dag beschikbaar heeft voor basisbehoeften, is arm. Het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP) daarentegen houdt dan weer helemaal geen rekening met het inkomen. Armoede is volgens hen

“een achterstelling met betrekking tot mogelijkheden en keuzes die essentieel zijn voor de menselijke ontwikkeling, voor een lang, gezond en creatief leven, voor een redelijke levensstandaard en voor vrijheid, waardigheid, zelfrespect en respect van anderen.” (Rys, 2004, p. 1)

Ook de Europese Commissie ziet armoede niet alleen als een inkomensprobleem. Het gaat eveneens om gezondheid, huisvesting, onderwijs, rechtsbedeling, politieke en sociale participatie (Rys, 2004, p. 2). Dat is ook de benadering van het Algemeen Verslag over de Armoede (AVA) dat in 1994 werd opgesteld in opdracht van de toenmalige Belgische minister van Maatschappelijke Integratie. Armoede kenmerkt zich door uitsluiting op verschillende levensdomeinen, met een opeenstapeling aan problemen die elkaar onderling versterken. Armoede is volgens het AVA een schending van mensenrechten (Algemeen Verslag over de Armoede, 1994).

Indien er toch voor gekozen wordt om armoede te definiëren op basis van inkomen en koopkracht omwille van praktische overwegingen, dan nog kan de armoedegrens op verschillende manieren bepaald worden. Vier hiervan worden hieronder kort besproken⁴².

De wettelijke of beleidsmatige armoedelijn komt overeen met het door de staat - via de bijstand of de sociale zekerheid - gegarandeerde minimuminkomen per gezinstype. Het bedrag van

---

42 Andere methodes waar hier niet verder wordt op ingegaan zijn de budgetstandaardbenadering, de deprivatie-indexbenadering en de sociale consensusbenadering (Debels & Palmans, 2004).

deze uitkeringen is het resultaat van politieke besluitvorming en is bijgevolg onderhevig aan veranderingen. Men kan hierbij ook opmerken dat niet echt armoede wordt gemeten, maar de vrijgevigheid van het sociale zekerheids- of bijstandssysteem (Debels & Palmans, 2004, p. 17).

De subjectieve armoedegrens is gebaseerd op het oordeel van de bevolking. Arm zijn is wanneer men minder inkomen heeft dan men zelf voldoende acht. De vraag is dan welke levensstandaard mensen beschouwen als minimaal en welke budgetposten zij in aanmerking nemen bij het definiëren van het noodzakelijk inkomen. Deze aanpak stelt dan ook verschillende methodologische problemen (Rys, 2004, p. 2).

Een derde methode gaat ervan uit dat armoede absoluut is en dus onafhankelijk van de samenleving waarin de personen leven. In deze visie moet men over een bepaald minimuminkomen beschikken om te kunnen voorzien in zijn/haar basisbehoeften en dit bedrag wordt gelijkgesteld voor alle landen. De 1\$ per dag grens van de Wereldbank is hiervan het bekendste voorbeeld. Voor een analyse van westerse landen is deze grens echter niet geschikt aangezien men duidelijk kan vaststellen dat ook hier armoede heerst terwijl het inkomen toch beduidend hoger is dan deze 1\$ per dag (Rys, 2004, p. 2). Ook kan men opmerken dat de noden van mensen niet als absoluut kunnen beschouwd worden omdat ze altijd gecreëerd worden door de samenleving waarin de mensen leven (Debels & Palmans, 2004, p. 3).

De meest gebruikte methode om de armoedegrens te bepalen is dan ook de relatieve methode. Men is dan arm als men minder heeft dan de anderen in de samenleving. De armoedegrens varieert dus van land tot land omdat de relatieve armoedegrens wordt vastgelegd op een percentage van het nationaal gemiddelde nl. het mediaan equivalent gezinsinkomen. Volgens de Europese Commissie zijn inwoners van een bepaalde lidstaat arm als ze beschikken over een inkomen beneden 60% van het mediaan equivalent inkomen van die lidstaat. Ook de OECD gebruikt een relatieve armoedegrens bij zijn berekeningen (Rys, 2004, p. 2).

Eens duidelijk gedefinieerd is wat men onder armoede verstaat en waar de armoedegrens ligt, kan men het armoederisico berekenen. Het armoederisico is een maat om aan te duiden hoeveel mensen van

een bepaalde groep moeten rondkomen met minder dan de vastgelegde armoedegrens. Het voordeel van deze armoedemaat is dat ze op een simpele manier de prevalentie van armoede weergeeft. Men dient immers enkel een eenvoudige telling uit te voeren.

De Forster-Greer- Thorbecke (FGT) index en de Sen indices zijn indices die toelaten om een gesofisticeerder beeld weer te geven van de armoede (Smeeding, 2001). Ook de Sen-Shorrocks-Thon (SST) index wordt vaak gebruikt om een antwoord te kunnen geven op beleidsvragen die betrekking hebben op armoede. Een goede armoede index moet voldoen aan twee axioma's namelijk het monotoniciteits axioma en het transfer axioma. Het monotoniciteits axioma stelt dat een reductie in het inkomen van een arm huishouden de armoede index moet verhogen. Het transfer axioma stelt dat een transfer van inkomen van een arm huishouden naar een ander huishouden dat rijker is tevens de armoede index moet verhogen (Myles & Picot, 2000, p. 161). Een gewone telling van mensen die onder de armoedegrens leven voldoet duidelijk niet aan deze axioma's terwijl de meer geavanceerde indices, zoals hierboven opgesomd, hier wel aan voldoen.

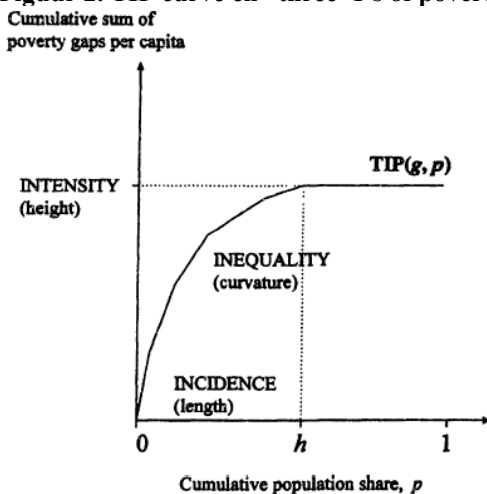
Een andere manier om armoede te onderzoeken is door een TIP-curve (Three 'I's of poverty⁴³) op te stellen. Jenkins & Lambert (1997) ontwikkelden deze TIP-curves als methode om armoede op een diepgaandere manier in kaart te brengen. Voor het opstellen van de TIP-curve worden de inkomstenkortten ten opzichte van een vooraf bepaalde armoedelijjn berekend. De TIP-curve is dan een weergave van de som van armoedekloven per capita voor individuen volgens afnemende armoede. Deze methode heeft als voordeel dat niet enkel de frequentie van personen die minder dan een bepaald bedrag ontvangen wordt bekeken, maar ook hoeveel ze hiervan afwijken. De drie dimensies van armoede nl. incidentie, diepte en ongelijkheid worden op deze manier dus goed grafisch weergegeven. De distributie van inkomens is bij deze benadering zeer belangrijk. Indien de persoon veel minder verdient dan de vastgelegde armoedegrens, dan zal deze moeilijker boven de armoedegrens worden gebracht dan een persoon die juist onder de armoedegrens valt. De TIP-curve geeft dan ook goed de hoeveelheid inspanning die

---

43 Incidence, intensity en inequality.

nodig is om armoede te vermijden onder de armen weer. Deze distributie van de armoede hangt nauw samen met de ongelijkheid die in paragraaf 3.2 wordt besproken. Het is immers een transformatie van de inkomensdistributie (Cowell, 2000, p. 129). Deze samenhang is ook duidelijk te zien in Figuur 2.

Figuur 2. TIP curve en “three ‘I’s of poverty”

Bron: Jenkins & Lambert, 1997, p. 319

3.1.2 Inkomenszekerheid

Inkomenszekerheid of levensstandaardbehoud kan in één cijfer goed weergegeven worden door de vervangingsratio. De vervangingsratio geeft de verhouding weer tussen het inkomen voor en na pensionering. Het is in die zin een maatstaf voor de mate waarin ouderen hun eerder verworven levensstandaard kunnen handhaven. Het pensioeninkomen mag weliswaar lager liggen dan het inkomen tijdens de loopbaan omdat de kosten die men moet dragen ook verminderen, maar hoeveel lager dit mag zijn is onderwerp van discussie (Munnell & Soto, 2005, pp. 3-4).

De vervangingsratio kan op vele verschillende manieren berekend worden, wat mede de grote verscheidenheid aan resultaten kan verklaren. Vaak wordt gebruik gemaakt van theoretische gegevens omdat empirische microgegevens over het laatstverdiende loon en ontvangen pensioen moeilijk beschikbaar zijn. Zo wordt bijvoorbeeld in de PensionsPanorama studie (Whitehouse, 2007) de theoretische vervangingsratio berekend voor mensen die een bepaald veelvoud⁴⁴ van het gemiddelde loon verdienen gedurende hun loopbaan. Ook de OECD (2007) maakt gebruik van deze werkwijze om de pensioenstelsels van verschillende landen met elkaar te vergelijken. Hierbij worden dan verschillende assumpties gemaakt. Zo gaan ze bijvoorbeeld uit van een volledige carrière (de arbeidsmarkt betreden op de leeftijd van 20 jaar en werken tot de standaard pensioenleeftijd) om de theoretische vervangingsratio's te berekenen. Men kan opmerken dat deze theoretische vervangingsratio's eerder indicatoren zijn die aangeven hoe een pensioensysteem zou kunnen werken. Dit is niet noodzakelijk gelijk aan hoe ze in werkelijkheid functioneren.

Een andere keuze die moet worden gemaakt betreft welk loon men eigenlijk wil vervangen. Neemt men enkel het laatste loon in rekening of wil men gebruik maken van lonen gespreid over verschillende loopbaanjaren? Dezelfde opmerking kan gemaakt worden voor het pensioen. Meestal wordt de vervangingsratio berekend op basis van het pensioen dat men ontvangt bij het op pensioen gaan. Dit heeft belangrijke consequenties aangezien de

---

44 Meer bepaald 0,5, 0,75, 1, 1,5, 2, en 2,5 keer het gemiddelde loon.

hoogte van het pensioen immers relatief gezien afneemt naarmate men ouder wordt.

Tevens moet men ervoor kiezen of men de vervangingsratio's berekent op basis van macrogegevens of op basis van microgegevens. De macro-economische vervangingsratio van de pensioenuitkering geeft de verhouding weer tussen de gemiddelde uitkering en het gemiddelde loon in een bepaald land. De micro-economische vervangingsratio daarentegen geeft het gemiddelde van het bedrag van de uitkering van de gepensioneerde in verhouding tot zijn laatst verdiende loon.

Tot slot is het verschil tussen de bruto- en netto vervangingsratio ook zeer belangrijk. Nettovervangingsratio's liggen doorgaans veel hoger dan de brutovervangingsratio's aangezien ouderen doorgaans minder sociale zekerheidsbijdragen en bedrijfsvoorheffing moeten betalen op het pensioeninkomen dan op het loon dat ze verdienden voor ze op pensioen gingen. Zo is de gemiddelde netto vervangingsratio in OECD landen gelijk aan 70 % terwijl de gemiddelde bruto vervangingsratio slechts gelijk is aan 59 %. (OECD, 2007).

3.2 Ongelijkheid

Naast toereikendheid is ongelijkheid in de hoogte van de uitkeringen een ander aspect van pensioenstelsels dat tevens een belangrijk criterium is voor de evaluatie van de efficiëntie van het systeem. Het probleem met "ongelijkheid" is dat het - net als armoede - geen zelfdefiniërend concept is en dat de gebruikte definitie afhankelijk kan zijn van soms sterk aan elkaar tegengestelde intellectuele posities. Ongelijkheidsmetingen proberen zin te geven aan vergelijkingen van inkomensdistributies in termen van criteria die afgeleid zijn van ethische principes, mathematische constructen en intuïtie (Cowell, 2000, p. 89). Dit kan men op twee verschillende manieren doen. Een eerste methode is om te kijken naar de volledige inkomensdistributie en deze te vergelijken met een gewenste of met een andere inkomensdistributie. Een tweede methode is het gebruik van praktische indicatoren die de ongelijkheid van een bepaalde

inkomensdistributie in één cijfer weergeven zodat deze makkelijk met elkaar kunnen vergeleken worden (Cowell, 2000, pp. 100-107). Op beide methodes wordt hieronder kort ingegaan.

3.2.1 Vergelijken van inkomensdistributies

Inkomensdistributies kunnen op verschillende grafische manieren voorgesteld worden. Het resultaat van de onderlinge vergelijking zal afhangen van welke voorstelling men gebruikt. Eén van de meest gebruikte voorstellingen bij de inkomensdistributieanalyse is de relatieve Lorenzcurve. Dit is de genormaliseerde cumulatieve inkomensverdeling per kwintiel. De Lorenzcurve geeft dus het cumulatieve inkomensaandeel van elk deel van de populatie weer (Cowell, 2000, pp. 104-105; Shkolnikov, Andreev & Begun, 2003, p. 308).

De functie van de Lorenzcurve varieert van 0 tot 1. Bij perfecte gelijkheid van de inkomensverdeling is de Lorenzcurve gewoon een diagonaal die de punten (0,0) en (1,1) met elkaar verbindt. Wanneer de horizontale as overeenkomt met het populatieaandeel en de verticale as met het cumulatieve inkomensaandeel, dan valt de Lorenzcurve voor reële inkomensdistributies onder deze diagonaal. Hoe hoger de variabiliteit van het inkomen over de populatie, hoe groter de afwijking tussen de diagonaal en de Lorenzcurve (Shkolnikov, Andreev & Begun, 2003, p. 308).

Bij de vergelijking van inkomensdistributies volgens een bepaald principe zijn er drie mogelijke uitkomsten nl. strikte dominantie, equivalentie of niet-vergelijkbaarheid. Men kan enkel zeggen dat de ene inkomensdistributie een grotere ongelijkheid vertoont dan de andere indien er strikte dominantie is volgens de Lorenz curve. Dit is een zeer strenge voorwaarde en is in de realiteit niet altijd voldaan. Men komt dan in de problemen wanneer de twee curves elkaar snijden (Cowell, 2000, pp. 100-107). Om dit probleem te omzeilen kan men ervoor opteren om gebruik te maken van één bepaald cijfer dat berekend wordt op basis van de inkomensdistributie. Dit cijfer probeert dan de aanwezige ongelijkheid zo goed mogelijk samen te vatten.

3.2.2 Praktische indices

De volgende eigenschappen zijn wenselijk voor indices die inkomensongelijkheid willen omvatten (Shkolnikov, Andreev & Begun, 2003, p. 313).

1. Populatiegrootte onafhankelijk (relativiteitsprincipe):

De index verandert niet wanneer het aantal individuen verandert zonder hierbij een verandering in de proporties van de individuele inkomens tewegg te brengen.

2. Gemiddelde of schaal onafhankelijkheid (homogeniteitprincipe):

De index verandert niet als ieders inkomen verandert met dezelfde proportie.

3. Pigou-Dalton conditie (transfer principe):

Elke transfer van de rijkere naar het armere individu dat niet leidt tot een omkering van hun relatieve rangschikking verkleint de waarde van de index.

Voorbeelden van maatstaven van inkomensongelijkheid zijn de Atkinson ongelijkheidsindex, variatiecoëfficiënt, de Theil-coëfficiënt, percentielratio's en de ginicoëfficiënt (Buhmann, Rainwater, Schmauss & Smeeding, 1988, p. 125; Verschuren, 2005, pp. 11-14). Deze laatste twee zijn het meest voorkomend en worden daarom verder besproken.

3.2.2.1 Percentiel ratio's

Om percentiel ratio's te berekenen wordt de bevolking gerangschikt volgens oplopend inkomen en in 10 gelijke groepen verdeeld. Vervolgens wordt bepaald welk percentage van het totale inkomen deze groepen vertegenwoordigen. Met deze percentages kan men ratio's berekenen van bv. de hoogste inkomensgroep vergeleken met de laagste inkomensgroep. Veel voorkomende ratio's zijn S90/S10, S90/S50 en S80/S20. Zo wordt de interkwintiel ratio S80/S20 gebruikt door Eurostat om de inkomensongelijkheid binnen de Europese Unie te evalueren. (Lefèbvre, 2007, p. 4).

Deze index voldoet wel aan de eerste en tweede voorwaarde zoals vooropgesteld door Shkolnikov, Andreev & Begun, maar niet

aan de derde voorwaarde. Dit komt omdat niet alle inkomensgegevens worden gebruikt, maar slechts de inkomensgegevens van bepaalde kwintielen.

3.2.2.2 Ginicoëfficiënt

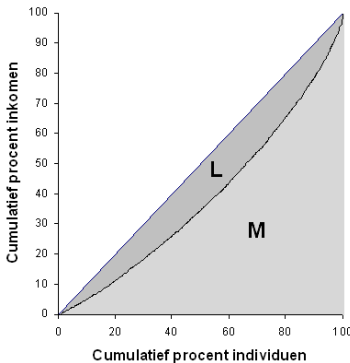
De ginicoëfficiënt geeft in één cijfer goed weer wat de ongelijkheid is van een bepaalde inkomensdistributie en laat toe om verschillende distributies op een eenvoudige wijze met elkaar te vergelijken. Hoe hoger de ginicoëfficiënt is, hoe ongelijker de desbetreffende distributie.

De ginicoëfficiënt wordt berekend op basis van de reeds eerder besproken Lorenzcurve. Het wordt gedefinieerd als de oppervlakte tussen de diagonaal en de Lorenzcurve (L), gedeeld door de totale oppervlakte onder de diagonaal (nl. $\frac{1}{2}$). Dit principe is grafisch voorgesteld in Figuur 3. Op deze grafiek kan men zien dat de ginicoëfficiënt ook als volgt uitgeschreven kan worden:

$$G = \frac{L}{\frac{1}{2}} = \frac{\frac{1}{2} - M}{\frac{1}{2}} = 1 - 2M$$

De ginicoëfficiënt voldoet zowel aan de eerste, tweede en derde voorwaarde zoals vooropgesteld door Shkolnikov, Andreev & Begun (2003) en is daarom een goede index om inkomensongelijkheid samen te vatten.

Figuur 3. Grafische voorstelling van Ginicoëfficiënt

Bron: Decoster, 2000, p. 332

4 Probleemstelling en hypothesen

4.1 Onderzoeksvraag

Deze masterproef brengt de financiële situatie van gepensioneerden in België en Nederland in kaart en vergelijkt deze vervolgens met elkaar. Bedoeling is om te kijken welke van de twee pensioenstelsels nu eigenlijk het meest efficiënt is in het bereiken van de doelstellingen van de welvaartstaat.

HOOFDONDERZOEKSVRAAG

Is het Belgische pensioenstelsel efficiënter dan het Nederlandse pensioenstelsel?

Deze hoofdonderzoeksvraag kan opgesplitst worden in verschillende deelonderzoeksvragen. Zo kan men de vermindering van de armoede en een beperking van de ongelijkheid als doelstellingen van de welvaartstaat beschouwen en kan men dus de efficiëntie van de pensioenstelsels beoordelen door te kijken naar de armoedeprevalentie en de inkomensongelijkheid in beide landen.

DEELONDERZOEKSVRAAG 1

Is het armoederisico bij ouderen in België kleiner of groter dan bij ouderen in Nederland?

DEELONDERZOEKSVRAAG 2

Is de inkomensongelijkheid bij ouderen in België kleiner of groter dan bij ouderen in Nederland?

Verschillende auteurs (Behrendt, 1999; Yamada & Casey, 2002; Smeeding, 2001) halen aan dat er grote verschillen zijn tussen de armoede en ongelijkheid van mannen en vrouwen. Tevens worden mannen en vrouwen anders behandeld in beide pensioenstelsels en zijn er duidelijke demografische en economische verschillen tussen mannen en vrouwen. Daarom zullen beide indicatoren nl. armoedeprevalentie en ongelijkheid ook opgesplitst worden naar

geslacht om te kijken of er zo misschien een ander beeld gevormd wordt.

DEELONDERZOEKSVRAAG 3

Is het armoederisico kleiner of groter bij oudere vrouwen dan bij oudere mannen en is dit verschil kleiner of groter in België dan in Nederland?

DEELONDERZOEKSVRAAG 4

Is de inkomensongelijkheid kleiner of groter bij oudere vrouwen dan bij oudere mannen en is dit verschil kleiner of groter in België dan in Nederland?

4.2 Hypothesen

4.2.1 Redistributieparadox

Om te voorspellen welke resultaten we verwachten op onze deelonderzoeksvragen, maken we gebruik van de redistributieparadox van Korpi & Palme (1998). Zij stellen dat de armoede het grootst zal zijn bij pensioenstelsels die zich enkel richten tot de armen en het kleinst bij universele programma's. Zij stellen ook dat ongelijkheid het grootst zal zijn bij pensioenstelsels die een flat-rate eerste pijler voorzien en het kleinst bij een systeem van loongekoppelde uitkeringen. Op het eerste zicht ongelijkere uitkeringen leidden dus tot de meest mogelijke gelijke uitkomst. Zij duiden dit fenomeen onder de naam van de redistributieparadox. Hun redenering is gebaseerd op drie argumenten die elkaar aanvullen:

- 1) het volume van de publieke bestedingen staat niet vast en hierover moet onderhandeld worden tussen de verschillende betrokken partijen
- 2) meer steun (en dus meer geld) voor het pensioenprogramma is mogelijk indien er een universeel en loongekoppeld systeem is, anders zullen de rijkere uit het programma stappen

- 3) publieke pensioenprogramma's zorgen voor crowding out van privé marktinitiatieven die voor een grotere ongelijkheid zouden zorgen

De bevindingen van deze redistributieparadox zoals geformuleerd door Korpi & Palme (1998) werden ook door verschillende andere auteurs bevestigd. Ook al wordt niet steeds dezelfde benaming gebruikt, dezelfde argumentering kan worden teruggevonden bij andere onderzoekers. Zo ook bij het onderzoek van Esping-Anderson (1987). Volgens zijn analyse zijn individuele en collectieve privé pensioenen groter in landen met lage publieke pensioenen. Er is dus een negatieve correlatie tussen het uitgavenniveau voor private en publieke pensioenen wanneer deze gemeten worden als een percentage van het BBP. Dit toont aan dat publieke pensioenen wel degelijk de private oplossingen uit de markt verdringen.

Ook Kangas & Palme (1991) komen tot dezelfde conclusie. Op het eerste zicht kunnen ongelijke publieke pensioenen de meest gelijke inkomensdistributies voortbrengen door het verdringen van nog ongelijkere inkomensbronnen die op de privé markt worden aangeboden.

Lefèbvre (2007) ondersteunt met zijn onderzoek op basis van de microdata van LIS ook de redistributieparadox. Hij stelt dat "Programs for the poor are poor programs". Het achterliggende mechanisme is volgens hem dat pensioenstelsels die te redistributief van structuur zijn, onderhevig zijn aan erosie door een gebrek aan politieke steun. Er is dus sprake van een trade-off tussen de grootte van het redistributieve budget en de mate van targetting. Hij concludeert dan ook als volgt:

"Providing high-income earners with earnings related benefits collects the approval of the majority and reduces inequality and poverty more efficiently than can flat-rate or targeted benefits." (Lefèbvre, 2007, p. 8)

Tot slot kunnen we ook nog Deleeck citeren die de eerste twee argumenten van Korpi & Palme (1998) als volgt recapituleert:

"Met een behoorlijk wettelijk pensioen is iedereen gebaat, zowel armen als rijken. Het is precies dat gezamenlijk pensioenstelsel dat de solidariteit sterk maakt, en de solidariteit van allen die het pensioenstelsel sterk maakt." (Deleeck, 2000, p. 7)

Het derde argument vat hij dan weer als volgt samen:

“Hoe kleiner de rol van de wettelijke pensioenen is, hoe groter de inkomensongelijkheid.” (Deleeck, 2000, p. 18)

Op basis van de redistributieparadox verwachten we dus dat het armoederisico in België groter zal zijn dan in Nederland omdat in Nederland aan iedereen automatisch een minimumpensioen wordt uitgekeerd terwijl hiervoor in België eerst een middelenonderzoek wordt ingesteld.

HYPOTHESE 1

Het armoederisico bij ouderen in België zal groter zijn dan bij ouderen in Nederland.

Volgens de redistributieparadox verwachten we dat de ongelijkheid het grootst zal zijn in Nederland en het kleinst in België. Dit omdat er in Nederland wordt gewerkt met flat-rate wettelijke pensioensuitkeringen die worden aangevuld met tweedepijlerpensioenuitkeringen terwijl men in België werkt met een loongekoppeld wettelijk pensioen zodat volgens Korpi & Palme meer ongelijke aanvullende privépensioenen worden weggeconcurrerd.

HYPOTHESE 2

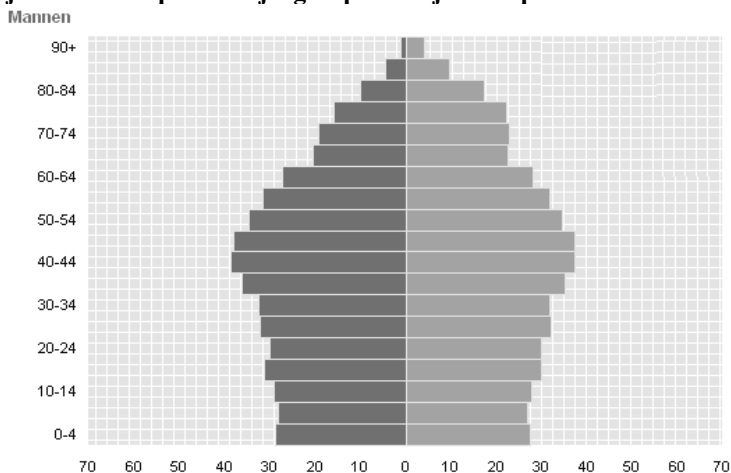
De inkomensongelijkheid bij ouderen in België zal kleiner zijn dan bij ouderen in Nederland.

4.2.2 Genderverschillen

Zowel in België als in Nederland blijft de levensverwachting stijgen, maar nog altijd leven mannen niet even lang als vrouwen. In 2001 bedroeg in België de levensverwachting 75,42 jaar bij mannen en 81,67 jaar bij vrouwen. In België leven vrouwen dus een dertiende langer dan mannen (Nationaal instituut voor de statistiek, s.d.). De gevolgen hiervan zijn duidelijk zichtbaar in de bevolkingspiramide van België (Figuur 4). Bij de vijfenzestigplussers domineren de vrouwen de mannen in aantal, daar waar bij de geboorte meer jongens dan meisjes worden geboren.

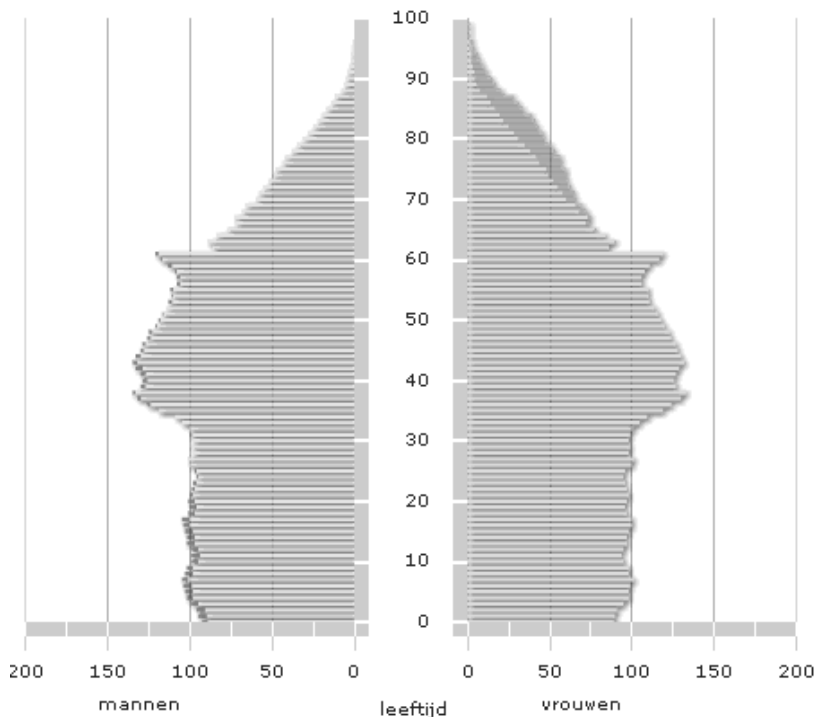
Ook in Nederland kunnen we deze zelfde trend waarnemen. In Nederland is 55 procent van de vijfenzestigplussers een vrouw, bij de 90-jarigen en ouder loopt dit op tot bijna 85 procent. Dit is ook duidelijk te zien in de bevolkingspiramide van Nederland (Figuur 5).

Figuur 4. Structuur van de bevolking voor het Belgische Rijk op 1 januari 2008 per leeftijdsgroep van 5 jaar en per 1000 inwoners

Bron: Nationaal instituut voor de statistiek, 2009

Figuur 5. Structuur van de bevolking voor het Nederlandse Rijk op 1 januari 2008 per leeftijdsgroep van 1 jaar en per 1000 inwoners

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek, 2009

Doordat vrouwen langer leven dan hun mannelijke partners is de kans groter dat ze alleen komen te staan en niet langer kunnen genieten van de schaalvoordelen die het samenwonen met zich meebracht. Dit vergroot hun armoederisico.

Dit probleem van alleenstaande vrouwen wordt daarenboven nog eens versterkt door het stijgende aantal echtscheidingen. Zo kende België een verzevenvoudiging van het aantal echtscheidingen tussen 1960 en 2004. Hierdoor wordt het ouderdomsrisico in steeds mindere mate gedeeld binnen het gezin (Palmans, Peeters & Berghman, 2007, p. 20).

Naast deze demografische factoren spelen ook enkele economische aspecten in het nadeel van (oudere) vrouwen. In Europa

hebben vrouwen nog altijd een lager persoonlijk inkomen dan hun mannelijke leeftijdsgenoten. Vrouwen zijn ondervertegenwoordigd in de hoge inkomensniveaus en oververtegenwoordigd in de lage inkomensniveaus. In 2000 lag het gemiddelde bruto-uurloon van vrouwen in de Europese Unie 16% lager dan dat van mannen (Commissie van de Europese gemeenschappen, 2003, pp. 13-14). In België ligt het brutomaandloon van vrouwen gemiddeld 26 % onder het niveau van de mannen (Van den Troost & Vleminckx, 2007, p. 10). Deze loonkloof heeft verschillende oorzaken. Zo hebben vrouwen vaker minder jaren werkervaring door onderbreking voor zorgactiviteit en werken vrouwen ook vaker in sectoren die minder goed betalen. Ook werken vrouwen vaker in deeltijds verband (Sels, 2007). In de gehele EU werken vrouwen vijf keer zo vaak deeltijds als mannen (respectievelijk 33% en 6%) (Commissie van de Europese gemeenschappen, 2003). Deze deeltijdse arbeid wordt dan weer gekenmerkt door weinig werkzekerheid, slechte werkomstandigheden, gebrek aan opleidings- en carrièremogelijkheden, gebrek aan extralegale voordelen en lage uurlonen. Deze eigenschappen zorgen er samen voor dat deeltijdse arbeid resulteert in een lager pensioen dan voltijdse arbeid (De Vleeshouwer, 2007, p. 71). Berekeningen van de pensioenen gebeurt immers aan de hand van een vastgelegd percentage van het verdiende loon. In Nederland creëert dit voor de aanvullende pensioenen een bijkomend probleem. Zoals reeds eerder vermeld is de franchise dat deel van het loon waarvoor geen aanvullende pensioenrechten worden opgebouwd omdat het verondersteld wordt gedekt te zijn door de AOW. Vrouwen die gemiddeld genomen een lager loon ontvangen worden hierdoor benadeeld omdat zij zo dus geen of weinig aanvullende pensioenrechten opbouwen. Ook houden de meeste berekeningen rekening met 100 % van het AOW recht terwijl elke persoon van een koppel slechts 50 % ontvangt en alleenstaanden 70 % (Frericks, Maier & de Graaf, 2006, pp. 485-486).

Een ander belangrijk gevolg van de deeltijdse en onderbroken arbeid in België is dat vrouwen vaak niet in aanmerking komen voor het minimumpensioen (Rys, 2006, p. 1). Deze opname van verantwoordelijkheden binnenshuis heeft in het Belgisch systeem tot gevolg dat aan de strenge voorwaarden niet voldaan wordt. Uit de analyse van Palmans, Peeters & Berghman (2007b) blijkt dat 4% van

de recent gepensioneerde mannen onder de huidige regeling van het minimumpensioen ook effectief een minimumpensioen krijgt uitgekeerd, terwijl 23 % van de vrouwen gebruik maakt van het minimumpensioen. Hieruit blijkt dat het dus wel degelijk vooral vrouwen zijn die nood hebben aan een minimumpensioen. Toch blijkt dat 42 % van de recent gepensioneerde vrouwen vandaag geen recht op een minimumpensioen hebben omdat zij niet aan de vereiste loopbaanvoorwaarden voldoen.

In Nederland vormt deeltijdse arbeid geen probleem voor het eerstestijlpensioen daar dit onafhankelijk is van de tewerkstelling. Deeltijdse arbeid in het algemeen vormt echter wel een groter probleem voor vrouwen in Nederland dan in België omdat het er meer aanwezig is. Met 38 % deeltijdse arbeid is Nederland een absolute koploper tegenover slechts 15 % in België. Dit komt door het feit dat Nederlandse vrouwen veel later dan elders zijn gaan uitwerken in een arbeidsmarktcontext waar een patroon van twee voltijdse banen voor elk gezin economisch en sociaal problematisch was door een minder uitgebouwde kinderopvang. Hierdoor is deeltijdse arbeid meer aanvaard als oplossing voor vrouwen om toch op de arbeidsmarkt aanwezig te kunnen zijn. Maar liefst 70 % van de Nederlandse werkende vrouwen werkt deeltijds waar dit in België “maar” 44,3 % is (Van den Troost & Vleminckx, 2007, p. 10).

Hoewel directe uitsluiting van vrouwen van deelname aan een aanvullend pensioenplan verboden is in Nederland komt indirecte uitsluiting nog altijd frequent voor omdat categorieën van werknemers die worden uitgesloten vooral uit vrouwen bestaan. Werknemers met korte contracten, jongeren, oproep- en afroepkrachten en schoonmaak- en administratief personeel zijn vooral vrouwen. De toetredingsdrempels betekenen dus dat zij geen pensioen opbouwen (zie Tabel 6; Kraamwinkel, 1999, p. 127). Dit uit zich duidelijk in de samenstelling van de witte vlek die wordt gedomineerd door vrouwen (Van der Werf & Smid, 1997, p. 32)

Tabel 6. Redenen van uitsluiting naar geslacht in procent van aandeel in de witte vlek in 1996

Redenen	Man	Vrouw
	172.000	316.000
geen collectieve regeling	41	12
wenst zelf niet deel te nemen	12	6
te kort in dienst	-	30
te laag loon	5	3
te jong	-	7
oproep-/afroepkracht	5	14
tijdelijk dienstverband	13	8
geen Nederlandse nationaliteit	-	2
directeur	22	-
overige functies	-	13
andere redenen	3	4

Bron: Van der Werf & Smidt, 1997, p. 32

Doordat vrouwen een hogere levensverwachting hebben en er een algemene tendens is dat hoe ouder men is, hoe armer men wordt, verwachten we dat gepensioneerde vrouwen over het algemeen armer zijn dan gepensioneerde mannen. Hiernaast hebben vrouwen ook een kortere en minder goed betaalde carrière dan mannen en hebben aldus minder pensioenrechten opgebouwd, wat resulteert in lagere pensioenuitkeringen en wat dus ook hun armoederisico verhoogt (Lefèbvre, 2007, p. 8). Omdat in Nederland het wettelijke pensioen aan iedereen wordt uitgekeerd ongeacht het beroepsverleden verwachtten we dat het armoederisico voor vrouwen lager zal zijn in Nederland dan in België.

HYPOTHESE 3

Zowel in België als in Nederland zullen vrouwen een groter armoederisico hebben dan mannen. Het armoederisico van vrouwen in Nederland zal evenwel lager zijn dan dit van vrouwen in België.

Zoals reeds aangehaald bouwen vrouwen veel minder tweedepijlerpensioen voordelen op dan hun mannelijke tegenhangers. Omdat deze aanvullende voorzieningen veel ongelijker verdeeld worden dan de wettelijke voorzieningen zal de inkomensongelijkheid onder oudere vrouwen kleiner zijn in vergelijking met de inkomensongelijkheid tussen oudere mannen.

HYPOTHESE 4

Zowel in België als in Nederland zal de inkomensongelijkheid tussen vrouwen kleiner zijn dan de inkomensongelijkheid tussen mannen.

5 Methodologie

5.1 Case selectie

Meestal wordt in kwantitatief onderzoek een groot aantal cases willekeurig geselecteerd om ervoor te zorgen dat de variatie die inherent is aan de cases, de resultaten die bekomen worden niet beïnvloed. In het geval van een diepgaandere studie die landen met elkaar vergelijkt door te kijken naar de wettelijke stelsels is het praktisch onmogelijk om een groot aantal cases te selecteren. Ook is het dan nog niet zeker dat deze landen representatief noch relevant zouden zijn voor het onderzoek. Het is in dat geval beter om enkele cases weloverwogen te selecteren en om op basis van deze cases uitspraken te maken. Er zijn negen manieren om op een niet willekeurige manier cases te selecteren⁴⁵ nl. typical, diverse, extreme, deviant, influential, crucial, pathway, most-similar en most-different (Gerring, 2006, pp. 2-3).

Voor deze masterproef werd ervoor gekozen om de most-similar techniek toe te passen om de cases te selecteren. België en Nederland zijn twee landen die grotendeels vergelijkbaar zijn. Beide landen zijn ontwikkelde industriële democratieën met een kapitalistische markteconomie die sinds de tweede wereldoorlog onder het bewind waren van een ononderbroken parlementaire democratie. Toch hebben ze ervoor geopteerd om een verschillend pensioenstelsel uit te bouwen. Door de onderlinge vergelijkbaarheid van deze twee landen wat betreft politieke en economische instituties, kan men stellen dat verschillen met betrekking tot armoede en ongelijkheid bij gepensioneerden grotendeels te wijten zullen zijn aan de verschillen in de wetgeving omtrent de pensioenen.

Er kan getest worden of de hypothese, de paradox van de redistributie, van toepassing is op het pensioenstelsel van deze twee landen omdat ze dus voor andere variabelen op elkaar gelijk zijn.

---

45 Zie Bijlage 2 voor meer informatie over deze methoden.

5.2 Dataverwerving

5.2.1 Luxembourg income study

Zoals reeds eerder aangehaald, maken de meeste studies gebruik van “typical cases” om een theoretische pensioenuitkering te berekenen. Op basis van deze pensioenbedragen wordt dan de effectiviteit van het pensioenstelsel geëvalueerd. Deze werkwijze heeft echter als nadeel dat enkel gekeken wordt naar theoretische uitkomsten en niet naar wat in de praktijk gerealiseerd wordt. Zeker hier in België, maar ook in Nederland, werkt niet iedereen tot aan de standaard pensioenleeftijd (zie Bijlage 1). Deze onvolledige loopbanen kunnen een grote impact hebben op het ontvangen pensioen. Ook komen de verschillen tussen mannen en vrouwen beter naar voor indien gekeken wordt naar de werkelijke ontvangen pensioenen aangezien bij vrouwen nog meer a-typische loopbanen worden teruggevonden.

Daarom wordt in deze masterproef gebruik gemaakt van de Luxembourg Income Study (LIS)⁴⁶ om de inkomens van de gepensioneerden in beide landen te analyseren. Deze databank bevat geharmoniseerde microhuishoudinkomensgegevens van bestaande datasets. Dit project maakt vergelijkingen tussen landen makkelijker door de consequente categorisering van variabelen. De databank is toegankelijk via het internet voor sociaalwetenschappelijk onderzoek en mag niet gebruikt worden voor privé- of commerciële doeleinden.

De inkomensgegevens in de LIS databank zijn representatief voor private huishoudens. Gegevens over collectieve huishoudens werden dus niet opgenomen. Onder een collectief huishouden verstaat men kloostergemeenschappen, rusthuizen, weeshuizen, studenten- of arbeidershomes, verplegingsinrichtingen en gevangenis. Dit vormt echter geen probleem voor de analyse voor deze masterproef aangezien dit de representativiteit niet zo sterk beïnvloedt. In België is immers slechts 0,15% van alle huishoudens een collectief huishouden (FOD economie, algemene directie statistiek en economische informatie, 2008, p. 2, 12). In Nederland behoort 0,67% van alle huishoudens niet tot de categorie

---

46 <http://www.lisproject.org>

éénpersoonshuishoudens, paren of éénouderhuishoudens (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2008).

5.2.2 Referentiejaar

De recentste data die beschikbaar zijn voor België zijn inkomensgegevens van het jaar 2000 en zijn afkomstig van de Panel Studie van Belgische Huishoudens (PSBH) en het European Community Household Panel (ECHP). De meest recente data die beschikbaar zijn voor Nederland zijn inkomensgegevens van het jaar 1999 en zijn afkomstig van het Socio-Economisch Panel (SEP) en het ECHP. Er dient dus te worden opgemerkt dat recente hervormingen niet worden opgenomen in deze analyse. Aangezien het de bedoeling is om een algemene vergelijking te maken tussen de efficiëntie van het Belgische en Nederlandse pensioenstelsel en de redistributieparadox van Korpi & Palme (1998) te testen, vormt dit echter geen onoverkomelijk probleem. Het verdient evenwel aanbeveling om de analyse te hernemen wanneer recentere data ter beschikking worden gesteld.

In de LIS databank worden inkomensvariabelen uitgedrukt in de nationale munteenheid die op dat moment geldig is. In België in het jaar 2000 was dit de Belgische Frank, in Nederland in 1999 was dit de Nederlandse gulden. Omdat de gegevens die we zullen berekenen enkel afhankelijk zijn van de relatieve posities van de verschillende inkomsten, vormt deze verschillende munteenheid geen probleem voor vergelijking, maar voor de duidelijkheid voor de lezer worden de bedragen ook in euro weergegeven.

5.2.3 Observatie en analyse eenheid

De LIS databank bevat gegevens over het inkomen van huishoudens. De observatie-eenheden zijn dus huishoudens. Als eenheid van analyse zal in deze studie echter gebruik gemaakt worden van individuen. Dit omdat het voorkomen van armoede en ongelijkheid tussen gepensioneerden beter op het niveau van het individu wordt

gemeten. Het armoederisico op basis van huishoudens is immers meestal groter dan wanneer dit op basis van individuen wordt berekend daar proportioneel gezien meer alleenstaande vrouwen moeten rondkomen met een inkomen onder de armoedegrens (Smeeding, 2001, p. 17). Tevens maakt de keuze voor het individu als analyse eenheid de opdeling naar geslacht mogelijk. De individuen beschikken binnen de LIS databank over een weegfactor die voor een correctie op de verzamelde data zorgt om de representativiteit te waarborgen. Deze weegfactor wordt hier dan ook steeds gebruikt.

Enkel de huishoudens waarbij alle leden ouder zijn dan 65 jaar worden in deze studie opgenomen. Deze vereenvoudiging van de doelpopulatie wordt ingevoerd om een beter beeld te vormen van de effectiviteit van het pensioenstelsel en om de vergelijking tussen beide landen mogelijk te maken. Beide partners dienen gepensioneerd te zijn om de verschillende effecten van werkgelegenheidsbeleid en pensioenbeleid van elkaar te kunnen onderscheiden. In België in 2000 was de wettelijke pensioenleeftijd voor vrouwen 62 jaar, maar om de vergelijkbaarheid tussen beide landen te garanderen wordt hier verder geen rekening mee gehouden. Dit selectiecriterium heeft natuurlijk een impact op hoeveel vijftenzestigplussers in de analyse worden opgenomen. Daarom wordt hieronder per land weergegeven hoeveel respondenten werden geselecteerd en hoeveel er niet werden geselecteerd door de toepassing van dit criterium.

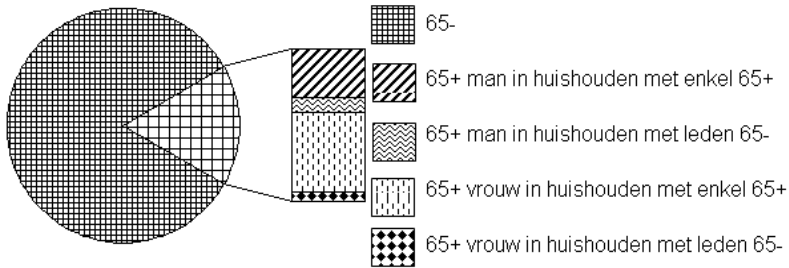
In België is 16,53 % van de bevolking ouder dan 65 jaar. Zoals verwacht is het merendeel van de Belgische populatie nog steeds jonger dan 65 jaar. Deze personen behoren duidelijk niet tot de doelpopulatie. Na de selectie van huishoudens waarbij alle leden ouder zijn dan 65 jaar blijft nog 84,6 % van de vijftenzestigplussers over. Blijkbaar woont 15,4 % van de vijftenzestigplussers dus samen met iemand die jonger is dan 65 jaar.

Bij deze selectie is wel een duidelijk verschil tussen mannen en vrouwen merkbaar (zie Figuur 6 en Tabel 7). Het aandeel vrouwen in de categorie 65+ stijgt van 58,2 % naar 61,8 %. Deze lichte stijging is te wijten aan het feit dat bij de mannen slechts 77,3 % wordt geselecteerd tegenover 89,8 % van de vrouwen. Blijkbaar wonen mannen meer samen met personen die jonger zijn dan 65 jaar dan

vrouwen. Dit was natuurlijk te verwachten aangezien vrouwen vaker weduwe zijn dan mannen weduwnaar zijn. Ook zijn vrouwen vaker getrouwd met oudere mannen en niet omgekeerd.

Figuur 6. Opbouw Belgische bevolking

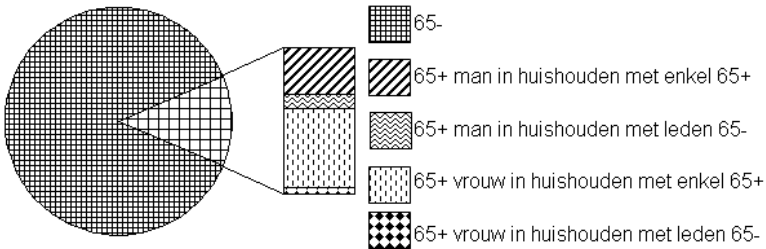
Tabel 7. Verdeling Belgische 65+ bevolking volgens geslacht en samenstelling huishouden (in procent)

	voor selectie	selectie	na selectie
Man	41,8	22,7 ook met 65- 77,3 enkel met 65+	38,2
Vrouw	58,2	10,2 ook met 65- 89,8 enkel met 65+	61,8

In Nederland is 12,5% van de bevolking ouder dan 65 jaar. Ook in Nederland is het merendeel dus jonger dan 65 jaar. Na de selectie van huishoudens waar alle leden ouder zijn dan 65 jaar blijven nog 86,1 % van alle vijfenzestig plussers over.

Deze selectie is niet genderneutraal (zie Figuur 7 en Tabel 8). Door de selectie stijgt het aandeel vrouwen in de categorie 65+ van 57,8 % naar 62,2 %. Deze stijging is te wijten aan het feit dat van de mannelijke vijfenzestigplussers slechts 77,2 % wordt geselecteerd tegenover 92,6 % van de vrouwen. Blijkbaar wonen ook in Nederland mannen meer samen met andere personen die jonger zijn dan 65 jaar dan vrouwen. Zoals in België kunnen dezelfde redenen voor dit fenomeen worden aangehaald.

Figuur 7. Opbouw Nederlandse bevolking

Tabel 8. Verdeling Nederlandse 65+ bevolking volgens geslacht en samenstelling huishouden (in procent)

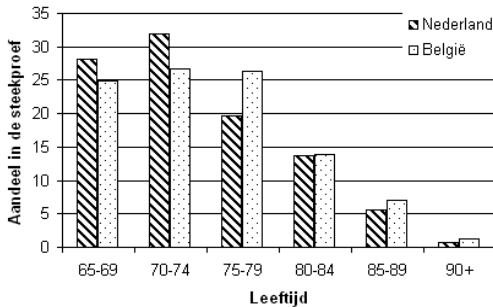
	voor selectie	selectie	na selectie
Man	42,2	22,8 ook met 65- 77,2 enkel met 65+	37,8
Vrouw	57,8	7,4 ook met 65- 92,6 enkel met 65+	62,2

Tot slot wordt ook nog de leeftijdsstructuur van de geselecteerde individuen in België vergeleken met de leeftijdsstructuur van de geselecteerde individuen in Nederland. Dit omdat de leeftijd een grote impact heeft op de pensioenuitkering doordat deze niet welvaartsvast is en dus vermindert t.o.v. de werkende bevolking met het ouder worden. Deze leeftijdsstructuur moet vergelijkbaar zijn om uitspraken te kunnen doen over eventuele verschillen in de hoogte van het armoederisico en de mate van ongelijkheid.

In Figuur 8 is te zien dat Nederland procentueel gezien iets minder zeer oude gepensioneerden dan België kent. België kent dan weer procentueel gezien minder gepensioneerden die jonger zijn dan 75 jaar dan Nederland. Wanneer getest wordt met de Wilcoxon Rank Sum of beide groepen significant van elkaar verschillen in leeftijdsstructuur dan vinden we dat dit niet het geval is. De nulhypothese die stelt dat beide landen dezelfde leeftijdsstructuur kennen kan niet verworpen worden met een p-waarde van 0,33. Voor

verdere analyse kan er dus worden vanuitgegaan dat de licht verschillende leeftijdsstructuur de onderzoeksresultaten niet significant zal beïnvloeden.

Figuur 8. Leeftijdsstructuur steekproef

5.2.4 Inkomen

Om het inkomen waarover het huishouden beschikt te bepalen worden twee verschillende concepten gebruikt. Eerst wordt het netto beschikbaar inkomen van het gezin, een samengestelde variabele die beschikbaar is in de LIS databank, gebruikt. Dit netto beschikbaar inkomen vertegenwoordigt inkomsten uit zowel arbeid als kapitaal na belastingen⁴⁷. Hierbij wordt dus enkel rekening gehouden met het netto inkomen en niet met het bruto inkomen. Dit omdat het effect van taxatie en uitkeringen een zeer grote rol speelt bij de inkomensherverdeling en daardoor een grote invloed heeft op armoede en ongelijkheid. Met betrekking tot de genoemde criteria is het belangrijk om te kijken naar het inkomen dat de gepensioneerden werkelijk ter beschikking hebben.

Vervolgens wordt ook het inkomen berekend door enkel rekening te houden met inkomsten uit pensioen⁴⁸. De LIS databank bevat gegevens over jaarlijkse inkomsten uit het wettelijk pensioen en uit aanvullende pensioenen. Aanvullende pensioeninkomsten

47 Voor een volledige definitie van deze variabele zie Bijlage 3

48 Voor een volledige definitie van deze variabele zie Bijlage 4

worden gedefinieerd als privé pensioenvoordelen uitgekeerd door werkgevers. Het gaat dus over tweede pijler pensioenen. Gegevens over derde pijler pensioenen zijn niet aanwezig en er is geen mogelijkheid voorzien om deze te onderscheiden van andere vormen van kapitaalinkomsten die wel zijn opgenomen in de databank (Behrendt, 1999, p. 2). In deze studie zullen daarom enkel de inkomsten uit de eerste en tweede pijler pensioenen worden onderzocht.

Omdat aanvullende pensioenuitkeringen in België voornamelijk⁴⁹ in kapitaal gebeuren bij het op pensioen gaan, zullen de inkomsten die voortkomen uit deze aanvullende pensioenen onderschat worden door enkel data uit het LIS te gebruiken. Deze bevatten immers enkel bedragen die in rente worden uitgekeerd. In Nederland heerst dit probleem niet daar de aanvullende pensioensuitkeringen er voornamelijk in een levenslange rente worden uitgekeerd.

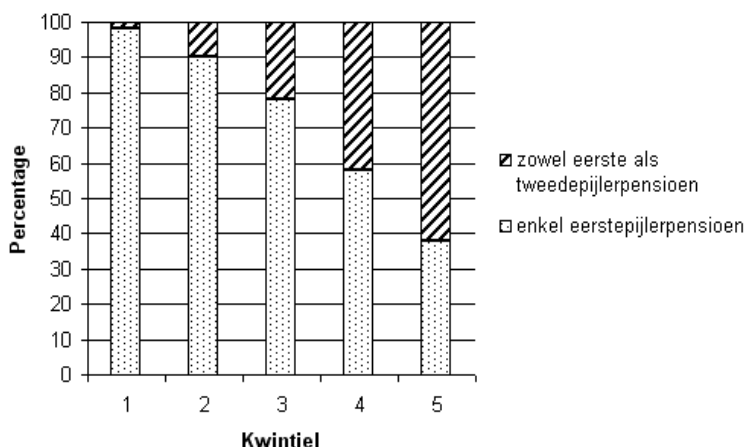
Het probleem van de ontbrekende tweede pijler kapitaalsinkomsten zou kunnen worden opgelost door het pensioenkadaster als informatiebron voor België te gebruiken. Deze databank wordt permanent aangevuld of aangepast door de verplichte aangifte van de uitbetalende pensioensinstellingen. Deze databank bevat dus veel nauwkeurigere en betrouwbaardere gegevens dan surveygegevens, maar wordt spijtig genoeg niet gemakkelijk beschikbaar gesteld voor sociaalwetenschappelijk onderzoek. In een studie van Curvers, Palmans, Peeters & Berghman (2008) worden de resultaten van de analyse van tweedepijlerpensioenen voor werknemers weergegeven, opgedeeld naar verschillende achtergrondkenmerken. Ook in Palmans, Peeters & Berghman (2006) worden gepensioneerde werknemers (zuivere loopbaan) geanalyseerd m.b.t. hun eerste en tweede pijler pensioen. Door de incompatibiliteit van beide datasets kunnen deze databronnen en de LIS data echter niet correct met elkaar gecombineerd worden. Er is immers geen informatie over de prepensioen betrekking opgenomen in de LIS databank, waardoor het onderscheid tussen werknemer, zelfstandige en ambtenaar niet gemaakt kan worden. Dit vormt dus

---

49 In België in 2001 gebeurden 67 % van de aanvullende pensioensuitkeringen in kapitaal, 11 % in kapitaal en rente en slechts 22 % in rente alleen (Palmans, Peeters & Berghman, 2006, p. 24).

een probleem voor de vergelijkbaarheid van de Belgische data met de Nederlandse data. In 2001 ontving immers 28 % van de Belgische werknemers zowel een eerste pijler als een tweede pijler pensioen (Palmans, Peeters & Berghman, 2006, p. 18) en deze laatste wordt dus onderschat in deze studie. Ook is het percentage werknemers dat een tweede pijler pensioen ontvangt niet genderneutraal. Van de mannelijke gepensioneerde werknemers ontvangt 37 % naast zijn eerste pijler pensioen een tweede pijler pensioen daar dit bij de vrouwelijke gepensioneerde werknemers slechts 13 % is (Palmans, Peeters & Berghman, 2006, p. 19). Voor de vergelijking van de armoede zal de impact van deze imperfectie van data echter niet zo groot zijn omdat het voornamelijk de hogere pensioensuitkeringen zijn die naast het wettelijke pensioen nog een aanvullend pensioen ontvangen (Figuur 9). Voor de vergelijking van ongelijkheid vormt dit duidelijk wel een groter probleem juist om dezelfde reden. De ongelijkheid in pensioeninkomsten onder de Belgische gepensioneerden zal immers in werkelijkheid groter zijn dan wat hier wordt berekend.

Figuur 9. Genieters van enkel eerste pijlerpensioen en zowel eerste als tweedepijlerpensioen bij gepensioneerde werknemers, naar hoogte van het eerste pijlerpensioen, België, 2001

Bron: Palmans, Peeters & Berghman, 2006, p. 20

5.2.5 Equivalentieschaal

Eens de observatie-eenheid en het inkomen zijn gedefinieerd is het nog noodzakelijk om het inkomen van deze eenheid aan te passen aan familie grootte omdat grotere families kunnen genieten van schaalvoordelen. Voor dit doel zijn equivalentieschalen ontwikkeld die deze familie grootte mee in rekening brengen om het individuele inkomen te bepalen. Het gebruik van een equivalentieschaal berust op twee aannames namelijk dat leden van een huishouden alle inkomsten gelijk onder elkaar delen en dat samenwonen 'economies of scale' creëren. (Lefèbvre, 2007, p. 3; Yamada & Casey, 2002, pp. 31-32).

Vele verschillende schalen zijn reeds voorgesteld in de literatuur maar Buhmann et al. (1988) waren de eersten om deze verschillende schalen samen te vatten in één vergelijking nl.

$$W = \frac{D}{S^e}$$

Hierin is het aangepaste inkomen (W) dus gelijk aan het beschikbare inkomen (D) gedeeld door het aantal leden van het huishouden (S) tot de macht e. Deze factor e wordt ook de equivalentie elasticiteit genoemd en kan variëren van 0 tot 1 (Buhmann et al., 1988, p. 119).

Figini (1998, pp. 3-4) merkt op dat bovenstaande vergelijking slechts één parameter bevat en dus eigenlijk een simplificatie is van de meer algemene vergelijking die als volgt kan worden geschreven:

$$W = \frac{D}{(\alpha_1 S_1 + \alpha_2 S_2 + \dots + \alpha_n S_n)^e}$$

Hierin staat S_i voor het aantal leden van een bepaald type n (ouderen, volwassenen, kinderen etc.) en α_i staat voor het relatieve gewicht dat aan elk type wordt gegeven.

Een veel gebruikte equivalentieschaal nl. de OECD equivalentieschaal kan enkel worden beschreven wanneer deze laatste, twee parameter vergelijking wordt gebruikt. In deze schaal wordt een gewicht van 1 toegekend aan het hoofd van het huishouden, een gewicht van 0,7 aan de andere leden ouder dan 14 jaar en een gewicht van 0,5 aan elk kind jonger dan 14 jaar. De

gemodificeerde OECD schaal kent respectievelijk de gewichten 1, 0,5 en 0,3 toe.

Er werd aangetoond dat het gebruik van een equivalentie elasticiteitsfactor van 0,5 in de één parameter vergelijking gelijkaardige resultaten oplevert dan wanneer men de meer gecompliceerde twee parameter gemodificeerde OECD schaal gebruikt (Figini, 1998; OECD, s.d.). Voor deze studie wordt de equivalentie elasticiteit gelijk gesteld aan 0,5 omdat dit wordt voorgesteld bij het gebruik van LIS data (Luxembourg income study, s.d., p. 27; Gottschalk & Smeeding, 2000, p. 274).

5.2.6 Armoede en ongelijkheid

Bij het opstellen van de onderzoeksvragen werd gesteld dat de efficiëntie van pensioenstelsels wordt bepaald door de armoede onder gepensioneerden en de ongelijkheid in inkomens te onderzoeken. Hoe armoede en ongelijkheid worden berekend heeft een grote invloed op de verkregen resultaten. Daarom wordt hieronder kort op ingegaan.

Om een algemeen overzicht te krijgen van de armoedeprevalentie wordt het armoederisico⁵⁰ berekend. Dit wordt gedaan op basis van een relatieve armoedegrens van 60 % van het nationaal mediaan inkomen⁵¹. Het armoederisico wordt berekend op basis van deze armoedegrens zowel voor het netto beschikbaar inkomen als voor het pensioeninkomen. Het armoederisico op basis van het netto inkomen wordt ook bepaald voor de individuen die niet geselecteerd werden voor deze studie zodat een referentiewaarde beschikbaar is om beide landen met elkaar te kunnen vergelijken.

Voor beide inkomensconcepten wordt ook de TIP-curve⁵² opgesteld zodat naast de prevalentie van de armoede ook de intensiteit kan onderzocht worden. Zoals reeds eerder gezegd heeft de TIP-curve als voordeel dat deze visueel voorstelt hoeveel

---

50 Zie Bijlage 5 voor de gebruikte SAS code

51 Berekend op basis van het equivalent netto beschikbaar inkomen.

52 Zie Bijlage 6 voor de gebruikte SAS code

inspanning moet geleverd worden om het inkomen van alle armen boven de armoedegrens te brengen.

Om de ongelijkheid bij ouderen in beide landen te operationaliseren, zal de ginicoëfficiënt⁵³ berekend worden zowel op basis van het equivalent netto beschikbaar inkomen van het gezin als op basis van de equivalente inkomsten uit pensioen. Dit wordt gedaan om de ongelijkheid, die wordt veroorzaakt door factoren die niet onder het pensioenstelsel vallen, te kunnen onderscheiden. Om de echte ongelijkheid die schuilgaat achter de ginicoëfficiënt beter weer te geven worden ook de Lorenzcurves⁵⁴ voor beide inkomensconcepten opgesteld.

Omdat de ongelijkheid onder de ouderen ook mede afhankelijk is van de ongelijkheid die reeds aanwezig is op de arbeidsmarkt, wordt ook de ginicoëfficiënt berekend voor de individuen die niet werden geselecteerd voor deze studie. Deze gegevens dienen dan als referentie om beide landen met elkaar te vergelijken.

---

53 Zie Bijlage 7 voor de gebruikte SAS code

54 Zie Bijlage 8 voor de gebruikte SAS code

6 Resultaten

6.1 Armoede

6.1.1 België

Het equivalent nationaal mediaan inkomen in België in 2000 is gelijk aan 672.691 BEF (16.676 €) wanneer dit berekend wordt op basis van het netto beschikbaar inkomen⁵⁵. De armoedegrens wordt zoals reeds eerder uitgelegd vastgesteld op 60 % van het nationaal mediaan inkomen. Dit is dus gelijk aan 403.615 BEF (10.005 €) op jaarbasis. Gepensioneerden van wie het netto beschikbaar inkomen lager is dan dit bedrag leven met een armoederisico.

In België leeft 37,33 % van de geselecteerde vijfenzestigplussers onder de armoedegrens. Zij moeten dus zien rond te komen met minder dan 403.615 BEF (10.005 €) per jaar. Dit armoederisico is meer dan drie keer groter dan het armoederisico voor individuen die in huishoudens wonen met -65 jarigen dat “slechts” 11,85 % is. Wanneer enkel rekening wordt gehouden met inkomsten uit het pensioen, dan stijgt het aandeel vijfenzestigplussers onder de armoedegrens tot 43,41 %.

Wanneer de opsplitsing naar geslacht wordt gemaakt zien we dat er meer vrouwelijke vijfenzestigplussers in armoederisico leven dan mannelijke vijfenzestigplussers, maar dat dit verschil niet zo groot is. Het genderverschil is kleiner voor huishoudens met enkel 65+ dan voor huishoudens met -65 jarigen (Tabel 9).

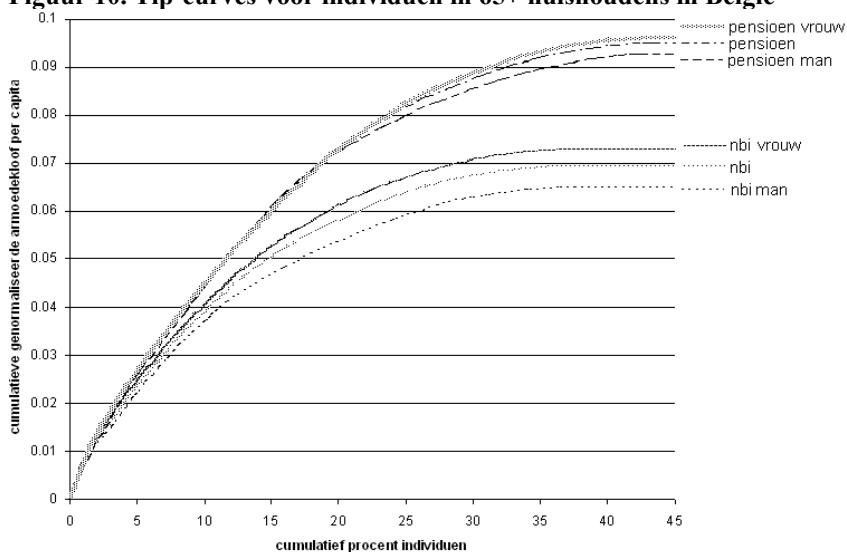
Tabel 9. Armoederisico in procent voor individuen in België

	Huishoudens met -65	Huishoudens met enkel 65+	
	volgens netto beschikbaar inkomen	volgens netto beschikbaar inkomen	volgens pensioen
totaal	11,85	37,33	43,41
mannen	9,89	36,47	42,41
vrouwen	13,82	37,90	44,05

⁵⁵ Negatieve, nul en missing waarden werden eerst uitgefilterd.

In Figuur 10 wordt dit armoederisico van de verschillende groepen visueel voorgesteld door het percentage individuen waar de curve afvlakt op de x-as af te lezen. Het voordeel van deze TIP-curves is evenwel dat ook de intensiteit van de armoede kan afgelezen worden op de y-as. Zo kunnen we concluderen dat hoewel het armoederisico op basis van het netto beschikbaar inkomen (nbi) slechts licht verschilt voor mannen en vrouwen, de intensiteit van de armoede toch veel groter is voor vrouwen dan voor mannen. Er zijn dus ongeveer evenveel mannen als vrouwen die onder de armoedegrens leven, maar arme oudere vrouwen zijn gemiddeld nog armer dan arme oudere mannen. Dit verschil in intensiteit is ook terug te vinden wanneer de armoede wordt berekend op basis van de pensioeninkomsten, maar is dan wel minder sterk.

Figuur 10. Tip-curves voor individuen in 65+ huishoudens in België

6.1.2 Nederland

Het equivalent nationaal mediaan inkomen in Nederland in 1999 is gelijk aan 36.527,82 NLG (16.576 €) wanneer dit berekend wordt op basis van het netto beschikbaar inkomen⁵⁶. De armoedegrens is gelijk aan 60 % van dit bedrag en is dus gelijk aan 21.916,69 NLG (9.945 €). Gepensioneerden van wie het netto beschikbaar inkomen lager is dan dit bedrag hebben een armoederisico.

In Nederland leeft 15,46 % van de geselecteerde vijfenzestigplussers onder de armoedegrens. Zij moeten dus zien rond te komen met minder dan 21.916,69 NLG (9.945 €) per jaar. Wanneer enkel rekening wordt gehouden met inkomsten uit het pensioen, dan stijgt het aandeel vijfenzestigplussers onder de armoedegrens tot 20,86 %.

Wanneer de opsplitsing naar geslacht wordt gemaakt, dan zien we dat er veel meer vrouwelijke vijfenzestigplussers in armoederisico leven dan mannelijke vijfenzestigplussers. Dit verschil is veel groter dan het verschil in armoederisico tussen mannen en vrouwen die in huishoudens met -65 jarigen wonen (Tabel 10).

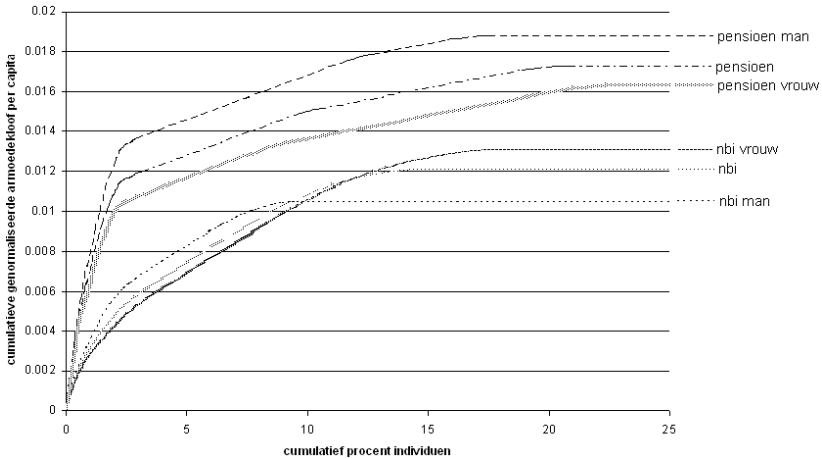
Tabel 10. Armoederisico in procent voor individuen in Nederland

	Huishoudens met -65		Huishoudens met enkel 65+	
	volgens netto beschikbaar inkomen	volgens netto beschikbaar inkomen	volgens netto beschikbaar inkomen	volgens pensioen
totaal	10,37	15,46	18,63	20,86
mannen	9,80	10,21	17,53	17,53
vrouwen	10,95	18,63	22,89	22,89

In Figuur 11 wordt het armoederisico en de armoedeintensiteit grafisch voorgesteld voor de verschillende groepen vijfenzestigplussers. Opvallend is dat hoewel het armoederisico voor vrouwen berekend op basis van de pensioeninkomsten groter is dan het armoederisico voor mannen, de intensiteit van de armoede lager is dan voor de mannen. Dit wil dus zeggen dat de pensioeninkomsten van vrouwen minder ver verwijderd zijn van de armoedegrens dan de pensioeninkomsten van mannen.

⁵⁶ Negatieve, nul en missing waarden werden eerst uitgefilterd.

Figuur 11. Tip-curves voor individuen in 65+ huishouden Nederland

6.1.3 Vergelijking tussen België en Nederland

HYPOTHESE 1

Het armoederisico bij ouderen in België zal groter zijn dan bij ouderen in Nederland.

Uit Tabel 11 blijkt duidelijk dat hypothese 1 wordt bevestigd. In Figuur 12 is ook duidelijk te zien dat niet alleen de incidentie groter is in België, maar ook de intensiteit van de armoede. Er is dus veel meer inspanning nodig om de armen boven de armoedegrens te krijgen in België dan in Nederland, omdat hun inkomen verder van de armoedelijn verwijderd is.

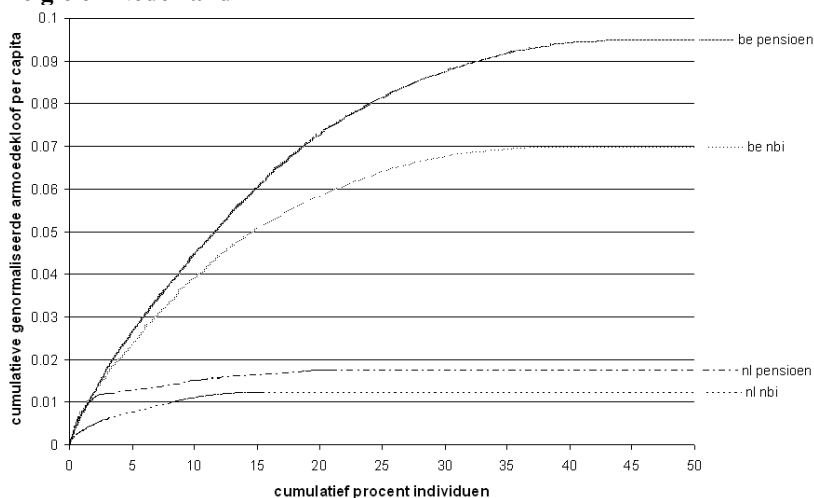
Zoals verwacht heeft de aard van de inkomsten om het armoederisico te berekenen een grote invloed op het resultaat. Wanneer enkel de pensioeninkomsten ter beschikking staan leeft 43,41 % van de oudere Belgen in armoede, dit is 6 % meer dan wanneer gekeken wordt naar het volledige netto beschikbare inkomen. In Nederland leven er 5 % meer ouderen in armoede wanneer enkel naar de pensioeninkomsten wordt gekeken. Het verschil in intensiteit tussen beide inkomensconcepten is echter wel

zeer verschillend tussen beide landen. Wanneer de armoedeintensiteit wordt berekend op basis van pensioeninkomsten in plaats van op basis van het netto beschikbaar inkomen, stijgt deze met 36 % in België tegenover slechts 4 % in Nederland. De hoogte van de wettelijke pensioenen in België is duidelijk niet voldoende om tegen armoede te beschermen. Aanvullende pensioenen kunnen deze achterstand niet verhelpen daar het voornamelijk de hogere inkomensklassen zijn die hiervan genieten.

Tabel 11. Vergelijking armoederisico individuen in 65+ huishoudens in België en Nederland

	volgens netto beschikbaar inkomen	volgens pensioen
België	37,33	43,41
Nederland	15,46	20,86

Figuur 12. Vergelijking Tip-curves individuen in 65+ huishoudens in België en Nederland

HYPOTHESE 3

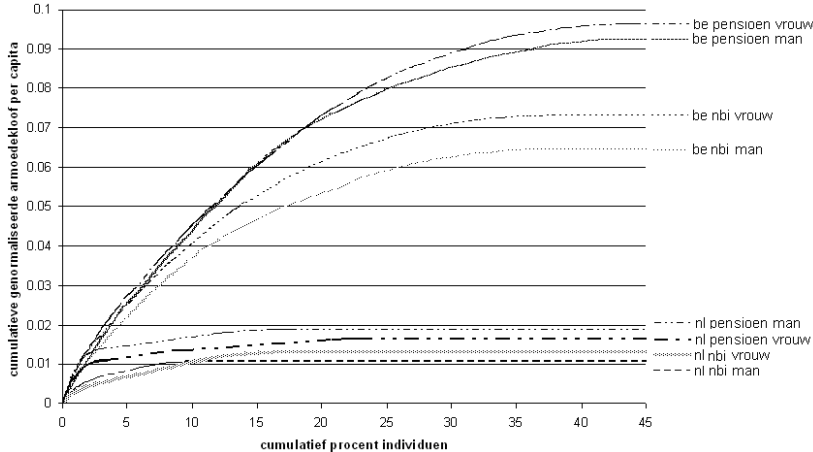
Zowel in België als in Nederland zullen vrouwen een groter armoederisico hebben dan mannen. Het armoederisico van vrouwen in Nederland zal evenwel lager zijn dan dit van vrouwen in België.

De derde hypothese kan bevestigd worden. Zowel Nederlandse vrouwen als Belgische vrouwen hebben een groter armoederisico dan hun mannelijke tegenhangers en het armoederisico van Nederlandse vrouwen is lager dan het armoederisico van Belgische vrouwen (Tabel 12 en Figuur 13). Deze bevinding moet echter wel genuanceerd worden. Ten opzichte van hun mannelijke collega's hebben Nederlandse gepensioneerde vrouwen immers een veel groter armoederisico terwijl dit genderverschil veel kleiner is in België. Het armoederisico van Belgische gepensioneerde vrouwen is dus even hoog als dat van Belgische mannelijke gepensioneerden daar waar de positie van gepensioneerde vrouwen in Nederland wel beter is dan die van gepensioneerde vrouwen in België, maar toch veel slechter is dan de positie van hun Nederlandse mannelijke tegenhangers. Opvallend is wel dat de intensiteit van de armoede berekend op basis van de pensioeninkomsten lager is voor vrouwen dan voor mannen in Nederland. Dus hoewel het armoederisico veel hoger is voor Nederlandse vrouwen, is er een kleinere inspanning vereist om ze uit de armoede te halen dan bij mannen.

Tabel 12. Vergelijking armoederisico mannen en vrouwen in 65+ huishoudens in België en Nederland

	volgens netto beschikbaar inkomen		volgens pensioen	
	man	vrouw	man	vrouw
België	36,47	37,90	42,41	44,05
Nederland	10,21	18,63	17,53	22,89

Figuur 13. Vergelijking TIP-curves mannen en vrouwen in 65+ huishoudens in België en Nederland

In Nederland is het armoederisico van mannen die in huishoudens met enkel 65+ wonen niet veel groter dan het armoederisico van mannen die in huishoudens met 65- wonen (10,21 % t.o.v. 9,80 %). Nederlandse mannelijke gepensioneerden slagen er blijkbaar goed in om het armoederisico af te wenden. De toename van het armoederisico bij ouderen is immers bijna volledig te wijten aan de toename van het armoederisico van de Nederlandse vrouwen (van 10,95 % naar 18,63 %). Dit heeft voornamelijk te maken met de opbouw van de tweedepijlerpensioenen die zorgen voor een goede extra bescherming indien een volledige loopbaan werd doorlopen. Dit is vaak het geval voor mannen, maar vrouwen hebben vaak een a-typische loopbaan met vele onderbrekingen en deeltijdse arbeid waardoor ze zich minder kunnen verzekeren tegen armoede.

In België daarentegen zien we een groot verschil in armoederisico tussen mannen en vrouwen bij niet-gepensioneerden terwijl dit bij de gepensioneerden kleiner wordt (Tabel 9). Armoede treft iedere oudere in België dus ongeveer even hard, ongeacht het geslacht. Dit kan waarschijnlijk gedeeltelijk verklaard worden door het systeem van het overlevingspensioen dat in een relatief hoge uitkering voorziet bij overlijden van de partner.

6.2 Ongelijkheid

6.2.1 België

Tabel 13 geeft de ginicoëfficiënten voor de verschillende groepen in België berekend op basis van de twee inkomensconcepten weer. De ginicoëfficiënt op basis van het equivalent netto beschikbaar inkomen voor de geselecteerde ouderen in België is gelijk aan 0,236. De ginicoëfficiënt berekend op basis van de wettelijke pensioeninkomsten is veel lager en gelijk aan 0,207. Dat de ongelijkheid op basis van het eerstestijlerpensioen relatief klein is kan worden verklaard door de aanwezigheid van een boven- en benedengrens bij deze wettelijke pensioenen. Bij de berekening worden immers loongrenzen gehanteerd en bestaat er ook een regeling van minimumpensioenen. Dit temperend effect op de ongelijkheid is niet aanwezig voor tweede noch derdepijlerpensioenen, wat zorgt voor een grotere ongelijkheid wanneer deze wordt berekend op basis van alle inkomsten.

De ongelijkheid tussen individuen die in huishoudens met -65 jarigen wonen is duidelijk veel groter dan in huishoudens met enkel 65+ jarigen. Na de pensioenleeftijd is het inkomen dus veel gelijkjer verdeeld dan ervoor.

Tabel 13. Ginicoëfficiënt in België

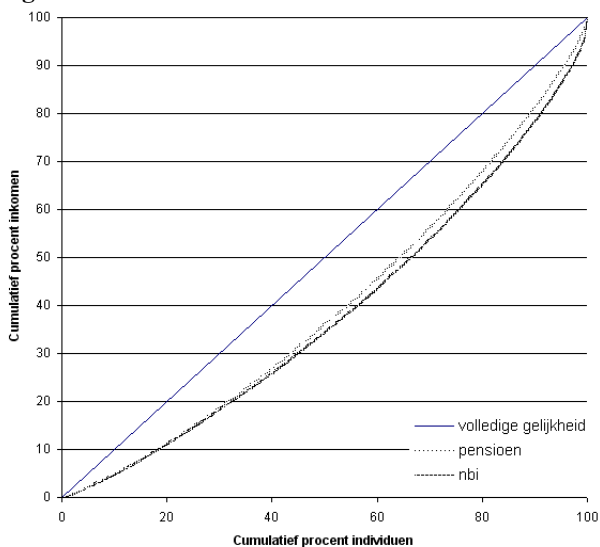
	Huishoudens met -65	Huishoudens met enkel 65+	
	volgens netto beschikbaar inkomen	volgens netto beschikbaar inkomen	volgens pensioen
totaal	0,310	0,236	0,207
mannen	0,305	0,262	0,218
vrouwen	0,315	0,216	0,200

In Figuur 14 is duidelijk te zien dat de ongelijkheid tussen vijfenzestig plussers groter is wanneer gekeken wordt naar het netto beschikbaar inkomen dan wanneer gekeken wordt naar de pensioeninkomsten. Bijkomende inkomsten naast het wettelijk pensioen zijn dus ongelijker verdeeld onder individuen dan de pensioeninkomsten zelf. Ook is duidelijk te zien dat de ongelijkheid

zich vooral situeert in de hogere kwintielen. De lagere inkomensklassen hebben ongeveer dezelfde ongelijkheid voor zowel het netto beschikbaar inkomen als het pensioeninkomen. Hieruit kan men concluderen dat deze extra ongelijkheid waarschijnlijk wordt veroorzaakt door het ontbreken van gegevens van tweedepijlerpensioen inkomsten indien die in kapitaal werden uitbetaald, wat zoals reeds eerder aangehaald voor het merendeel het geval is. Deze eenmalige uitkering kan immers opnieuw belegd worden en zo voor inkomsten zorgen in het verdere leven van de gepensioneerden zonder dat deze inkomsten worden opgenomen in het pensioeninkomen. Ook inkomsten van derdepijlerpensioenen werden hier niet opgenomen in het pensioeninkomen en kunnen tevens voor een grotere ongelijkheid zorgen binnen de hogere inkomenskwintielen.

Figuur 14. Lorenzcurve voor individuen in 65+ huishoudens in België

6.2.2 Nederland

Tabel 14 geeft de ginicoëfficiënten voor de verschillende groepen in Nederland berekend op basis van de twee inkomensconcepten weer. De Ginicoëfficiënt op basis van het equivalent netto beschikbaar inkomen voor de geselecteerde ouderen in Nederland is gelijk aan 0,222. De ginicoëfficiënt berekend op basis van de pensioeninkomsten is veel hoger en gelijk aan 0,265.

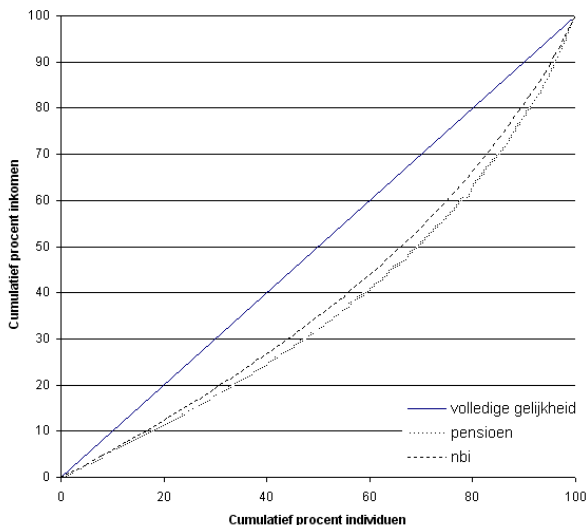
Wanneer de ginicoëfficiënt wordt berekend voor individuen die in huishoudens met -65 jarigen wonen, zien we dat deze gelijk is voor mannen en vrouwen namelijk 0,228. Niet-gepensioneerde mannen en vrouwen genieten dus van evenveel inkomen. Voor de leeftijd van 65 jaar wordt bereikt leven de meeste mannen en vrouwen immers samen of zijn ze getrouwd. Bij de operationelivering van het inkomen werd verondersteld dat het inkomen gelijk werd verdeeld over de verschillende leden van het huishouden wat dus wordt weerspiegeld in eenzelfde ongelijkheid tussen de geslachten.

Tabel 14. Ginicoëfficiënt in Nederland

	Huishoudens met -65	Huishoudens met enkel 65+	
	volgens netto beschikbaar inkomen	volgens netto beschikbaar inkomen	volgens pensioen
totaal	0,228	0,222	0,265
mannen	0,228	0,225	0,272
vrouwen	0,228	0,216	0,257

Figuur 15 geeft zeer duidelijk weer dat de pensioeninkomsten ongelijker verdeeld zijn dan het netto beschikbaar inkomen. Dit is waarschijnlijk te wijten aan het redistributieve effect van belastingen en andere sociale zekerheidsvoorzieningen naast pensioenen. De tweedepijlerpensioenuitkeringen worden progressief belast zodat de ongelijkheid in uitkeringen wordt getemperd.

Figuur 15. Lorenzcurve voor individuen in 65+ huishoudens in Nederland

6.2.3 Vergelijking tussen België en Nederland

HYPOTHESE 2

De inkomensongelijkheid bij ouderen in België zal kleiner zijn dan bij ouderen in Nederland.

De tweede hypothese kan niet eenduidig worden bevestigd. Wanneer gekeken wordt naar de pensioeninkomsten als inkomensbron dan is de ongelijkheid duidelijk veel lager in België dan in Nederland en wordt de tweede hypothese dus bevestigd (Figuur 16). Wanneer echter naar het volledige netto beschikbaar inkomen wordt gekeken is de ongelijkheid onder de vijfenzestigplussers iets groter in België dan in Nederland, wat de tweede hypothese ontkracht (Figuur 17).

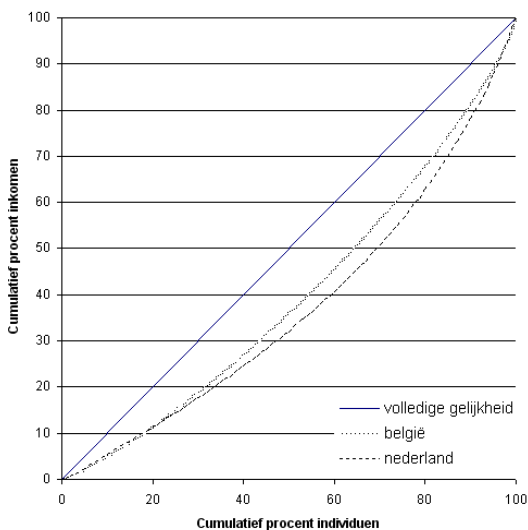
Hieruit kan men dus concluderen dat de eerstelijerpensioenen uitgekeerd in België gelijk verdeeld zijn onder de ouderen dan de eerste- en tweedelijerpensioenen in Nederland, maar dat andere inkomensbronnen ongelijker verdeeld zijn in België wat leidt tot een grotere ongelijkheid. Hierbij kan men echter wel de bedenking

maken dat de ongelijkheid tussen de niet-geselecteerde individuen veel groter is in België dan in Nederland. Deze prepensioen ongelijkheid draagt natuurlijk ook bij aan de ongelijkheid in inkomen bij gepensioneerden. In die zin zien we eigenlijk een veel sterkere reductie in ongelijkheid bij gepensioneerden t.o.v. niet-gepensioneerden in België dan in Nederland. De redistributieparadox van Korpi & Palme (1998) gaat dus toch ook in zeker mate op wat betreft de ongelijkheid onder de gepensioneerden in België en Nederland.

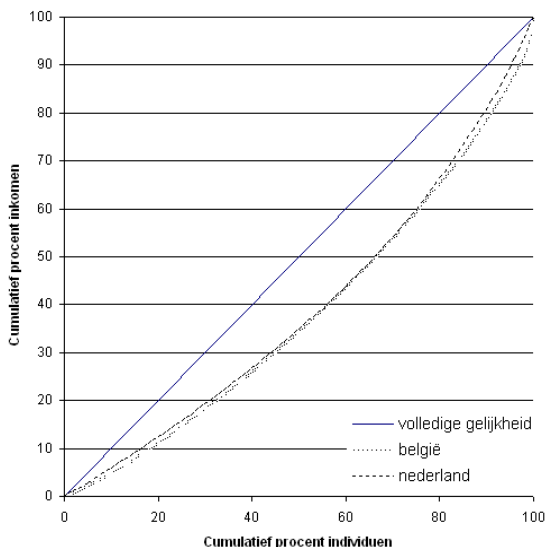
Tabel 15. Vergelijking ginicoëfficiënten in België en Nederland

	Huishoudens met -65	Huishoudens met enkel 65+	
	volgens netto beschikbaar inkomen	volgens netto beschikbaar inkomen	volgens pensioen
België	0,310	0,236	0,207
Nederland	0,228	0,222	0,265

Figuur 16. Vergelijking Lorenzcurve België en Nederland (pensioeninkomsten)

Figuur 17. Vergelijking Lorenzcurve België en Nederland (netto beschikbaar inkomen)

De tweede hypothese omtrent ongelijkheid werd geformuleerd op basis van de veronderstelling dat er in Nederland gewerkt wordt met flat-rate wettelijke pensioenuitkeringen dat moet aangevuld worden met vrije tweedepijlerpensioenen terwijl men in België werkt met een loongekoppeld wettelijk pensioen. Beide veronderstellingen zijn echter niet volledig juist en dragen ook bij tot de vaststelling dat de ongelijkheid op basis van het netto beschikbaar inkomen iets groter is in België dan in Nederland.

In België vindt immers een evolutie plaats naar steeds minder loongekoppelde uitkeringen en steeds meer flat-rate pensioenuitkeringen. Zo vermindert de vervangingsratio in België voortdurend doordat sinds 1983 bijdragen worden berekend op de volledige lonen, maar de pensioenen slechts op geplafonneerde lonen. Dit maximumbedrag volgt wel automatisch de evolutie van de prijzen, maar niet deze van de welvaart. Bij de berekeningen van de pensioenen tellen de beloningen van de jaren na 1983 dus steeds minder dan volledig mee en dus daalt de vervangingsratio voortdurend. Dit zorgt ervoor dat ons wettelijk pensioen wegglijdt

van het principe van de sociale verzekering (Gieselink et al., 2003, pp. 85-87). Deze afremming van de welvaartsvastheid van de pensioenuitkeringen versterkt impliciet de nood aan aanvullende pensioenen. Sociaal gezien heeft dit zeer ongunstige gevolgen. Hierdoor wordt immers de inkomensongelijkheid vergroot en wordt de doeltreffendheid van de strijd tegen armoede ondermijnd omdat de privé marktinitiatieven aan belang winnen (Korpi & Palme, 1998).

In Nederland is het ook niet zo dat de aanvullende pensioenen volledig vrij aan de privé markt worden overgelaten. In de wetgeving betreffende deze aanvullende pensioenen zijn immers sociale bepalingen opgenomen die het private verzekeringsmechanisme afzwakken. Zo kunnen er afspraken gemaakt worden op het niveau van de bedrijfstak die dan automatisch voor alle werknemers gelden zonder uitzonderingen. Ook is discriminatie naar geslacht, burgerlijke staat, leeftijd, chronische ziekte/arbeidsongeschiktheid en het soort arbeidsovereenkomst (voltijds of deeltijds werk) verboden (Zweers, 2006, p. 28). Dit zorgt ervoor dat de ongelijkheid, die gecreëerd wordt door de private pensioenen, wordt getemperd. Zulke wetgeving omtrent tweede pijler pensioenen was nog niet aanwezig in België in 2000. Met de Wet op de Aanvullende pensioenen⁵⁷ probeerde men hieraan tegemoet te komen. Of dit ook voor het gewenste effect heeft gezorgd vereist een herhaling van deze analyse voor recentere data.

HYPOTHESE 4

Zowel in België als in Nederland zal de inkomensongelijkheid tussen vrouwen kleiner zijn dan de inkomensongelijkheid tussen mannen.

Uit Tabel 16 blijkt dat ook de vierde hypothese wordt bevestigd. Zowel in België als in Nederland is de inkomensongelijkheid groter voor mannen dan voor vrouwen.

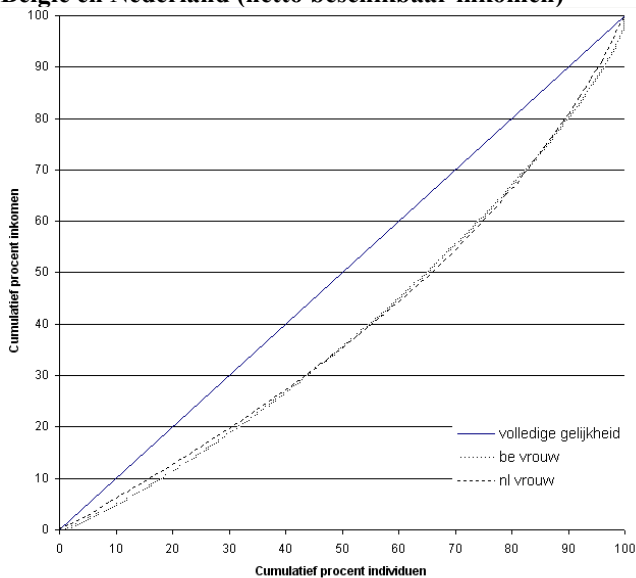
57 Wet van 13 maart 2003 betreffende de aanvullende pensioenen en het belastingsstelsel van die pensioenen en van sommige aanvullende voordelen inzake sociale zekerheid, *BS*, 15 mei 2003.

De inkomensongelijkheid volgens netto beschikbaar inkomen is voor vrouwen even groot in België als in Nederland wanneer gekeken wordt naar de ginicoëfficiënt maar Figuur 18 laat zien dat de ongelijkheid toch verschilt tussen deze groepen. De lagere kwintielen ontvangen een groter aandeel van het totale inkomen in Nederland terwijl de middelste kwintielen een groter deel ontvangen in België. De Belgische gepensioneerde mannen kennen een veel grotere ongelijkheid dan hun Nederlandse tegenhangers (Figuur 19).

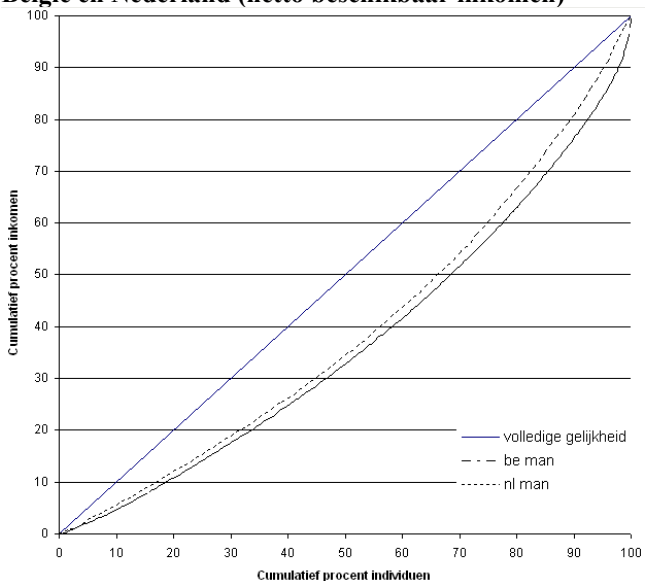
Tabel 16. Vergelijking ginicoëfficiënten mannen en vrouwen in 65+ huishoudens in België en Nederland

	volgens netto beschikbaar inkomen		volgens pensioen	
	man	vrouw	man	vrouw
België	0,262	0,216	0,218	0,200
Nederland	0,225	0,216	0,272	0,257

Figuur 18. Vergelijking Lorenzcurves vrouwen in 65+ huishoudens in België en Nederland (netto beschikbaar inkomen)

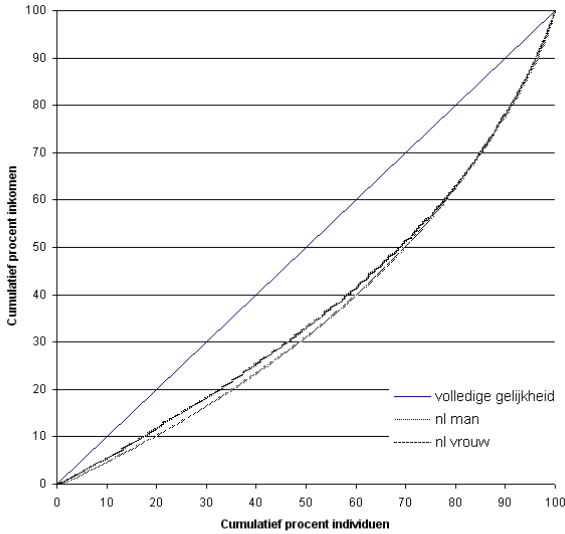
Figuur 19. Vergelijk Lorenzcurves mannen in 65+ huishoudens in België en Nederland (netto beschikbaar inkomen)

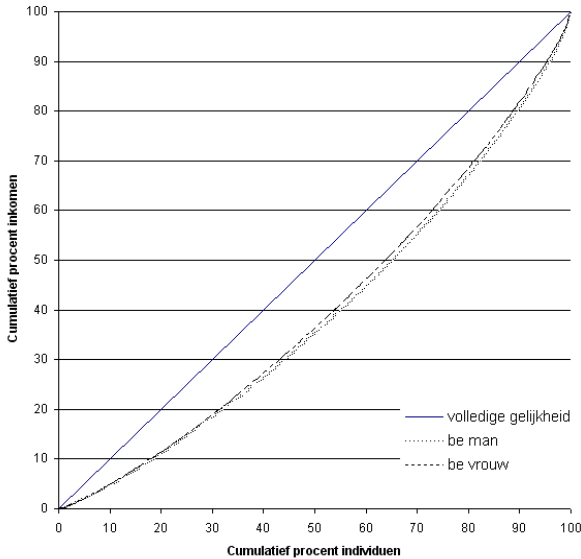
De inkomensongelijkheid berekend op basis van de pensioeninkomsten toont een heel ander beeld. De grootste ongelijkheid in alle kwintielen is nu te vinden bij de Nederlandse gepensioneerdde mannen. De Nederlandse gepensioneerdde vrouwen hebben een zeer lage ongelijkheid in de laagste kwintielen, maar deze vergroot zeer sterk voor de hogere kwintielen (Figuur 20). Het verloop van de ongelijkheid tussen de Belgische mannen en vrouwen kent slechts kleine verschillen hoewel het inkomen van de mannen toch nog steeds ongelijker verdeeld is dan het inkomen van de vrouwen (Figuur 21).

Figuur 20. Vergelijk Lorenzcurves mannen en vrouwen in 65+ huishoudens in Nederland (pensioeninkomsten)

Figuur 21. Vergelijk Lorenzcurves mannen en vrouwen in 65+ huishoudens in België (pensioeninkomsten)

7 Besluit

Zowel de OESO als de Wereldbank schuiven tweede- en derdepijlerpensioenen naar voor als een economisch effectieve oplossing voor het probleem van de veroudering in een zich wijzigende maatschappelijk-demografische context. De argumentering hierachter is voornamelijk van economische aard. Nochtans is het enorm belangrijk om ook naar de sociale consequenties van dit voorstel te kijken. Niet iedereen heeft immers een gelijke toegang tot deze bijkomende pensioenen. Dit voedt de vrees tot een creatie van een duale samenleving van insiders en outsiders die de bestaande ongelijkheden versterkt i.p.v. verminderd indien volledig de kaart van de aanvullende pensioenen wordt getrokken (Gieselink et al., 2003).

In bijna alle Europese landen worden de tweede- en derdepijlerpensioenen gesubsidieerd door de overheid via een systeem van fiscale vrijstelling. Dit wil zeggen dat ook naar deze pijlers overheidsmiddelen vloeien. Zo liep de derde pijler budgettaire kost op tot 51 miljard BEF (1,3 miljard €) voor België in 1994 (Deleeck, 2000, p. 17). Hierdoor klopt het onderscheid publiek-privaat dat meestal zeer strikt gemaakt wordt niet. Ook deze aanvullende pensioenen hebben een publiek karakter en verschillen niet wezenlijk van eerstepijlervoorzieningen, noch in doelstelling noch in effect op het beschikbare inkomen van een individu. Het toegenomen belang van de aanvullende pensioenen, zowel absoluut als relatief, doet de vraag rijzen naar de (ongelijke) verdeling van deze voordelen. Ook kan men de bedenking maken dat het voornamelijk de hogere inkomens zijn die van de voordelen van een systeem van fiscale aftrek kunnen genieten. De sociale rechtvaardigheid van dergelijk systeem is dan ook bedenkelijk (Peeters et al., 2003, p. 1084-1114).

Om de sociale consequenties van verschillende pensioensystemen te onderzoeken kan gekeken worden naar de armoede en ongelijkheid bij ouderen. Vele studies (bv. Smeeding, 2001; Yamada & Casey, 2002; Brown & Prus, 2003; Verschuren, 2005; Special Pension Study, 2006; Cantillon & Lefebvre, 2007; De Vleeshouwer, 2007; Lefèbvre, 2007) hebben reeds het

armoederisico en/of de ongelijkheid bij ouderen in verschillende landen onderzocht. Dit levert echter altijd andere resultaten op omdat verschillende concepten worden gebruikt. Er wordt daarenboven niet altijd duidelijk gemaakt wat deze concepten inhouden voor hun studie, wat herhaling van de resultaten bemoeilijkt. Deze masterproef probeert de gebruikte concepten zoals op basis van welk inkomen de analyse gebeurt, hoe dit inkomen wordt ge-equivaliseerd om rekening te houden met de gezinsgrootte, welke huishoudens/individuen worden geselecteerd en welke armoedegrens wordt gebruikt zeer duidelijk weer te geven en te motiveren.

Er werd geopteerd om enkel huishoudens waar alle leden ouder zijn dan vijftien jaar te selecteren. De meeste studies selecteren de huishoudens waarbij het hoofd de pensioenleeftijd heeft bereikt, maar dan kunnen effecten van werkgelegenheidsbeleid niet apart van het pensioensysteem bekeken worden. De observatie-eenheid was dus het huishouden, maar de analyse-eenheid van deze studie was het individu. Het inkomen werd ge-equivaliseerd door dit te delen door de wortel van het aantal huishoudleden. Als armoedegrens werd 60 % van het nationaal mediaan inkomen gekozen omdat deze als algemene Europese standaard wordt aanvaard. Tot slot werden er twee verschillende inkomensconcepten gebruikt nl. het netto beschikbare inkomen en het pensioeninkomen. Dit werd gedaan om de geobserveerde armoede en ongelijkheid beter te interpreteren. Verschillende oorzaken kunnen dan immers apart bekeken worden. Hierbij dient echter wel worden opgemerkt dat gegevens over derdepijlerpensioenen niet apart zijn opgenomen in de LIS databank en dus ook niet konden worden opgenomen bij de berekening van het pensioeninkomen. Deze inkomsten worden wel opgenomen bij het netto beschikbare inkomen. Tevens vormt het een probleem dat in België het merendeel van de tweedepijlerpensioenen wordt uitbetaald in de vorm van een eenmalige kapitaalsuitkering en dus ook niet wordt opgenomen bij de variabele pensioeninkomen. Dit bemoeilijkt de vergelijking met Nederland waar tweedepijlerpensioenen worden uitgekeerd in rente en waar dus de cijfers wel van zijn opgenomen in de LIS databank.

De redistributieparadox stelt dat de armoede het grootst zal zijn bij pensioenstelsels die zich enkel richten tot de armen en het kleinst bij universele programma's. Voortst stelt deze paradox dat de

ongelijkheid het grootst zal zijn bij pensioenstelsels die een flat-rate eerste pijler voorzien en het kleinst bij een systeem van loongekoppelde uitkeringen dat nog ongelijkere aanvullende privépensioenen wegconcurrert. Op het eerste zicht ongelijkere uitkeringen leidden dus tot de meest gelijke uitkomst. Volgens de redistributieparadox verwachtten we dus dat het armoederisico in België (middelengetoetst minimum) groter zal zijn dan in Nederland (universeel minimum). De ongelijkheid zal echter het grootst zijn in Nederland (flat-rate wettelijk pensioen) en het kleinst in België (loongekoppeld wettelijk pensioen).

In België is de armoede onder de ouderen veel groter dan in Nederland, zowel wanneer dit berekend wordt op basis van de pensioeninkomsten als op basis van het netto beschikbaar inkomen. Dit toont het belang aan van een behoorlijk minimumpensioen voor iedereen. In België werd het IGO pas in 2006 opgetrokken tot de armoedegrens van 60 % van het nationaal mediaan inkomen (Vandecasteele & Schalenbourg, 2006). Ervoor lag deze minimumuitkering onder de armoedegrens wat dus resulteert in zeer hoge armoederisico's voor ouderen in België. Het is dus zeker niet aan te raden om het wettelijke stelsel in België nog verder af te bouwen, integendeel, de basis moet nog versterkt worden om de grote armoede bij ouderen tegen te gaan. Ook is het beter om een universeel minimum aan iedereen toe te kennen, zonder een bestaansmiddelenonderzoek, zodat de draagkracht van het systeem verhoogd wordt.

Zowel in België als in Nederland hebben vrouwen een hoger armoederisico dan hun mannelijke tegenhangers. Dit wordt veroorzaakt door hun atypische loopbaan. In België bouwen ze hierdoor minder pensioen op in de wettelijke eerste pijler en komen ze hierdoor ook niet in aanmerking voor het systeem van minimumpensioenen (Palmans, Peeters & Berghman, 2007a, p. 19). In Nederland worden vrouwen nog altijd indirect uitgesloten van deelname aan een aanvullend pensioenplan omdat zij tot categorieën van werknemers behoren die geen aanspraak kunnen maken op deze aanvullende pensioenplannen. Het genderverschil in armoederisico is groter in Nederland dan in België. Dit komt waarschijnlijk doordat deeltijds werk in Nederland nog veel meer ingeburgerd is bij vrouwen dan in België. Maar liefst 70 % van de Nederlandse

werkende vrouwen werkt deeltijds waar dit in België “maar” 44,3 % is (Van den Troost & Vleminckx, 2007, p. 10). Ondanks het grotere genderverschil in Nederland, hebben de Nederlandse gepensioneerde vrouwen nog steeds een veel lager armoederisico dan hun Belgische tegenhangers door het universele minimumpensioen dat aan iedereen wordt toegekend onafhankelijk van de loopbaan. Dit toont nog maar eens het armoedebeschermende effect van een dergelijk universeel minimumpensioen aan.

Volgens de redistributieparadox verwachtten we dat de ongelijkheid het grootst zal zijn in Nederland en het kleinst in België. Dit is het geval wanneer de ongelijkheid berekend wordt op basis van de pensioeninkomsten. Nederlandse gepensioneerden kennen echter een iets kleinere ongelijkheid wanneer deze berekend wordt op basis van het netto beschikbaar inkomen. België kent echter reeds een veel grotere ongelijkheid in netto beschikbaar inkomen tussen individuen die in huishoudens met -65 jarigen wonen. Het is dan ook logisch dat een gedeelte van deze ongelijkheid wordt overgedragen naar de groep van de gepensioneerden aangezien (aanvullende) pensioenuitkeringen worden berekend op basis van het loon dat werd verdiend tijdens de actieve loopbaan.

Dat Nederland een relatief lage ongelijkheid kent op basis van netto inkomen voor individuen in 65+ huishoudens toont aan dat een sterke wetgeving, een streng toezicht en een progressieve belasting een grote impact kunnen hebben op het redistributief effect van de aanvullende pensioenen. De wetgeving zorgt ervoor dat bestaande ongelijkheden op de arbeidsmarkt niet worden gereproduceerd of verstrekt in de pensioenuitkering. In Nederland was de wetgeving omtrent de tweede pijler pensioenen reeds veel eerder uitgebouwd dan in België. Met de Wet op de Aanvullende Pensioenen⁵⁸ werd geprobeerd deze leemte in de Belgische wetgeving op te vullen. Een herhaling van de analyse die gemaakt werd in deze masterproef met recentere data is dan ook noodzakelijk om na te gaan of men erin geslaagd is om ook hier de ongelijkheid in inkomen te verkleinen.

---

58 Wet van 13 maart 2003 betreffende de aanvullende pensioenen en het belastingsstelsel van die pensioenen en van sommige aanvullende voordelen inzake sociale zekerheid, *BS*, 15 mei 2003.

Om af te sluiten wordt nog even teruggegrepen naar de typologie van pensioenstelsels zoals deze werd opgesteld door Palme (1990). Op basis van de twee basisdimensies van toereikendheid nl. basiszekerheid en inkomenszekerheid stelt hij dat vier verschillende soorten wettelijke pensioenstelsels mogelijk zijn. In het residueel model ontbreken beide dimensies, in het basiszekerheidsmodel wordt enkel in basiszekerheid voorzien en niet in inkomenszekerheid, in het inkomenszekerheidsmodel is het juist omgekeerd en wordt enkel in inkomenszekerheid voorzien en niet in basiszekerheid en in het institutioneel model wordt in beide dimensies voorzien. Nederland kan getypeerd worden als hebbende een basiszekerheidsmodel en in deze masterproef is aangetoond dat dit een relatief goede bescherming tegen armoede bij ouderen biedt. België daarentegen heeft een inkomenszekerheidsmodel uitgebouwd. Hierdoor is de ongelijkheid in uitkeringen beperkt omdat ongelijkere privé voorzieningen gedeeltelijk worden weggeconcentreerd, maar is het armoederisico onaanvaardbaar hoog. Om zowel armoede als ongelijkheid te beperken is het daarom aangeraden om te evolueren naar een institutioneel model dat voor beide dimensies een antwoord biedt. Het wettelijke pensioen moet dus niet worden afgebouwd, maar moet integendeel nog versterkt worden, zowel in België als in Nederland.

8 Referenties

- Algemeen verslag over de armoede. (1994). [29.12.2008, Koning Boudewijnstichting: http://www.kbs-frb.be/uploadedFiles/KBS-FRB/Files/NL/PUB_0664_Algemeen_verslag_armoede.pdf].
- Bauwelinckx, T. (2007). *Aanvullende pensioenregelingen*. [cursus voor het vak B-KUL-D0R34A - Pensioenen en sociale zekerheid]. Leuven: KULeuven.
- Behrendt, B. (1999). *Private pensions – A viable alternative? Distributive effects of private pensions in a comparative perspective*. LIS working paper series, nr 220.
- Berghman, J. & Lammertyn, F. (2005). *Samenleving: feiten en problemen. Deel 3*. Leuven: Acco.
- Boot, A. W. A. (2003). Naar een houdbaar pensioenstelsel. *Economische statistische berichten* 88(4394), pp. 52-55.
- Bovenberg, A. L. (2003). *Hoe houden we de pensioenpolder droog? Uitdagingen voor pensioenfondsen op de drempel van de 21e eeuw*. Rotterdam: Erasmus Universiteit van Rotterdam.
- Brown, R. & Prus, S. (2003). *Social transfers and income inequality in old-age: a multi-national perspective*. LIS working papers series, nr 355.
- Buhmann, B., Rainwater, L., Schmauss, G. & Smeeding, T. (1988). Equivalence Scales, Well-being, Inequality, and Poverty: Sensitivity Estimates across Ten Countries Using the Luxembourg Income Study (LIS) Database, *Review of Income and Wealth* 34 (2), pp. 115-142.
- Cantillon, B. & Lefebure, S. (2007). Levensomstandigheden van oudere vrouwen met lage inkomens in België. In Van Den Troost, A., & Vleminckx, K. (Reds.), *Een pensioen op maat van vrouwen* (pp. 211-230). Antwerpen: Garant.
- Caminada, K. & Goudswaard, K.P. (2003). *Pensioenen en de schatkist*. [30.06.2009, Universiteit van Leiden: <http://media.leidenuniv.nl/legacy/KC2003.04.pdf>].
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2008). *Regionale prognose huishoudens; 2007-2025*. [04.02.2009, Centraal Bureau voor de Statistiek: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/>].

- Centraal Bureau voor de Statistiek (2009). *Bevolkingspiramide*. [02.07.2009, Centraal Bureau voor de Statistiek: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/cijfers/extra/piramide-fx.htm>].
- Cohen, P. N. (s.d.). *Ginicode*. [10.12.2008, Universiteit van North Carolina: <http://www.unc.edu/~pnc/gini.sas>].
- Commissie van de Europese gemeenschappen (2003). *De arbeidskwaliteit verbeteren: een overzicht van de recente vorderingen*. [COM(2003) 728].
- Cowell, F.A. (2000). Measurement of inequality. In A.B. Atkinson & F. Bourguignon (Reds.), *Handbook of income distribution* (pp. 87-166). Amsterdam: Elsevier.
- Curvers, G., Palmans, S., Peeters, H. & Berghman, J. (2008). *De Belgische gepensioneerden in kaart gebracht. Eerste- en tweedepijlerpensioenen bij werknemers*. Working Paper Sociale Zekerheid nr. 8. Brussel: FOD Sociale Zekerheid.
- Debels, A. & Palmans, S. (2004). *De keuze van een armoedelij: problemen en perspectieven*. Leuven: KULeuven departement sociologie.
- Decoster, A. (2000). Ongelijkheid, armoede en herverdeling. In L. Berlage & A. Decoster (Reds.), *Inleiding tot de economie*. (pp. 325-360). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Dekkers, G. & Debels, A. (2006). Gender, leeftijd en armoede. Een vergelijkende analyse van TIP-curves in België en Nederland. *Tijdschrift voor sociologie* 3, pp. 197-234.
- Deleeck, H., Berghman, J., Van Heddegem, P. & Vereyken, L. (1980). *De sociale zekerheid tussen droom en daad. Theorie, onderzoek, beleid*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Deleeck, H. (2000). *De betaalbaarheid van de pensioenen*. Antwerpen: Centrum voor Sociaal beleid van de Universiteit van Antwerpen.
- De Loose, M. (2006). *De (aangepaste) collectieve schuldenregeling: een menswaardige(re) maatregel?!* [03.12.2007, Vlaams Centrum Schuldbemiddeling: <http://www.centrumschuldbemiddeling.be>].
- De Vleeshouwer, J. (2007). *Armoede bij ouderen. Een literatuur- en kwantitatieve studie omtrent deze problematiek in België*. [eindverhandeling Licentiaat Sociologie KULeuven].

- Dietvorst, G.J.B. (2008). *Kan de derde pijler beter?* Interpolis Pensioenlezing [30.06.2009, Universiteit van Tilburg: http://www.uvt.nl/faculteiten/frw/onderzoek/ccp/dietvorst_derdepiljlerbeter.pdf].
- Esping-Anderson, G. (1987). *State and the market in the formation of social security regimes. a political economy approach*. Florence: European university institute, department of political and social sciences.
- Europese Commissie (2006). *Adequate and sustainable pensions. Synthesis report 2006*. Luxemburg: Publications Office.
- Eurostat (2007a). *Old-age-dependency ratio*. [01.12.2007, Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>].
- Eurostat (2007b). *Employment rate of older workers*. [01.12.2007, Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>].
- Federale overheidsdienst Sociale Zekerheid (s.d.). *Inkomensgarantie voor ouderen*. [03.12.2007, Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid: <http://socialsecurity.fgov.be/>].
- Figini, P. (1998). *Inequality Measures, Equivalence Scales and Adjustment for Household Size and Composition*. LIS working paper series, number 185.
- FOD economie, algemene directie statistiek en economische informatie (2008). *Bevolking en huishoudens. Huishoudens en familiekeren*. Brussel: FOD economie, algemene directie statistiek en economische informatie.
- Frericks, P., Maier, R., & de Graaf, W. (2006). Shifting the Pension Mix: Consequences for Dutch and Danish Women. *Social Policy & Administration* 40 (5), pp. 475–492.
- Gerring, J. (2006). Case-selection for case study analysis: Qualitative and quantitative techniques. In J.M. Box-Steffensmeier, H.E. Brady & D. Collier (Eds.), *Oxford handbook on political methodology*.
- Gieselink, G., Peeters, H., Van Gestel, V., Berghman, J., Van Buggenhout, B. (2003). *Onzichtbare pensioenen in België. Een onderzoek naar de aard, de omvang en de verdeling van de tweede en derde pensioenpijler*. Gent: Academia Press.
- Gottschalk, P. & Smeeding, T. M. (2000). Empirical Evidence on Income Inequality in Industrialized Countries. In A.B. Atkinson &

- F. Bourguignon (Reds.), *Handbook of income distribution* (pp. 262-304). Amsterdam: Elsevier.
- Jenkins, S. & Lambert, P. (1997). Three I's of poverty curves with an analysis of UK poverty trends. *Oxford economic papers*, 49(3), pp. 317-327.
- Kangas, O. & Palme, J. (1991). The Public/private Mix in Pension Provision. *International Journal of Sociology* 20, pp. 78-116.
- Kenniscentrum Statistiek (2008). *Gerechtigden op de InkomensGarantie voor Ouderen (IGO) naar geslacht*. [02.07.2009, Kenniscentrum Statistiek: Excelbestand op http://aps.vlaanderen.be/statistiek/cijfers/stat_cijfers_welzijn.htm].
- Korpi, W., & Palme, J. (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality: Welfare state institutions, inequality, and poverty in the western countries. *American Sociological Review* 63(5), pp. 661-687.
- Lefèbvre, M. (2007). *The redistributive effects of pension systems in Europe: A survey of evidence*. LIS working paper series, number 457.
- Luxembourg Income Study (s.d.). *LIS Self-teaching SAS Package. Exercises*. [30.06.2009, Luxembourg Income Study: <http://www.lisproject.org/self-teaching.htm>].
- Luxembourg Income Study (LIS) België, (2000); harmonization of original surveys conducted by the Luxembourg Income Study asbl. Luxembourg, periodic updating.
- Luxembourg Income Study (LIS) Nederland, (1999); harmonization of original surveys conducted by the Luxembourg Income Study asbl. Luxembourg, periodic updating
- Munnell, H. & Soto, M. (2005). *What replacement rates do households actually experience in retirement*. Boston: Centre for Retirement Research.
- Myles, J. (1984). *Old age in the welfare state. The political economy of public pensions*. Boston: Little Brown.
- Myles, J. & Picot, G. (2000). Poverty indices and policy analysis. *Review of Income & Wealth*, 46 (2), pp. 161-179.
- Nationaal instituut voor de statistiek (s.d.). *Levensverwachting blijft stijgen*. [02.07.2009, FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie: http://statbel.fgov.be/press/pr077_nl.asp].

- Nationaal instituut voor de statistiek (2009). *Structuur van de bevolking*. [02.07.2009, FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie: http://www.statbel.fgov.be/figures/d21_nl.asp#1].
- OECD (s.d.). *What are equivalence scales?* [10.08.2009, OECD: <http://www.oecd.org/dataoecd/61/52/35411111.pdf>].
- OECD (2007). *Pensions at a Glance. Public policies across OECD countries*. Parijs: OECD Publications.
- Palmans, S., Peeters, H., & Berghman, J. (2006). *Het pensioenkadaster geeft zijn geheimen bloot*. Mechelen: Kluwer.
- Palmans, S., Peeters, H. & Berghman, J. (2007a). Een evaluatie van de mogelijkheden ter versoepeling van het gewaarborgd minimumpensioen. In Van Den Troost, A., & Vleminckx, K. (Reds.), *Een pensioen op maat van vrouwen* (pp. 19-49). Antwerpen: Garant.
- Palmans, S., Peeters, H. & Berghman, J. (2007b). Een minimumpensioen op vrouwenmaat. *Over-Werk*, 17(1), pp. 101-106.
- Palme, J. (1990). *Pension rights in welfare capitalism. The development of old-age pensions in 18 OECD countries 1930 to 1985*. Edsbruk: Akademitryck AB.
- Peeters, H., Van Gestel, V., Gieselink, G., Berghman, J. & Van Buggenhout, B. (2003). Onzichtbare pensioenen in België. Over de aard, omvang en verdeling van de tweede en derde pensioenpijler. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid* 4, pp. 1083-1121.
- Pensioencommissie (2002). *Rapport witte vlekken op pensioengebied, quick scan 2001*. Den Haag: Sociaal Economische Raad.
- Pensioenkamer (1987). *Witte vlekken op pensioengebied*. Den Haag: Pensioenkamer.
- Rijksdienst voor Pensioenen (2009). *Elementen van het pensioenbedrag*. [28.03.2009, Rijksdienst voor Pensioenen: <http://www.rvponp.fgov.be>].
- Rys, B. (2004). *Hoe vrouwelijk is armoede in België en Vlaanderen?* [12.04.2008, RoSa documentatiecentrum: <http://www.rosadoc.be/site/nieuw/start.htm>].

- Rys, B. (2006). *Verslag van de tweede conferentie van Vrouw en Pensioen op 3 mei 2006*. [11.04.2008, RoSa Documentiecentrum: <http://www.rosadoc.be/site/nieuw/pdf/verslagen/vrouwenpensioen.pdf>].
- Sels, L. (2007). *Waarom vrouwen beter verdienen (maar mannen meer krijgen)*. [powerpointpresentatie voor het vak B-KUL-S0B88A - Genderstudies].
- Shkolnikov, V.M., Andreev, E.E. & Begun, A.Z. (2003). Gini coefficient as a life table function: computation from discrete data, decomposition of differences and empirical examples. *Demographic research* 8 (11), pp. 305-358.
- Simoens, D. (2003). *Sociale zekerheidsrecht*. Leuven: Acco.
- Smeeding, T. (2001). *Income maintenance in old age: what can be learned from cross-national comparisons*. LIS working paper series, nr 263.
- Social Protection Committee (2006). *Current and prospective theoretical pension replacement rates*. [20.11.2007, Europese Commissie: http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection/docs/iscg_repl_rates_en.pdf].
- Stevens, L. & van Rijckevorsel, J. (2007). The role of insurance in the provision of pension revenue. *CEA-statistics* 28. [30.06.2009, Comité Européen des Assurances : <http://www.cea.eu>].
- Titmuss, R. A. (1974). *Social policy*. London: George Allen & Unwin.
- Vandecasteele, L. & Schalenbourg, B. (2006). Pensioenen in beweging. *OKRA-magazine* 39 (9), pp. 12-13.
- Van Den Troost, A., & Vleminckx, K. (2007). *Een pensioen op maat van vrouwen*. Antwerpen: Garant.
- van der Werf, C. & Smidt, E. (1997). *Witte vlekken op pensioengebied. Stand van zaken 1996 en vergelijking met 1985.*'s Gravenhage: VUGA Uitgeverij B.V.
- Van Limberghen, G. & Verheyden, E. (2004). *Ambtenaar, werknemer of zelfstandige in het socialezekerheidsrecht: vergelijkende studie van de socialeverzekeringssystemen voor ambtenaren, werknemers en zelfstandigen*. Brugge: Die Keure.
- Whitehouse, E. (2007). *Pensions Panorama. Retirement-Income Systems in 53 Countries*. Washington D.C.: Wereldbank.

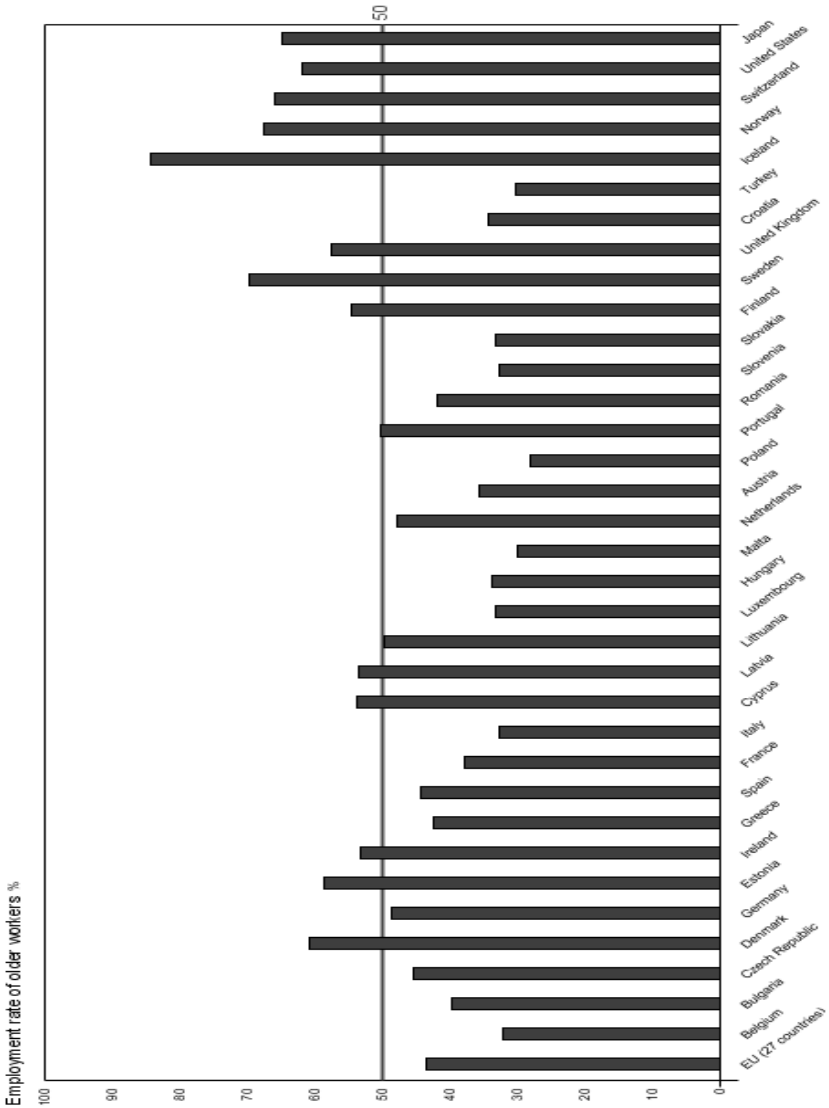
- Wuyts, G., Stinglhamber, P., Valenduc, C. & Zachary, M. (2007). Saving for retirement in the third pillar of the Belgian pension system. *Bank- en financiewezen 2*.
- Yamada, A. & Casey, B. (2002). *Getting older, getting poorer? A study of the earnings, pensions, assets and living arrangements of older people in nine countries*. LIS working paper series, nr 314.
- Zweers, M. (2006). *De Pensioenwet, bekeken vanuit de praktijk: pensioen helder en duidelijk zekergesteld*. Nederland: Kluwer.

9 Bijlagen

Bijlage 1. Werkzaamheidsgraad vijenvijftigplussers in verschillende Europese landen

Bron: Eurostat, 2007b

Bijlage 2. Case-selectie technieken

1. Typical
  - *Definition:* Cases (1 or more) are typical of some cross-case relationship.
  - *Cross-case technique:* A low-residual case (on-lier)
  - *Uses:* Hypothesis testing
  - *Representativeness:* By definition, the typical case is representative
2. Diverse
  - *Definition:* Cases (2 or more) illuminate the full range of variation on X, Y or X/Y
  - *Cross-case technique:* Diversity may be calculated by a) categorical values of X or Y b) standard deviations of X or Y (if continuous) c) combinations of values (e.g. cross-tabulations, factor analysis, discriminant analysis)
  - *Uses:* Hypothesis-generatig or hypothesis-testing
  - *Representativeness:* Diverse cases are likely to be representative in the minimal sense of representing the full variation of the population (though they might not mirror the distribution of that variation in the population)
3. Extreme
  - *Definition:* Cases (1 or more) exemplify extreme or unusual values on X or Y relative to some univariate distribution
  - *Cross-case technique:* A case lying many standard deviations away from the mean
  - *Uses:* Hypothesis-generating (open-ended probe of X or Y)
  - *Representativeness:* Achievable only in comparison with a larger sample of cases
4. Deviant
  - *Definition:* Cases (1 or more) eviate from some cross-case relationship
  - *Cross-case technique:* A high-residual case (outlier)
  - *Uses:* Hypothesis-generating (to develop new explanations for Y)
  - *Representativeness:* After the case study is conducted it may be corroborated by a cross-case test, which includes a general hypothesis based on the case study research
5. Influential
  - *Definition:* Cases (1 or more) with influential configurations of the independent variables
  - *Cross-case technique:* Hat matrix or Cook's distance
  - *Uses:* Hypothesis-testing

- *Representativeness*: Not pertinent
- 6. Crucial
  - *Definition*: Cases (1 or more) are most- or least-likely to exhibit a given outcome
  - *Cross-case technique*: Qualitative assessment of relative crucial-ness
  - *Uses*: Hypothesis-testing
  - *Representativeness*: Often difficult to assess
- 7. Pathway
  - *Definition*: Cases (1 or more) that embody a distinct causal path from X to Y
  - *Cross-case technique*: Cross-tab (for categorical variables) or residual analysis (for continuous variables)
  - *Uses*: Hypothesis-testing (to probe causal mechanisms)
  - *Representativeness*: May be tested by examining residuals for the chosen cases
- 8. Most-similar
  - *Definition*: Cases (2 or more) are similar on specified variables other than x and/or Y
  - *Cross-case technique*: Matching
  - *Uses*: Hypothesis-generating or hypothesis-testing
  - *Representativeness*: May be tested by examining residuals for the chosen cases
- 9. Most-different
  - *Definition*: Cases (2 or more) are different on specified variables other than X and Y
  - *Cross-case technique*: The inverse of the most-similar method of large-N case selection
  - *Uses*: Hypothesis-generating or hypothesis-testing (eliminating deterministic causes)
  - *Representativeness*: May be tested by examining residuals for the chosen cases

Bron: Gerring, 2006, p. 3

Bijlage 3. Samenstelling variabele netto beschikbaar inkomen

V1	Gross wages and salaries
V4	Farm self-employment income
V5	Non-farm self-employment income
V8	Cash property income
V16	Sickness benefits
V17	Occupational injury and disease benefits
V18	Disability benefits
V19	State old-age and survivors benefits
V20	Child/family benefits
V21	Unemployment compensation benefits
V22	Maternity and other family leave benefits
V23	Military/veterans/war benefits
V24	Other social insurance benefits
V25	Social assistance cash benefits
V26	Near-cash benefits
V32	Private occupational and other pensions
V33	Public sector occupational pensions
V34	Alimony/child support
V35	Regular private transfers
V36	Other cash income
- V7	Mandatory contributions for self-employment
- V13	Mandatory employee contributions
- V11	Income taxes

Bijlage 4. Samenstelling variabele pensioeninkomsten

V19	State old-age and survivors benefits
V32	Private occupational and other pensions
V33	Public sector occupational pensions

Bijlage 5. SAS code armoederisico

```
/*voorbeeld België, pensioeninkomsten, 65+ totaal*/
data exhbe;
    set &be00h (KEEP= casenum d4 dpi num6574
numge75 V19 V32 V33);
    pens = sum (V19, V32, V33);
    epens = pens/sqrt(d4);
    be_grens = 403615;
    be_arm = 0;
    if (epens LT be_grens) then be_arm = 1;
    if (d4 NE SUM(num6574,numge75)) then delete;
    if epens in (. 0) then delete;
    if epens lt 0 then delete;
run;
data expbe;
    set &be00p (KEEP= casenum page psex pweight);
run;
data samenbe;
    merge exhbe expbe;
    by casenum;
run;
proc freq data=samenbe;
    tables be_arm;
    weight pweight;
run;
```

Bijlage 6. SAS code TIPcurve

```
/*voorbeeld Nederland, pensioeninkomsten, 65+
man*/;
data exhnl;
    set &nl99h (KEEP= casenum d4 dpi num6574
numge75 V19 V32 V33);
    pens = sum(V19, V32, V33);
    epens = pens/sqrt(d4);
    nl_grens= 21916.69;
    diff = max(0, (nl_grens-epens));
    deficit= diff/nl_grens;
    if (d4 NE SUM(num6574,numge75)) then delete;
    if epens in (. 0) then delete;
    if epens lt 0 then delete;
    if psex = 2 then delete;
run;
data expnl;
    set &nl99p (KEEP= casenum page psex pweight);
run;
data samennl;
    merge exhnl expnl;
    by casenum;
run;
/*Deze stap creëert een tabel met een rij voor elk
tekort, het aantal gewogen individuen met dit ter-
kort en het percentage individuen met dit tekort*/
proc freq data=samennl;
    tables deficit / noprint out = table;
    format deficit 6.4;
    weight pweight;
run;
/*In deze datastap worden de variabelen cumulatieve
tekort en cumulatieve aandeel in de populatie aan-
gemaakt*/
proc sort data=table;
    by descending deficit;
run;
data table;
    set table;
    retain totalN sumdif perpop;
    totalN + count;
```

```

        sumdif + (deficit * count);
        perpop + percent;
run;
/*het cumulatieve tekort moet genormaliseerd worden
door het te delen door het totale aantal personen
in de steekproef*/
proc sort data=table;
        by descending totalN ;
run;
data table;
        set table;
        by descending totalN;
        if _n_=1 then do;
                total=totalN;
        end;
        retain total;
        cumdif = (sumdif/total);
run;
proc sort data=table;
        by perpop;
run;
/* Deze proc freq vraagt de datapunten op die dan
naar excel kunnen worden gekopieerd en zo kan de
TIP curve geplot worden (de LIS databank heeft geen
mogelijkheid om met proc plot te werken aangezien
enkel ascii output wordt voorzien) */
proc freq data=table;
        tables perpop cumdif;
run;

```

Bijlage 7. SAS code ginicoëfficiënt

```
/*Gebaseerd op Luxembourg Income Study (s.d.). LIS
Self-teaching SAS Package. Exercises.*/
/*Voorbeeld België, netto beschikbaar inkomen
(dpi), 65- vrouw*/
data exhbe;
    set &be00h (KEEP= casenum d4 dpi num6574
numge75);
    edpi = dpi/sqrt(d4);
    if (d4 = SUM(num6574,numge75)) then delete;
    if edpi in (. 0) then delete;
    if edpi le 0 then delete;
    if psex = 1 then delete;
run;
data expbe;
    set &be00p (KEEP= casenum page psex pweight);
run;
data samenbe;
    merge exhbe expbe;
    by casenum;
run;
proc sort data=samenbe;
    by edpi;
run;

data be_gini (KEEP= gini);
/*Deze stap berekent de totale populatie en het to-
tale inkomen, deze worden later gebruikt om het
percentage van de populatie en het percentage inko-
men te bepalen*/
    if _N_=1 then do until (last);
        set samenbe END=last;
        swt + pweight;
        swte + (pweight*edpi);
    END;
/*Wanneer de Lorenzcurve benaderend wordt beschouwd
als een rechte tussen elk datapunt, dan is de gini-
coëfficiënt gelijk aan  $G = 1 - \sum (X_k - X_{k-1})(Y_k + Y_{k-1})$  */
    set samenbe END = laatste;
    if _N_=1 then do;
```



```

        prewt=0;
        pree=0;
        up=0;
        sum=0;
    end;
    cwt + pweight;
    cwte+(edpi*pweight);
    pcwt=cwt/swt*100;
    pcwte=cwte/swte*100;
    up=(pcwt-prewt)*(pcwte+pree);
    sum + up;
    prewt = pcwt;
    pree = pcwte;
    retain prewt pree;

    if laatste then do;
        gini = 1- (sum/10000);
        output;
    end;
run;

proc means data=be_gini MEAN;
run;

```

Bijlage 8. SAS code Lorenzcurve

```
/* Gebaseerd op Cohen, P. N. (s.d.). Ginicode */
/*voorbeeld Nederland, netto beschikbaar inkomen
(dpi), 65+ mannen*/
data exhnl;
    set &n199h (KEEP= casenum d4 dpi num6574
numge75);
    edpi = dpi/sqrt(d4);
    IF (d4 NE SUM(num6574,numge75)) then delete;
    if edpi in (. 0) then delete;
    if edpi lt 0 then delete;
    if psex = 2 then delete;
run;
data expnl;
    set &n199p (KEEP= casenum page psex pweight);
run;
data samennl;
    merge exhnl expnl;
    by casenum;
run;
/*Deze stap creëert een tabel met een rij voor elk
inkomen, het aantal gewogen individuen met dit in-
komen en het percentage individuen met dit
inkomen*/
proc freq data=samennl;
    tables edpi / noprint out = table;
    weight pweight;
run;
/*In deze datastap worden de variabelen cumulatieve
inkomen en cumulatieve aandeel in de populatie aan-
gemaakt*/
data table;
    set table;
    retain suminc perpop;
    suminc + (edpi * count);
    perpop + percent;
run;
/*In deze datastap wordt berekend hoeveel percent
van het inkomen beneden dat punt in de verdeling
valt. Hiervoor wordt eerst het totale inkomen bere-
kend waarna het cumulatieve inkomen in een bepaald
```

```

punt van de verdeling wordt gedeeld door dit totale
inkomen*/
proc sort data=table;
    by descending suminc ;
run;
data table;
    set table;
    by descending suminc;
    if _n_=1 then do;
        totalinc=suminc;
    end;
    retain totalinc;
    perinc = (suminc/totalinc) * 100;
run;
proc sort data=table;
    by perpop;
run;
/*Om de data voor de Lorenzcurve te bekomen, wordt
eerst het aantal datapunten beperkt tot elke geheel
percentage van de bevolking alvorens deze data op
te vragen*/
data table;
    set table;
    file 'C:\temp.dat';
    put perinc 8.4 perpop 4.0;
run;
data table;
    filename in 'C:\temp.dat';
    infile in;
    input perinc perpop;
run;
proc sort data=table;
    by perpop;
run;
data table;
    set table;
    by perpop;
    if last.perspop;
run;
proc freq data=table;
    tables perpop perinc;
run;

```